

**KAPADOKYA BÖLGESİ KİLİSELERİNDE
İKONAKLAZMA DÖNEMİNE AİT BEZEMELER**

Hatice YURTSEVEN

**Yüksek Lisans Tezi
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Demet OKUYUCU YILMAZ
2020
Her Hakkı Saklıdır**

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI

Hatice YURTSEVEN

KAPADOKYA BÖLGESİ KİLİSELERİNDE İKONAKLAZMA
DÖNEMİNE AİT BEZEMELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr.Öğr.Üyesi Demet OKUYUCU YILMAZ

ERZURUM-2020

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “KAPADOKYA BÖLGESİ KİLİSELERİNDE İKONAKLAZMA DÖNEMİNE AİT BEZEMELER” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

*Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.*

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için altı ay, patent için iki yıl süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

10.01.2020

Hatice YURTSEVEN

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6- (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7- (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr.Öğr.Üyesi Demet OKUYUCU YILMAZ danışmanlığında, Hatice YURTSEVEN tarafından hazırlanan bu çalışma 10/01/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Sanat Tarihi/Bizans Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr.Öğr.Üyesi Demet OKUYUCU YILMAZ

İmza:.....

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Haldun ÖZKAN

İmza:.....

Jüri Üyesi : Dr.Öğr. Üyesi Muhammet ARSLAN

İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 10/01 /2020

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
HARİTALAR DİZİNİ	VII
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	VIII
ÇİZİMLER DİZİNİ.....	XVII
ÖNSÖZ.....	XX

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA BÖLGESİ

1.1. KAPADOKYA’NIN COĞRAFI KONUMU	1
1.2. KAPADOKYA BÖLGESİ’NİN HRİSTİYANLIK TARİHİ	4

İKİNCİ BÖLÜM

İKONAKLAZMA DÖNEMİ

2.1. İKONAKLAZMA DÖNEMİ	11
2.1.1. Kapadokya Bölgesi Kiliselerinde İkonaklazma Dönemi Sanatı	17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

3.1. MUSTAFAPAŞA (SİNASOS).....	26
3.1.1. Hagios Basileos Kilisesi.....	27
3.1.1.1. Hagios Stephanos Kilisesi	29
3.1.2. Kızılçukur.....	33
3.1.2.1. Kızılçukur Anna and Joachim Kilisesi	33
3.1.2.2. Kızılçukur Haçlı Kilise.....	34
3.1.2.3. Hagios Niketas Stylites (Üzümlü)Kilise.....	35
3.1.2.4. Meskendir Saint Pierre Paul Kilisesi	36
3.1.3. Güllüdere	37
3.1.3.1. Güllüdere Hagia Agathange Kilisesi	37
3.1.3.2. Güllüdere 5 Nolu Şapel	38

3.1.4. Çavuşin.....	39
3.1.4.1. Vaftizci Yahya Kilisesi.....	39
3.1.5. Zelve.....	40
3.1.5.1. Zelve 1 nolu Kilise	41
3.1.5.2. Balıklı Kilise.....	41
3.1.5.3. Üzümlü Kilise.....	44
3.1.5.4. Geyikli Kilise.....	46
3.1.5.5. Kutsal Haç Kilisesi	47
3.1.5.6. Zelve 6 Nolu Kilise.....	48
3.1.5.7. Hagios Simeon Stylites Şapeli.....	48
3.1.6. Göreme	49
3.1.6.1. Azize Barbara Kilisesi	49
3.1.6.2. Aynalı Kilise.....	54
3.1.6.3. Catherina Kilisesi	55
3.1.6.4. Göreme Sergios (Mesevli) Kilisesi.....	56
3.1.6.5. Karşıbacak Kilisesi	57
3.1.6.6. Avcılar Mezarlar Altı Kilise.....	58
3.1.7. İhlara.....	59
3.1.7.1. Kokar Kilise.....	59
3.1.7.2. Eğritaş Kilisesi.....	60
3.1.7.3. Pürenliseki Kilisesi	63
3.1.7.4. Sümbüllü Kilisesi	64
3.1.7.5. Yılanlı Kilise	65
3.1.7.6. Karanlık Kale Kilise	66
3.1.7.7. Ağaçaltı Kilise	69
3.1.7.8. Açık el Ağa Kilisesi.....	70
3.1.8. Güzelöz (Mavrucan).....	71
3.1.8.1. 3 Nolu Şapel	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME.....	72
--	----

SONUÇ.....	80
KAYNAKLAR	81
EKLER.....	93
EK 1. HARİTALAR	93
EK 2. FOROĞRAF VE ÇİZİMLER	95
EK 3. TABLOLAR	172
ÖZGEÇMİŞ.....	175

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAPADOKYA BÖLGESİ KİLİSELERİNDE İKONAKLAZMA DÖNEME AİT
BEZEMELER

Hatice YURTSEVEN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Demet OKUYUCU YILMAZ

2020, 175 Sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Demet OKUYUCU YILMAZ
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ARSLAN

Kapadokya bölgesi, doğa ve tarihin bütünleştiği bir bölgedir. Bölge milyonlarca yıl önce Erciyes, Hasandağı ve Melendiz Dağı'nın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaların senelerce yağmur ve rüzgâr tarafından aşındırılmasıyla bugünkü şeklini almış bir tabiat mucizesidir. Coğrafi olaylar peribacalarını oluştururken, tarihi süreçte, insanlar da bu peribacalarının içlerine ev, kilise oymuş, bunları fresklerle süsleyerek, binlerce yıllık medeniyetin izlerini günümüze taşımışlardır.

Kapadokya M.S. 64 yılından sonra Roma İmparatorluğu'nun zulmünden Anadolu'ya kaçan hristiyanlar için eşsiz bir sığınma merkezi olmuş, bu durum İmparator I. Konstantin, selefi Diocletianus'un Hristiyanlara karşı yürüttüğü yıldırma politikasını bırakıp 312 yılında Hristiyanlığı kabul etmesine kadar devam etmiştir. Bu dönemde bölgede çok tanrılı inanç sistemi ile Hristiyanlık beraber yaşamıştır. VI. ve VII. yüzyıllardan itibaren Kapadokya'da ilk resimli kiliseler inşa edilmeye başlanmış olmakla birlikte, tasvir sanatlarının kullanılıp kullanılmaması, Bizans yönetiminde uzun zaman tartışma konusu olmuştur.

Kapadokya ekonomik ve sosyal anlamda bir çöküş yaşamış ve sanatsal üretim ise durma noktasına gelmiştir. Kilise süslemelerinde resim programını meydana getiren bezemelerin oluşumunda, bölgede sıklıkla zikzak, dama, boş kare, üzüm, balık, haç motifleri daha sonra Hz. İsa'nın ya da azizlerin yaşamından alınan sahneler yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Bizans, İkona ve İkonaklazma

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE ORNAMENTS OF THE ICONOCLASM PERIOD IN THE CHURCHES
OF CAPPADOCIA REGION****Hatice YURTSEVEN****Advisor: Assist. Prof. Dr. Demet OKUYUCU YILMAZ****2020, 175 Pages****Jury: Assit. Prof. Dr. Demet OKUYUCU YILMAZ****Prof. Dr. Haldun ÖZKAN****Assit. Prof. Dr. Muhammet ARSLAN**

Cappadocia is a region where nature and history are integrated. The region is a natural miracle that has taken its present form millions of years ago by eroding the soft layers of lava and ashes formed by Erciyes, Hasandağı and Melendiz Mountain by rain and wind for many years. they decorated them with frescoes and carried the traces of thousands of years of civilization to the present day.

Cappadocia M.S. it became a unique refuge for the Christians who fled to Anatolia from the persecution of the Roman Empire after 64 years. In this period, polytheistic belief system and Christianity lived together in the region. Political processes have determined the direction of religious and cultural life many times throughout history. VI. and VII. Although the first illustrated churches began to be built in Cappadocia from the the use of depiction arts has been the subject of controversy for a long time.

Cappadocia has suffered economic and social collapse and artistic production has come to a standstill. Zigzag, checkers, empty squares, grapes, fish, crucifix motifs and later scenes from the life of Jesus or the saints took part in the formation of the decorations that constitute the painting program of the church.

Keywords: Cappadocia, Byzantine, Icon and Iconaclasm.

KISALTMALAR DİZİNİ

C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Enst.	: Enstitü
Km.	: Kilometre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
Üni.	: Üniversite
y.y.	: Yüzyıl

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Kapadokya bölgesini sınırlarını gösteren harita	93
Harita 2. Kapadokya Volkanik Kompleksi.....	93
Harita 3. Küçük Asya ve Kapadokya.....	93
Harita 4. Ürgüp	93
Harita 5. Gomedâ Vadisi	94
Harita 6. Cemilköyü Hagios Stephanos Kilisesi.....	94
Harita 7. Güllüdere Vadisi ve kiliseler	94
Harita 8. Güllüdere ve Kızılçukur Vadisi Kiliseleri	94

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Foto. 1. Peribacalarının Oluşumu	95
Foto. 2. Kılıçlar Vadisi	95
Foto. 3. Hz.Meryem, Çocuk İsa ve Azizler İkonası	95
Foto. 4. Aziz Petrus İkonası.....	95
Foto. 5. III.Leon.....	96
Foto. 6. Büyük Saray Khalke Kapısı	96
Foto. 7. Khalke İsa'sı ve Meryem AnaPanosu.....	96
Foto. 8. V. Konstansin	96
Foto. 9. V. Konstantin ve manastırı tahrip eden askerler (14 y.y).....	97
Foto. 10. Eirene.....	97
Foto. 11. VII.Ekümenik Konsil	97
Foto. 12. I.Mihail'in taç giyme töreni (Madrid Skilicis)	97
Foto. 13. V.Leon'un taç giyme töreni.....	98
Foto. 14. II.Mihail'in Thoması yenmesi.....	98
Foto. 15. Mustafapaşa'nın Genel görünüşü.....	98
Foto. 16. Gomeda Vadisi	98
Foto. 17. Hagios Basileos Kilisesi.....	99
Foto. 18. Kuzey nefin templon duvarında haç.....	99
Foto. 19. Güney nef apsisi	99
Foto. 20. Güney nef apsisinde üç haç	100
Foto. 21. Haç ve Balık	100
Foto. 22. Madalyonda üç malta haçı.....	100
Foto. 23. Apsis kemerinde iki piskopos figürü.....	100
Foto. 24. Güney nefin tavanında haç	100
Foto. 25. Çiçek motifli pano	101
Foto. 26. Naosun batı duvarında pano	101
Foto. 27. Güneybatı köşede haç.....	101
Foto. 28. H. Stephanos Kilisesi	102
Foto. 29. Apsis duvarı ve altarı.....	102
Foto. 30. H. Euphemia ve haç.....	103
Foto. 31. Haç motifi.....	103

Foto. 32. Apsis tavanında haç.....	103
Foto. 33. Naos tavanı.....	103
Foto. 34. Üzüm ve bereket boynuzları.....	104
Foto. 35. Tavan süslemesi	104
Foto. 36. Dört düğümlü madalyon.....	105
Foto. 37. Apsis duvarı balık pulu.....	105
Foto. 38. Kilise betimlemesi.....	105
Foto. 39. Hayat ağacı	106
Foto. 40. Naos doğu duvarı Hayat ağacı.....	106
Foto. 41. Kızılçukur Vadisi	106
Foto. 42. Anna and Joachim Kilisesi	107
Foto. 43. Tonoza Haç motifi.....	107
Foto. 44. Kuzey duvarda süsleme ve yazıt	108
Foto. 45. Nartekste haç motifi	108
Foto. 46. Kızılçukur Haçlı Kilise.....	108
Foto. 47. Tavanda haç motifi.....	109
Foto. 48. Tavanda haç motifi detayı	109
Foto. 49. Apsis duvarında düğümlü geçme motifi	109
Foto. 50. H. Niketas Stylites Kilise	110
Foto. 51. Apsis tavanında haç motifi.....	110
Foto. 52. Apsis tavan süslemesi detay.....	110
Foto. 53. Narteksin beşik tonozunda haç.....	111
Foto. 54. Naosun tonozunda haç ve süsleme.....	111
Foto. 55. Güney duvar kemer sırası içinde haçmotifi.....	111
Foto. 56. Saint Pierre Paul Kilisesi.....	112
Foto. 57. Haç motifi.....	112
Foto. 58. Güllüdere Hagia Agathange Kilisesi.....	113
Foto. 59. Apsisden görünüm.....	113
Foto. 60. Haçların genel görünümü	114
Foto. 61. Güllüdere 5 nolu Şapel Apsisi.....	114
Foto. 62. Vaftizci Yahya Kilisesi	115
Foto. 63. Vaftizci Yahya Kilisesi Apsisi	115

Foto. 64. Vaftizci Yahya Kilisesi haç motifi	115
Foto. 65. Madalyon içerisinde haç motifi	116
Foto. 66. Tavanında kırık haç motifi	116
Foto. 67. Kilisenin duvarında Haç motifi	116
Foto. 68. Zelve Vadisi	116
Foto. 69. Zelve 1 Nolu Kilise Haç motifi	117
Foto. 70. Naos tavanında haç	117
Foto. 71. Balıklı ve Üzümlü Kilise	118
Foto. 72. Balıklı ve Üzümlü Kilise Batı Cephe	118
Foto. 73. Balıklı ve Üzümlü Kilise Narteks	118
Foto. 74. Balıklı Kilise Üçlü Apsis Düzenlemesi	119
Foto. 75. Ana apsis nişleri içerisinde haç motifi	119
Foto. 76. Güney duvar haç motifleri	119
Foto. 77. Kuzey duvarda haç motifi	120
Foto. 78. Tavanda haç motifi	120
Foto. 79. Balık ve Malta haçı	121
Foto. 80. Apsis kemer yayı süslemeleri	121
Foto. 81. Kapı açıklığı alınlığında Malta haçı	122
Foto. 82. Apsiste Asma ve üzüm	122
Foto. 83. Kuzey duvarda malta haçı	122
Foto. 84. Naosun tavanında haç	123
Foto. 85. Kuzey duvarı zikzak motifi	123
Foto. 86. Şapelin kapı açıklığında Malta haçı	123
Foto. 87. Şapelin tavanında Malta haç motifleri	123
Foto. 88. Geyikli Kilise	123
Foto. 89. Zelve Kutsal Haç Kilisesi	124
Foto. 90. Giriş alınlığında yazıt	125
Foto. 91. Güney duvar niş düzenlemesi	125
Foto. 92. Güney duvar frizlerinden detay	125
Foto. 93. Kuzey duvar frizinde haç motifi	125
Foto. 94. Haç motifinden detay	125
Foto. 95. Zelve 6 nolu Kilise Haç motifi	126

Foto. 96. Paşabağ Vadisi	126
Foto. 97. Hagios Simeon Stylites Şapeli	127
Foto. 98. Tavanda haç motifi	127
Foto. 99. Hagios Simeon Şapeli Apsisi	127
Foto. 100. Göreme Açık Hava Müzesi	128
Foto. 101. Azize Barbara Kilisesi.....	128
Foto. 102. Azize Barbara Kilise Naosu	129
Foto. 103. Ana kubbe süslemeleri	129
Foto. 104. Doğu Haç Kolu Kubbe Süslemesi.....	129
Foto. 105. Güneydoğu Köşe Kubbe Süslemesi	129
Foto. 106. Kuzeydoğu Köşe Mekân Kubbesi.....	129
Foto. 107. Güney Apsis Bezemeleri	129
Foto. 108. Kuzey Apsis Bezemeleri	130
Foto. 109. Ana Apsis Kuzey templon haç motifi	130
Foto. 110. Ana Apsis Güney templon haç motifi	130
Foto. 111. Güney Apsis Kuzey templon haç motifi	130
Foto. 112. Güney Apsis Güney templon haç motifi	131
Foto. 113. Güney Haç Kolu Doğu Kemer Süslemesi.....	131
Foto. 114. Kuzey haç kolu doğu kemer süslemesi	131
Foto. 115. Doğu haç kolu güney kemer süslemesi	131
Foto. 116. Güney haç kolu duvar süslemesi	132
Foto. 117. Batı haç kolu batı duvar süslemesi	132
Foto. 118. Güneydoğu köşe süslemesi	132
Foto. 119. Kuzeydoğu köşe süslemesi.....	132
Foto. 120. Doğu haç kolu süslemesi.....	132
Foto. 121. Güney ve kuzey apsis alınlıkları süslemesi.....	132
Foto. 122. Kuzey haç kolu kuzey duvar	133
Foto. 123. Aynalı Kilise.....	133
Foto. 124. İç mekan görünümü.....	133
Foto. 125. Aynalı Kilise Haç motifi detay.....	133
Foto. 126. Aynalı Kilise süslemeleri	133
Foto. 127. Aynalı Kilise süslemelerden detay	134

Foto. 128. Aynalı Kilise Apsisi	134
Foto. 129. Naosda yer alan süslemeler	134
Foto. 130. Haç ve kartal motifi	134
Foto. 131. Kuzey mekân pendentifsüslemesi	135
Foto. 132. Azize Catherina Kilisesi	135
Foto. 133. Kapı üzerinde yer alan kabartma haç motifleri	136
Foto. 134. Kubbesinde yer alan haç motifi	136
Foto. 135. Haç motifi	136
Foto. 136. Göreme Sergios (Mesevli) Kilisesi	136
Foto. 137. Kapı süslemeleri	136
Foto. 138. Apsis süslemeleri	137
Foto. 139. Haç motifi detayı	137
Foto. 140. Apsis tavanında haç motifi	137
Foto. 141. Naos tavanında haç motifi	137
Foto. 142. Nef duvarında haç motifi	138
Foto. 143. Avcılar Karşibacak Kilisesi	138
Foto. 144. Kuzey nef	138
Foto. 145. Kuzey nef batı duvarı	139
Foto. 146. Kuzey nef süslemesi	139
Foto. 147. Kuzey nef apsis süslemesi	139
Foto. 148. Güney nef	139
Foto. 149. Güneynef doğu duvarı	140
Foto. 150. Güney nef kuzey duvarı	140
Foto. 151. Güneynef doğu duvarı süsleme süslemesi	140
Foto. 152. Güney nefin güney duvar	140
Foto. 153. Güney nefin güney duvarı batı kemeri süsleme	141
Foto. 154. Güney nef tavan süslemesi	141
Foto. 155. İhlara Vadisi	141
Foto. 156. İhlara Vadisi	142
Foto. 157. Kokar Kilise Genel görünümü	142
Foto. 158. Kokar Kilise	142
Foto. 159. Kokar Kilise Naos	143

Foto. 160. Kokar Kilise Doğu nef	143
Foto. 161. Haç motifinden detay	143
Foto. 162. Eğritaş Kilisesi	143
Foto. 163. Eğritaş Kilisesi	144
Foto. 164. Eğritaş Kilisesi Naos	144
Foto. 165. Eğritaş Kilisesi 3 nolu Mekân	145
Foto. 166. 4 ve 4a nolu Mekân	145
Foto. 167. 5 ve 5a nolu Mekân	145
Foto. 168. 6 nolu Mekân.....	145
Foto. 169. 8 noluMekân.....	145
Foto. 170. Bani Kitabesi	145
Foto. 171. Doğu duvar yazıtı	146
Foto. 172. Mezar yazıtı.....	146
Foto. 173. Naos tavanında haç motifi.....	146
Foto. 174. 8 nolu mekânın tavanında haç	146
Foto. 175. Pürenliseki Kilisesi.....	147
Foto. 176. Kuzey nef ve apsisi	147
Foto. 177. Narteks.....	147
Foto. 179. Sümbüllü Kilise.....	148
Foto. 180. Sümbüllü Kilise Naosu.....	149
Foto. 181. 1 nolu Mekân.....	149
Foto. 182. 3nolu Mekan.....	149
Foto. 183. 5 nolu Mekân cephe süslemesi.....	149
Foto. 184. Yılanlı Kilise Genel görünümü	149
Foto. 185. Yılanlı Kilise Naos	150
Foto. 186. Naos tavanında haç.....	150
Foto. 187. Narteks tonozunda düğümlü geçme	150
Foto. 188. Karanlık Kale Kilisesi	150
Foto. 189. Karanlık Kale Kilise Naosu.....	150
Foto. 190. 2 nolu Mekân.....	151
Foto. 191. 3 Nolu Mekân.....	151
Foto. 192. 10 nolu mekan	151

Foto. 193. 11 nolu mekan süslemesi.....	151
Foto. 194. Giriş kapısı üzerinde haç	152
Foto. 195. Ağaçaltı Kilise.....	152
Foto. 196. Ağaçaltı Kilise Naosu.....	152
Foto. 197. Güney haç kolu ve haç motifi.....	153
Foto. 198. Batı haç kolu haç motifi	153
Foto. 199. Batı haç kolu kemerdeki dua yazıtı	153
Foto. 200. Açıklık Ağa Kilisesi	153
Foto. 201. Açıklık Ağa kilisesi Naosu	154
Foto. 202. Dua yazıtı ve bitkisel süsleme).....	154
Foto. 203. Yanartaş (Khimera) Bazilikası	156
Foto. 204. Orta nef, genel görünüş	156
Foto. 205. Orta nef, kuzey duvarı).....	156
Foto. 206. Orta nef güney duvarı, birinci ve ikinci paye arası	156
Foto. 207. Orta nef güney duvarı, birinci ve ikinci paye arası	156
Foto. 208. Orta nef apsisi, güney bölümdeki hayat ağacı motifi	157
Foto. 209. Orta nef apsisi, süslemesi	157
Foto. 210. Orta nef apsisi, fresko katmanları.....	158
Foto. 211. Kuzey nef güney duvar süslemesi	158
Foto. 212. Kuzey nef apsisi, genel görünüm	158
Foto. 213. Kuzey Nef apsisi süslemesi.....	158
Foto. 214. Kuzey nef apsisi, yazıt.....	158
Foto. 215. Kuzey nef apsisi	158
Foto. 216. Küçük Tavşan Adası Bazilikası	159
Foto. 217. İstanbul Ayasofya Kilisesi.....	160
Foto. 218. Aya İrini Kilisesi	160
Foto. 219. İznik Koimesis Kilisesi	160
Foto. 220. Kuzey Duvar, Batıdan Birinci Pencere İç (Sol Kenar)	161
Foto. 221. Pseudo-Kufi Fresko Batıdan Birinci Pencere.....	161
Foto. 222. Kuzey Duvar Batıdan İkinci Pencere İçindeki Süsleme (Sol Kenar).....	161
Foto. 223. Kuzey Duvar Batıdan İkinci Pencere (Sağ Kenar).....	161
Foto. 224. Güney Duvar, Penceredeki Batıdan Dördüncü Pencere (Sol Kenar).....	162

Foto. 225. Dördüncü Pencere Kesişen Dairelerden Oluşan Düzenleme (Sağ Kenar)..	162
Foto. 226. Güney Duvar, Beşinci Pencere Sekizgen ve Haç (Sol Kenar)	162
Foto. 227. Güney Duvar Beşinci İçindeki Pencere (SağKenar)	162
Foto. 228. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi	163
Foto. 229. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi iç mekan süslemeleri	163
Foto. 230. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç motifi ve hayvan süslemeleri.....	163
Foto. 231. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç motifi ve hayvan süslemelerinden detay	163
Foto. 232. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç hayvan süslemeleri.....	164
Foto. 233. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç motifleri	164
Foto. 234. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesi	165
Foto. 235. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin batı yüzü	165
Foto. 236. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin iç mekân görünümü.....	165
Foto. 237. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin süslemeleri.....	165
Foto. 238. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin süslemelerinden detay	166
Foto. 239. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin süslemeleri.....	166
Foto. 240. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin kemer süslemeleri.....	166
Foto. 241. Hagios Ioannes d’Adisarou Kilisesi	166
Foto. 242. Hagios Ioannes d’Adisarou Kilisesi Apsis süslemeleri.....	167
Foto. 243. Hagios İoannes d’Adisarou Kilisesi süslemeleri.....	167
Foto. 244. Hagios İoannes d’Adisarou Kilisesi madalyonda çiçek süslemeleri.....	167
Foto. 245. Hagios İoannes d’Adisarou Kilisesi Kuzey duvar süslemeleri	168
Foto. 246. Hagios İoannes d’Adisarou Kilisesi duvar ve kemer süslemesi.....	168
Foto. 247. Hagios İoannes d’Adisarou Kilisesi duvar ve kemer üzerinde süsleme detayı	169
Foto. 248. Tirilye Medikion (Hagios Sergios)	169
Foto. 249. Ioannes Theologos Pelekete Manastır	169
Foto. 250. Siyi Kumyaka Başmelekler Kilisesi.....	170
Foto. 251. Midye Hagios Nikholas Kilisesi	170
Foto. 252. Midye Hagios Nikholas Kilisesi	170
Foto. 253. Midye Hagios Nikholas Kilisesi	170

Foto. 254. Hagios Nikholas Kilisesi	170
Foto. 255. Sütün Başlıkları Süslemeleri	171

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1. H.Basileos Kilise	99
Çizim 2. Madalyonda üç malta haçı	100
Çizim 3. Güneybatı köşede haç	101
Çizim 4. Stephanos Kilisesi	102
Çizim 5. Apsis duvarı	102
Çizim 6. H.Euphemia ve haç	103
Çizim 7. Haç motifi	103
Çizim 8. Bereket boynuzları	104
Çizim 9. Tavan süslemesi	104
Çizim 10. Madalyon motifi	105
Çizim 11. Kilise betimlemesi	105
Çizim 12. Hayat ağacı.....	106
Çizim 13. Hayat ağacı.....	106
Çizim 14. Anna and Joachim Kilise	107
Çizim 15. Tonozda haç motifi	107
Çizim 16. Haçlı Kilise	108
Çizim 18. H.Niketas Stylites Kilise	110
Çizim 19. Haç motifi).....	111
Çizim 20. Saint Pierre Paul Kilisesi	112
Çizim 21. Hagia Agathange Kilisesi	113
Çizim 22. Haçların çizimi.....	114
Çizim 23. Güllüdere 5 nolu Şapel.....	114
Çizim 24. Vaftizci Yahya Kilisesi	115
Çizim 25. Zelve 1 nolu Kilise.....	117
Çizim 26. Zelve Açık Hava Müzesi	117
Çizim 27. Balıklı veÜzümlü Kilise	118
Çizim 28. Üçlüapsis.....	119
Çizim 29. Güney duvar haç motifleri	119
Çizim 30. Kuzey duvarda haç motifi	120
Çizim 31. Balık ve Malta haçı	121
Çizim 32. Apsis kemer yayı süslemeleri	121

Çizim 33. Kapı açıklığı alınlığında Malta haçı.....	122
Çizim 34. Apsis Asma ve Üzüm	122
Çizim 35. Kuzey duvarda malta haçı	122
Çizim 36. Şapelin kapı açıklığında Malta haçı	123
Çizim 37. Geyikli Kilise	124
Çizim 38. Aziz Eustathios	124
Çizim 39. Aziz Theodoros	124
Çizim 40. Yaşam haçı.....	124
Çizim 41. Kutsal Haç Kilisesi	124
Çizim 42. Giriş alınlığında yazıt	125
Çizim 43. Zelve 6 nolu Kilise.....	126
Çizim 44. Simeon Stylites Şapeli	127
Çizim 45. Azize Barbara Kilise	128
Çizim 46. Azize Barbara Kilisesi Tavanı	128
Çizim 47. Aynalı Kilise	133
Çizim 48. Azize Catherina Kilisesi	135
Çizim 49. Karşıbacak Kilisesi	138
Çizim 50. Avcılar Mezarlar Altı Kilise haç.....	141
Çizim 51. Kokar Kilise	142
Çizim 52. Ara kat planı.....	144
Çizim 53. Pürenliseki Kilise Planı.....	147
Çizim 54. Sümbüllü Kilise	148
Çizim 55. Yılanlı Kilise.....	149
Çizim 56. Karanlık Kale	150
Çizim 57. Ağaçaltı Kilise)	152
Çizim 58. Açıkel Ağa Kilise.....	154
Çizim 59. Güzelöz Kilisesi	155
Çizim 60. Haç motifi detayı.....	155
Çizim 61. Yanartaş Bazilikası	155
Çizim 62. Orta nef kuzey duvar freskoları	156
Çizim 63. Orta nef apsisi süslemesi.....	157
Çizim 64. Al Oda Manastırı	159

Çizim 65. Al Oda Manastırı	159
Çizim 66. İznik Aysaofya Kilisesi Freskoların Yerleri	160
Çizim 67. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç motifleri ve süslemelerin.....	164
Çizim 68. Hagios Ioannes d'Adisarou Kilisesi.....	166
Çizim 69. Hagios İoannes d'Adisarou Kilisesi Apsis süslemeleri	167
Çizim 70. Hagios Ioannes d'Adisarou Kilisesi Kuzey duvar süslemeleri.....	168
Çizim 71. Hagios İoannes d'Adisarou Kilisesi duvar ve kemer üzerinde süslemeleri.	169
Çizim 72. Ioannes Theologos Pelekete Manastır	170

ÖNSÖZ

Erozyonun oluşturduğu Peri Bacaları ve inanılmaz görüntülerle herkesi şaşırtan vadileri, insanların inanç uğruna oyarak inşa ettikleri ve günümüze kadar canlılığını koruyabilmiş freskleriyle kaya kiliseleri, canlarını kurtarabilmek amacıyla yerin metrelerce altını kimi zaman sekiz kat oyarak yeraltı yerleşim yerleri bugünkü Kapadokya'yı meydana getirmiştir. İnsan ve doğa elele vermiş ve dünyanın harikalarından birini ortaya çıkarmıştır. Kapadokya'nın coğrafi yapısı insanlarda mistik düşüncenin oluşmasında çok önemli bir etken olmuştur.

Çalışma başlıca 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Kapadokyanın coğrafi konumu ve bölgenin hristiyanlık tarihi anlatılmıştır. İkinci bölümde İkonaklazma dönemi ve Kapadokya bölgesi kiliselerinde ikonaklazma sanatından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde Kapadokya Bölgesinde bulunan İkonaklazma dönemine ait kilise ve bezemeleri tanıtılmaya ve anlatılmaya çalışılmıştır. Son bölümde İkonaklast döneme ait kilise bezemeleri ile ilgili genel bir karşılaştırma ve değerlendirme bölümüne yer verilmiştir. Çalışmaya İkonaklast döneme ait kilise bezemeleri ile ilgili geniş bir kaynakçaya yer verilmiştir. Kapadokya bölgesinde ikonaklast döneme ait kiliselerin planları ve içerisinde yer alan bezemelerin fotoğrafları eklenerek çalışma tamamlanmaya çalışılmıştır.

Tez konumu bana tavsiye eden ve çalışmam esnasında geniş bir bakış açısıyla beni yönlendiren destek olan hocam Dr. Öğr. Üyesi Demet OKUYUCU YILMAZ'a çok teşekkür ederim. Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Anneme ve arazi çalışmamda ve tez sürecinde desteğini esirgemeyen Eşim ve kızım Fatma Zelal'a teşekkür ederim.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA BÖLGESİ

1.1. KAPADOKYA'NIN COĞRAFİ KONUMU

İç Anadolu Bölgesinde yer alan Kapadokya bölgesine yerleşmiş birçok medeniyeti etkileyen, bölgenin jeolojisi ile jeomorfolojisidir.¹ Strabon, “*Kapadokya'nın sınırlarını güneyde Toros dağları, batıda Aksaray, doğuda Malatya, kuzeyde Doğu Karadeniz kıyılarına kadar uzanan bölge olarak*” belirtmiştir. Kapadokya bölgesi İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nün güneyinde bulunan² Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir illerini kapsar³ (Harita: 1).

Kayalık Kapadokya bölgesin'in kuzey sınırını Kızılırmak ve Avanos, doğu sınırını Kızılırmak'ın kolu olan Damsa Çayı ve Ürgüp, güneyini Güvercinlik Vadisi, Kayseri, batısını Nevşehir ve Acıgöl Platosu oluşturmuştur⁴.

Kapadokya bölgesi jeomorfolojik yapısı ile İç Anadolu Bölgesi'nin 100.000 km²'lik alanını oluşturmuştur⁵. Uçhisar, Ürgüp, Avanos, Göreme, Derinkuyu, Kaymaklı, Ihlara ve çevresi olarak yer almıştır⁶. İç Anadolu'nun güneydoğusunda volkanik faaliyetlerin oluşturduğu bir kuşak üzerinde bulunmaktadır⁷. Bölge III. ve IV. zamanın başlarında Erciyes ve Hasan Dağı'ndan püsküren lav ve tüfler sonucu oluşmuştur⁸ (Harita: 2). Bu volkanların püskürmesi sonucunda çıkan lavlar plato, göller

¹ Kadir Dirik, “Kapadokya Bölgesi'nin Jeolojisi, Jeomorfolojisi ve Bunların Bölgedeki Medeniyetler Üzerindeki Etkisi”, *1. Tıbbi Jeoloji Çalıştayı*, Nevşehir 2009, 6.

² Murat Türkeş, “Orta Kızılırmak Bölümü Güney Kesiminin (Kapadokya Yöresi) İklimi ve Çölleşmeden Etkilenebilirliği”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 4, İzmir 2005, 73-97.

³ Faruk Taşkale, “Büyüleyici Bir Açık Hava Müzesi Nevşehir”, *İSMEK El Sanatları Dergisi*, İstanbul 2008, 60-71; Reşat Ulusoy-Ömer Aydan, Cultural, Historical and Geo-Engineering Aspects Of The Cappadocia Region, *Post Symposium Excursions*, 2016, 1; Zeynep Özlem Yıldırım, *Sinasos Yöresel Mimari ve 19. yy. Batılılaşma Hareketlerinin Konut Mimarisine Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enst., İstanbul 2003, 3.

⁴ Hülya Berkmen, “Avanos Kültür Varlıkları Çalışması, Kapadokya Bölgesinde Suyun İzi”, *Megaron*, 10, (4), İstanbul 2015, 595-609.

⁵ Nurşat Ergin Coşkun, *Kapadokya Bölgesi Resim Sanatının Gelişim Evreleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üni. Sosyal Bilimler Enst., Ağustos 1999, 4.

⁶ Eşref Atabey, *Nevşehir İli Tıbbi Jeolojik Unsurları ve Halk Sağlığı*, Nevşehir 2013, 20.

⁷ F. Ayten Önen Alev, *Kappadokia Göreme Vadisinde Meryem Siklusu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2014, s.6.

⁸ Derya Güneri, *Kapadokya Bölgesi Soğanlı Vadisinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Şarap İşlikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enst., Kayseri 2013, 8; Salih

ve akarsular üzerinde tuf, tüffit, ignimbirit, kumtaşı ve bazalt gibi jeolojik kayaç tabakalarını oluşturmuştur⁹. Yanardağların püskürttüğü lavlar yayılarak, hayvanları ve bitki örtüsünü yok etmiştir¹⁰.

Bölgenin önemli tektonik yapıları, Tuz Gölü ve Ecemiş fay sistemleri olarak yer almıştır¹¹. Acıgöl kalderası, Derinkuyu havzasındaki yüzey şekilleri volkanizmaya¹² ve aşınmaya bağlı olarak oluşmuştur¹³. Volkanizmanın kuzey ve güney sınırını belirleyen Orta Kızılırmak ve Niğde bölgesidir¹⁴. Erciyes dağı yaklaşık olarak 1300 km² genişliğinde bir alanı kaplayan Sultansazlığı havzasının kuzeyinde yer almıştır. Erciyes ya da diğer adıyla Argaios Dağı için Strabon, “*Tepesinde hiçbir zaman kar eksik olmayan dağların en yükseği Argaios*”, ifadesini kullanmıştır¹⁵.

Aksaray ve Niğde sınırları içinde bulunan Hasan Dağı da Erciyes gibi 3268 m. yüksekliğe sahip sönmüş bir dağdır¹⁶. Bölge yaklaşık 60 milyon yıl önce Erciyes, Hasan dağı ve Güllü dağ’ın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu tabakaların yağmur ve rüzgâr tarafından aşındırmasıyla Peri Bacası adı verilen jeolojik oluşumlar meydana gelmiştir¹⁷ (Foto.1). Uçhisar, Çavuşin, Güllüdere, Göreme, Meskendir, Ortahisar,

Kaymakçı, Nevşehirde Çanak-Çömlek Kültürünün Geçmişi (İlk Tunç Çağı – M.Ö. 3200-1800), *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2012, 61-80; Gürsel Korat, *Taş Kapıdan Taş Kapıya Kapadokya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, 18.

⁹Hande Günözü, *Kapadokya Bölgesi Bizans Dönemi Duvar Resmi Sıvalarının Korunmasında Kullanılan Enjeksiyon Harçlarının Araştırılması ve Geliştirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 2014, 4.

¹⁰Mustafa Başak, *İç Anadolu Turizminin Gelişimi ve İşletilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üni., Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 1991, 12.

¹¹Faruk Aydın, *Kapadokya Volkanik Kompleksinin Gelişimi ve Volkanizmanın Bölge Üzerindeki Etkileri*, 1. Tıbbi Jeoloji Çalıştayı, Nevşehir 2009, 12.

¹²Volkanizma: Hem yapıcı hem yıkıcı bir faaliyet olarak dünyanın oluşumunda ve yeryüzünün şekillenmesinde önemli rol oynayan, aynı zamanda insanoğlunu ve insanlık tarihini büyük ölçütlerde etkileyen bir doğa olayıdır. Mehmet Çobankaya, “*Volkanik Yapılar ve Kapadokya Bölgesinden Örnekler*”, Doğal Kay. ve Eko. Bült. 2016, s.31-41.

¹³Dirik, 6-7.

¹⁴Aydın Büyüksaraç ve Diğerleri, “Kapadokya İgnimbiritleri ve Volkanitlerinde Paleomanyetik Çalışma-Manyetik Anomalilerin Yorumuna Bir Yaklaşım”, *İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yer Bilimleri Dergisi*, 18, (2), İstanbul 2005, 199-218.

¹⁵Meral Hakman, *Kapadokya’da Zeus Kültü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2012, 18-20.

¹⁶Hakman, 18-20.

¹⁷Hacı Murat Yılmaz ve Diğerleri, “İklimsel Faktörlerin Kapadokya Bölgesindeki Toprak Aşınmasına Etkisi”, *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 2, 2010, s.13-19; Gülnihal Çekiç, *Kapadokya’da Yeraltı Yerleşmelerinin Yer Seçimi Oluşumu Günümüze Planlamaya Etkisi: Kaymaklı Derinkuyu Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üni. Fen Bilimleri Enst., Konya 2008, 15.

Kızılçukur ve Pancarlık vadilerinde oluşmuştur¹⁸. Damsa Çayı vadisinin Cemilşahinefendi arasında kalan alandaki peribacalarının başlık kısmını oluşturan blokların oluşumu yöredeki diğer peribacalarından farklıdır¹⁹. Volkanik faaliyetler ile tüflerin soğuması sırasında büyüklü küçüklü sivri yükseltiler oluşmuştur. Bu yükseltilerin büyük olanlarına Hisar denir. Bölgede bir diğer oluşum kırgıbayırdır²⁰. Güvercinlik ve Kılıçlar vadisinde görülmektedir²¹ (Foto.2). Göreme ve çevresi mabet olarak kullanılmış ve duvarları hristiyanlar tarafından dini kompozisyonlarla süslenmiştir²².

Bölge önemli su kaynaklarına sahiptir. Tuz Gölü kuzeybatısında Ankara, güneyinde Konya batısında Aksaray ile çevrilmiştir. Tuz Gölü'nü Strabon, *“Doğal bir tuz havuzudur içine sokulan şeyin etrafında su o kadar çabuk donar ki buradaki insanlar ipten yapılmış halkaları içine soktuktan kısa bir zaman sonra tuzdan çelenkler şeklinde çıkarırlar...”* diyerek anlatmıştır²³. Doğu sınırını Fırat Nehrinin kuzeyinde bulunan Karasu oluşturmaktadır²⁴.

Bölgede, karasal iklim hâkim ve alçak alanlar gündüz sıcak, gece serin, yüksek yayla düzlükleri gündüz serin, geceleri soğuk olmaktadır²⁵. Kızılırmak vadisi ve eğimli kesimlerde yağışlar fazladır²⁶. Bölgede kış ve bahar aylarında güney - batı rüzgârları,

¹⁸ Şebnem Ünal, *Sinematik Şehirler ve Kapadokya*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enst., İstanbul 2003, 34.

¹⁹ Selahattin Polat- Yıldız Güney, “Damsa Çayı Vadisinde (Cemilşahinefendi Köyleri Arası) Kaya Düşmesi Olayı ile Peribacası Oluşumu Arasındaki İlişki”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (28), İstanbul 2013, 20.

²⁰ Kırgıbayır: Sel yarıntıları, oyuntular dar vadicekler ve bunlar arasında yer alan keskin sırtlarla sık ve derin bir şekilde yarıp parçalanmış olan ve dolayısıyla üzerinde yürümesi çok güç olan arazidir. Bu tür araziler genellikle yarı iklim koşulları altında bitki örtüsünün çok zayıf olduğu ve dayanıksız kayaların yer aldığı sahalarda aşındırma sonucu meydana gelmiştir. M. Yıldız Hoşgören, *Jeomorfoloji Terimleri Sözlüğü*, Çantay Yayıncılık, İstanbul 2011, 32-33; Bilal Bilgili, *Kapadokya Kayalık Alanları ve Kaya Oyma Kiliselerinde Koruma Sorunları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enst., İstanbul 2014, 10.

²¹ Suna Doğaner, “Peri Bacalarının Turizm Bakımından Önemi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, (30), İstanbul 1995, 31.

²² Özdoğan Sür, “Nevşehir ve Ürgüp Çevresinde Jeomorfoloji Araştırmaları”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* (1), Ankara 1968, 179-199.

²³ Hakman, 20-21.

²⁴ Alev, 7-8.

²⁵ Yıldırım, 4 -5.

²⁵ Başak, 17.

²⁶ Başak, 16.

yaz aylarında ise kuzey - doğu rüzgârları hâkimdir²⁷. Yağışların yetersiz olması ve yazın buharlaşmanın fazla olması bölgede orman oluşumunu engellemiş ve otsu bitkiler hâkim olmuştur²⁸. Bozkır bitkilerini geven, kekik, üzerkik, sığırkuyruğu ve pürenler oluşturmuştur²⁹.

Bölgenin önemli zenginliklerinden biri Toroslar'daki gümüş madenleridir³⁰. Bölgeye yerleşen insanlar tarafından yapılmış kiliseler ve yeraltı şehirleri, bölgeyi önemli bir yer haline getirmiştir³¹. Hristiyanlığın ilk yıllarında üstlendiği rol nedeniyle önemli bir yere sahip olan Kapadokya bölgesi ise Nevşehir, Göreme, Ürgüp yerel mimarisiyle gravürlere aktarılan merkezler arasında yerini almıştır³².

1.2. KAPADOKYA BÖLGESİ'NİN HRİSTİYANLIK TARİHİ

Kapadokya Kelimesinin Kökeni ve Anlamı: Kapadokya kavramından iki problem ortaya çıkmıştır. Birincisi kelimenin nereden geldiği ve ilk kez kimlerin kullandığıdır. İkinci ise hangi anlama geldiğidir. Kapadokya isminin türemiş olabileceği kökler şunlardır:

1.Kapadox: Kızılırmak'ın bir kolu olan Kapadox nehrinin (Delice çayının) eski adıdır.

2. Katpatuka: Kapadox nehrinin adından gelen bu kavramı Persler, Kapadox Yurdu anlamında kullanmışlardır.

3.Katpatuk: Ermenice halk adı, olarak kullanılmıştır.

4. Hepat: Kapadokya bölgesinin Hurriler zamanında baş tanrısıdır.

²⁷ Şerife Özata, *Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Yapı Sorunları ve Çözüm Önerileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üni. Fen Bilimleri Enst. İstanbul 2015, 9.

²⁸ Yıldırım, 4-5.

²⁹ Başak, 17.

³⁰ Güneri, 9.

³¹ Attila Çiner ve Diğerleri, "Volcanism and Evolution Of The Landscapes In Cappadocia", *3 èmes Rencontres D 'Archeologie De L'ifea*, İstanbul, 2012, 1-16; Burcu Gülsevil Belbel – Gülhan Sözbilen, Yerel Halk Gözüyle Turistik Talebin Kültürel Mirasa Etkisi: Kapadokya Örneği, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 59, 2017, 439-457.

³² İbrahim Çoban-Nurcan Sert, "Batılıların Yazdığı Seyahatnamelerdeki Gravürlere Yansıyan Şekliyle Anadolu Geleneksel Mimarisi", *İdil Dergisi*, 7, (52) 1531-1538.

5.Mısır dilinde “**Kadavadu**” ve Ermenice“**Budak**” kelimesinden türemiştir.³³

Kapadokya kelimesi ilk olarak M.Ö. VI. asırda İran’da Kermanşah ile Hamadan arasındaki yol üzerinde bulunan Bizitun (Behistun) dağının kayalık yüzeyine yapılmış olan kitabesinde Katpatuka kelimesine rastlanmıştır ³⁴ .Kapadokya ismi Persler tarafından verildiği Katpatukadan geldiği ve anlamının da “Güzel Atlar Ülkesi” olduğu belirtilmiştir³⁵.

Kapadokya bölgesinde Hristiyanlık öncesi Mezopotamya ve Anadolu dinlerinin yozlaşmış şekli olan Mitraizm ve Mazdaik dinlerin yanı sıra Pagan ve Musevi kültürleri yaygındı. Hristiyanlık ise İsa peygamberin çarmıha gerilimi sonrası havarilerden bir kısmının Anadolu’ya gelip misyonerlik yapmaları sonucunda hızla yayıldı. Konya ,Kayseri Derbe, Aksaray, Ürgüp ve Göreme Erken Hristiyanlık döneminin önemli yerleşim yerleri haline geldi.Yasaklara rağmen daha sonraki yüzyıllarda bölgede önemli Hristiyan nüfus bulunmuş olmalıdır. Roma döneminde bölgenin merkezi konumunda olan Kayseri (Mazaka-Kaisareia) ve Malatya (Milidia-Melitene) daha sonraları önemli dini merkezler durumuna gelmişlerdir.Bölgede Hristiyan nüfus artmasıyla birlikte tek başına inzivayı benimsemiş çileci keşişler manastır ve kiliselerden bağımsız olmalarına karşın önemli bir sosyal topluluk oluşturmuşlardır³⁶ (Harita: 3) .

Havariler döneminde ve sonraki asırlarda Anadolu’da Hristiyanlığın yayılması zor olmuştur. II.asrın başında, Antakyalı Ignace’nin Anadolu kiliselerine gönderdiği mektup, hristiyan çevrelere girerek değiştirmeye ve ortadan kaldırmaya çalışan, Yahudi ve gnostik akımların canlı olduğuna işaret etmektedir³⁷. M.S. 3. yüzyılda bölgeye yerleşmeye başlayan Hristiyan nüfus arttıkça Roma İmparatorluğu tarafından baskılar çoğalmıştır.Hristiyanlar, yer altında yapılmış çokkatlı kentler, peribacaları ve kayaları kullanarak inaçlarını korumak ve yaymak için mekânlar oluşturmuşlardır³⁸.

³³Ramazan Adıbelli, *Kapadokya Bölgesi’ndeki Hristiyanlık Tarihi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst.Konya2002, 15.

³⁴Veli Sevin, *Tarih Öncesi Çağların Kapadokyası*, Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, 65.

³⁵ Korat, 16.

³⁶ A.Özdal Değirmencioğlu, *İsa Peygamber ve Anadolu İkonografisi*, Detay Yayıncılık, Ankara 2014, 330.

³⁷ Adıbelli, 59.

³⁸ Konyar, 21.

İmparator Traianus (M.S.98-117) tarafından M.S.111 senesinde Bithynia Eyaleti'ne vali olarak atanmış Plinius'un hristiyanlara karşı nasıl bir tutum izlemesi hususunda İmparator'dan talimat istemek için yazdığı mektupta Plinius Anadolu'daki Hristiyanların varlığından şu şekilde bahsetmiştir:

“Adlarını muhbirlerin verdiği başka kimseler hristiyan olduklarını önce itiraf hemen sonra inkar etti; bu kişilerden bazıları üç yıl , bazıları birçok yıl geri kalan çok az sayıdaki kişide yirmi beş yıl önce Hristiyan olduklarını ama bu inancı artık terk ettiklerini söylediler. Bunların hepsi , hem senin heykeline, hem de tanrıların tasvirlerine tapındılar,İsa'yı lanetlediler.” Tertullian (MS 160-220)212 yılında Claudius Lucius Hermius'un karısının hristiyanlığı seçmesi üzerine Kapadokya Hristiyanlarına işkence ettiğini bildirmektedir³⁹.

Hristiyanlık M.S. 2. yy.'dan itibaren halk arasında yayılmaya başlamış,Hristiyanlığı kabul eden halk dini inançları sebebiyle baskı görmüşve mağaralarda saklanmıştır⁴⁰. 4. yüzyıl başında da Hristiyanlara uygulanan baskı ve zulüm devam etmiştir.Ancak bütün bu zulümlerin en ağır Maximinus zamanında yaşanmıştır.Maxientus ile yaptığı Milvia Köprüsü Savaşında, Büyük Konstantinos, birliklerinin sembolü olan haçı kullanmış ve savaştan galip çıkmıştı. Devlet hizmetinde görevlendireceği kişilerin Hristiyan olmasını da tercih eden Konstantinos, Milanoda 313 yılında yayınladığı fermanı tekrar yayınlayarak imparatorluk içinde yaşayanlara din toleransı gösterileceği sözü vermiş, Hristiyan Kilisesine de hareket özgürlüğü ve Roma kanunları tarafından korunma hakkı sağlanmıştır.İmparatorluk içinde din ile ilgili aykırı ve farklı düşüncelerin ortaya çıkmış olması ve tartışmaların bir türlü bir sonuca bağlanamaması nedeniyle 325 tarihinde Nikaia'da (İznik) Birinci Ekümenik Konsil, imparator Konstantinosun başkanlığında toplanmıştır.Toplantıya Kappadokia'dan Kaisareia, Tyana, Kybistra, Komanave Parnassos piskoposları katıldı. Birinci Ekümenik Konsilde yaşanan tartışmalardan biri Teslis (Üçleme) teolojisi ile ilgiliydi. Konsilde,Arius'un Oğul'un Babadan daha alt derecede olduğu görüşü reddedilmiştir.Konsilin görüşüne göre, Hz.İsa sonsuz ve yaratılmamış aleme ait, Baba ile aynı özü paylaşan gerçek Tanrı'dan olma gerçek Tanrı idi. İskenderiyeli Aziz

³⁹Adıbelli, 59-60.

⁴⁰ Yıldırım, 6.

Athanasius, konsilin kararının ilk savunucusuydu. Kappadokialı Kilise Babaları olarak bilinen Kaisareialı Basileos, Nazianzoslu Gregorius ve Basileos'un kardeşi Nyssalı Gregorius tarafından yayılmıştır⁴¹.

Adı geçen bu üç Kapadokyalı aynı doktrini savunmuşlardır. Basileos Suriye ve Mısır'a seyahatler düzenleyerek bu bölgelerin manastırlarını ziyaret etmiş ve nasıl devam ettikleri hususunda önemli gözlemler edinmiş, bu bilgilerle memleketine dönmüş ve monastik bir sistem kurmuştur⁴².

Basileos 370 yılında Kaisareia piskoposu olduğunda, Anadolu piskoposluğunda güçlü bir grup oluşturmak için, İznik Konsili kararlarını savunanların komşu bölgelerden piskopos olarak seçilmelerini sağlamıştır. 372 yılında Kappadokia'nın iki ayrı eyalete bölünmesiyle Basileos'un metropolit olarak etki alanı azalmıştır. BasileosNazianzoslu Gregoriusu ve kardeşi Gregorius'u etkisini kaybettiği bölgelerde piskoposluk makamına atamak olmuştur. Kardeşi Gregorius, Nyssa piskoposu olurken Nazianzos'lu Gregorius küçük bir yerleşim olan Sasima'ya atanmıştır.Kappadokialı Kilise Babaları, vaazlarını Grekçe vermek, manastırlarda Grekçe konuşmak ve köylere bu dili konuşan rahipler göndermek gibi bir dizi önlemler alarak bölge halkının Grekçe öğrenmesini sağlamışlardır⁴³.

Kapadokya Bölgesi'nin önemli nokta olması ve farklı milletler tarafından ele geçirilmesi, bölgeye gelenlerin kültürleri ile birlikte inançlarıyla da izlerini bırakmalarına yol açmıştır.En eski milletlerden olan Hititler, dağ kültürünün yaygın olmasında etkili olmuş, güçlü kültür ve dinleri ile Persler ateş kültürünü bölgeye bırakmış, pagan inancına sahip olup baş tanrıları Zeus ile Grekler bölgede inançları ile kendilerini göstermişlerdir.İsa, Yahudi bir toplumda doğmuş ve havarileri de Yahudi'dir. Yeni Ahit'te İsa, Musa'nın şeriatını tamamlamaya geldiğini söylemiştir. Dolayısıyla M.S. yaklaşık 45 yıllarında Hıristiyan adı verilen bu dine önce Yahudiler davet edilmiştir. İsa'nın Pavlus'a görünmesinin ardından katı bir Yahudi olan Pavlus'un görüşü değişmiş ve misyon hareketlerine başlamıştır.

⁴¹Sevim Karabıyık Toper, *Kapadokya Kaya Kiliselerinde Maestas Domini Sahnesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üni.Sosyal Bilimler Enst., Kayseri 2019, 8-9.

⁴²Adıbelli, 120.

⁴³ Karabıyık Toper, 8-9.

Kapadokya'ya Hristiyanlığı ilk olarak kimin getirdiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan en kuvvetli olanı Petrus tarafından getirildiği ve bölgeyi Petrus'un Hristiyanlaştırdığı fikridir. Bu düşünceye delil olarak Antakya'da kilise kurduktan sonra Kapadokya'ya gitmesi ve mektubunda buranın adını vermesidir⁴⁴. Kitab-ı Mukkaddes'de "Kapadokya" kelimesi Yeni Ahit'in iki yerinde geçmektedir: Petrus'un I. Mektubu, I/1 ve Resullerin İşleri, II/9. Petrus'un mektubunun ilk cümlesinde Kapadokya kelimesi şu şekilde geçmektedir: "Mesih İsa'nın elçisi olan ben Petrus'tan, Pontus, Galatya, Kapadokya, Asya ili ve Bitinya'da dağılmış ve buralarda yabancılar olarak yaşayan seçilmişlere selâm! İsa Mesih'in sözünü dinlemeniz için ve O'nun kanının üzerinize serpilmesi için, Baba Tanrı'nın ezelî ilmine göre Ruh tarafından kutsal kılınarak seçildiniz. İnâyet ve selâmet artan ölçüde sizin olsun" (Petrus'un Birinci Mektubu, I/1-2)⁴⁵.

2. yüzyılda Luka tarafından yazılmış olduğu tahmin edilen Resullerin İşleri'nde Kudüs'teki Yahudi Mabedine dünyanın her ülkesinden gelen Yahudilerden bahsedilmekte, bunlar arasında Kapadokya'dan gelenlerin var olduğu bildirilmektedir. Yeni Ahit'teki pasajlardan Kapadokya'da Yahudilerin yaşadıkları ve bunlar arasından bazılarının Yahudilerin bayramı olan Pentikost münasebetiyle Kudüs mabedinde bulunduklarını bildirmektedir. M.Ö. 8. yüzyılda Asurluların ikinci İsrail Krallığını yıkması, M.Ö. 6 yüzyılda Kudüs Mabedinin Babilliler tarafından tahrip edilmesi, M.S. 70 yılında Romalılar tarafından ikinci Mabedin yıkılması ve 132–135 yılları arasında Romalılara karşı giriştikleri isyan sonucunda Kudüs'ten çıkartılan Yahudiler, Ortadoğu ve Roma İmparatorluğunun dört bir köşesine yayılmışlardır. Bu sürgünler esnasında önemli bir yer olan Kapadokya ve özellikle de Kayseri'ye de gelip buraya yerleşen Yahudiler olmuştur. Sonuç olarak Hristiyanlığın Kapadokya bölgesine girişi hem Resullerin İşleri'ndeki pasajdan hem miladi birinci yüzyılda bu bölgeden demografik yapısına ilişkin bilgilerden hem de Hristiyanlık mesajının ilk

⁴⁴ Hilal Çiftçi, *Kapadokyalı Babalardan Nyssalı Gregory: Hayatı Ve Teslis Doktrinine Etkisi*, .. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. Sosyal Bilimler Enst. Kahramanmaraş 2017, 10-16; Ramazan Adıbelli, "Kapadokya'ya Hristiyanlığın Giriş Süreci", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih Ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 16-19 Kasım, C.6, Nevşehir, 2011, 360.

⁴⁵ Ramazan Adıbelli, "Kapadokya'ya Hristiyanlığın Giriş Süreci" *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 16-19 Kasım, 6, Nevşehir 2011, 355-356.

muhataplarının kimler olduğu hususundan hareketle Yahudiler ya da Gentiller denilen Yahudi muhtediler tarafından gerçekleştirilmiş görünmektedir⁴⁶.

Kapadokya'da Hristiyanlığın yayılması, I. Constantinus'un 313'te Hristiyanlığın resmi din olarak tanınmasından daha eskilere I. yy'a kadar dayanmaktadır. M.S. I. yüzyıldan itibaren bölgede başlayan Hristiyan dini etkileri Aziz Petros'un Birinci Mektup adlı eserinde Kapadokya 'da yaşayan Hristiyan bir topluluktan söz etmiştir. III. yüzyıl başlarında bölgenin önemli bir teolojik merkez olmasına sebep olmuştur. Doğu Hristiyanlığı açısından çok büyük bir önem taşıyan ve Kapadokyalı Babalar adıyla tanınan üç önemli din adamının (Büyük Basileios, Nazianzoslu Gregorios ve Nyssalı Gregorios) IV. yüzyılda burada yaşamış ve hristiyanlığın sapkın yorumu olan Arianizm (Ariusçuluk)'e karşı mücadele etmiş olmaları da Kapadokya tarihi açısından önem taşımaktadır. Bunlardan özellikle Basileios manastır örgütlenmelerinin gelişimi için çalışmış ve dağınık kesiş topluluklarını manastırcılık kurallarını altında birleştirmiştir.

4.yüzyılın son çeyreğinde bildirilen Kapadokya İtikadında üç kilise babası, ayrı varlıklar olarak kabul ettikleri Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un üçünün de özellikleri olduğunu ancak üçünün de bir ve aynı özden olduğunu öne sürmüştür. V. yy'da ise bölgede farklı mezheplere bağlı Hristiyanlar arasında bir iç savaş meydana gelmiştir. V. ve VI. yy'da Kapadokya bölgesinde kilise organizasyonuna dayalı idari bir sistem görülmektedir. VI. yüzyılda bölgedeki manastır ve kiliselerin yapımına ağırlık verilmiştir. Fakat İmparator Heraklios (610- 641) zamanında İran, Avar ve Slav saldırıları nedeni ile imparatorluğun zayıflaması sonucunda manastır ve kilise yapımına ara verilmiştir⁴⁷. Bu saldırılar sonucu bölgede yaşayan Hristiyan halkın çoğu kırsal bölgelere kaçmış ve gizli vadilerde yaşamaya devam etmişlerdir. Kapadokya bölgesinin nüfusu hem diğer şehirlerden gelen göçle hem de Arap saldırılarından kaçarak güneyden gelen Hristiyan halkın bölgeye gelmesiyle hızlı bir şekilde artmıştır⁴⁸.

9. yüzyıl II.yarisında Bizans Araplara karşı başarı sağlayarak Kilikya, Suriye ve Mezopotamya'yı kontrol altına almasıyla Kappadokia güvenli hale getirilmiştir.

⁴⁶ Adıbelli, 366.

⁴⁷ Ayla Binici, *Kapadokya Bölgesi Kiliselerindeki Fresklerin Seramik Yüzeylerde Yorumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu), Hacettepe Üni. Güzel Sanatlar Enst., Ankara 2015, 9-11.

⁴⁸ Demet Okuyucu, *Derinkuyu Yer Altı Şehri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Erzurum 2007, 40.

İkonakırcılığın sona erdiği bu dönemde dini yaşam da yeniden canlanmıştır. Kappadokia bölgesinde bulunan ve günümüze ulaşan pek çok kaya kilise bu dönem itibariyle ortaya çıktı. Arap akınlarından olumsuz etkilenen bölgelerde Hagios Prokopios (Ürgüp), Sobesos (Şahinefendi) ve Matianoı (Maççan/Avcılar) de piskoposluklar açılmıştır. VI. Leon (886-912) döneminde Kaisareia metropolitliğine bağlı yardımcı piskoposluk sayısı beşten on beşe çıkmıştır⁴⁹.

⁴⁹Burak Murat Demirçivi, “Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Kayalık Bölgeleri’ne İlişkin UNESCO Raporu Değerlendirmeleri ve Öneriler”, *Turizm Akademik Dergisi*, 2017, 91-106.

İKİNCİ BÖLÜM

İKONAKLAZMA DÖNEMİ

2.1. İKONAKLAZMA DÖNEMİ

İkona, etimolojik olarak Grekçe ‘‘eikon’’ fiilinden gelmektedir⁵⁰. İkonalar Ortodoks mezhebine mensup doğu hristiyanları tarafından ibadete mahsus yapılmış olup kutsal olarak kabul edilmiştir⁵¹. Bizans sanatında Hz. İsa, Hz. Meryem ve azizlerin yaşamlarının canlandırıldığı taşınabilir nitelikte resim levhalarıdır⁵² (Foto.3-4). Ortodoks kiliselerinde ikonalar ikonastasis üzerinde yer almıştır⁵³.

İkona yapımı için sert ve dayanıklı selvi olmak üzere meşe, gürgen ve ceviz ağacı tercih edilmiştir. Yekpare ve muntazam tahta levhanın üzerine kat kat tutkal sürülmüştür. Tutkal kuruyup sertleştikten sonra sünger taşı ile perdahlanarak, pürüzsüz, dümdüz bir satıh elde edilmiştir. Bu sathın üzeri tutkalla karışık alçı ile sıvanarak düzeltilmiştir. Amaç ahşabın rutubetten korunmasıdır. Tutkalla tahtanın üzerine keten bir bez yapıştırılmış ve sonra alçı sürülmüştür. Hazırlanan tahta levha üzerine, madeni bir kalemle ya da ince bir fırçayla resmin ana hatları çizilmiştir. Geleneksel boyama usulüne göre yumurta sarısı, sirke, doğal toz renklerle karıştırılmış ve boyama işlemi yapılmıştır⁵⁴.

İkona, üzerine koruyucu bir vernik sürülmüştür. Resim tamamlandıktan ve boyalar kuruduktan sonra ikonaların üzerine yazı yazılmıştır. Yazılar her ikonanın ülkesinin diliyle yazılmıştır⁵⁵. Bizans tarihinde İkonaklazma hareketi I.Dönem, 726’da başlayıp 787’de VII. Ekümenik Konsili (II. İznikKonsili) ile ; II. Dönem ise 813’te başlayıp 843’te ‘‘Ortodoksluğun restorasyonu ‘‘ ile son bulmuştur⁵⁶.

⁵⁰Adnan Turanî, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara 1975, 53; John Lowden, ‘‘İkona mı, Put mu? İkonakırıcılık Tartışması’’, Sanat Dünyamız, İstanbul 2001, 208-228.

⁵¹ Nilay Yılmaz, *Ayasofya Müzesi’ ndeki İkonalar Kataloğu*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1993, 1.

⁵²S.Yıldız Ötüken, ‘‘İkona’’, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, 836.

⁵³Tayfun Akkaya, *Ortodoks İkonaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, 126.

⁵⁴ Sevcan Yıldız, *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu’daki İzleri*, Detay Yayıncılık, Ankara 2009, 90.

⁵⁵ Yıldız, 96-97.

⁵⁶ Alexander Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Alfa Yayın, Nisan, 2016, 292.

6. yüzyılda İmparator Iustinianos, yeni toprakların fethedildiği bir dönemde hüküm sürmüştü. Bu dönemi izleyen bir buçuk yüzyıl boyunca Bizans İmparatorluğu bir dizi gerileme yaşamıştır. 740 yıllarında veba salgınları baş göstermiştir. İmparatorluk, aralarında Lombardların, Hunların, Avarların ve Bulgarların da bulunduğu Balkanları geçip İtalya'ya dayanan Germen, Slav ve Türk asıllı halkların istilalarına uğramıştır. Kutsal topraklar 614 yılında Perslerin eline geçmiş , Kudüs yakılıp yıkılmış ve kiliseleri yağmalanmıştır. 626'da Konstantinopolis kuzeyden Avarlar ve Küçük Asya'yı geçerek gelen Persler tarafından kuşatılmıştır. Tanrının Anası ikonası yabancı ve şeytani birliklerin püskürtmesi için kentin Altın Kapısına asılmış ve bir geçit töreni eşliğinde surların çevresinde dolaştırılmıştır⁵⁷. Blakhernai Kilisesi'nde altından ve gümüşten yapılmış bir mücevher kutusu içinde saklanan kutsal emanet maphorion (Meryem Ana'nın peçesi), kentin güvenliğini sağlayan kutsal imge olarak görülmeye başlanmıştır. Bizans İmparatorluğuna karşı en büyük tehdidi, Ortadoğuda gelişen İslamın savaşı birlikleri oluşturmuştur. 632'de Hz.Muhammed'in ölümünden sonra, Müslüman Araplar ardı arkası kesilmeyen hızlı fetihlere giriştiler. 717- 718 yıllarında Constantinopolisi kuşatma altında tutmuşlar ve bu kuşatmalar sırasında da bu kez surların çevresinde Theotokosun ikonası dolaştırılmıştır. İkonakırıcılığın resmi bir siyaset olarak benimsenmesinde bu ardı arkası kesilmeyen felaketlerin payı kuşkusuz büyüktür. Bu siyaset, imparatorluğun Suriye sınırından geçip gelerek 717'de tahtı ele geçiren İmparator III. Leon'un (717-741) zamanında başlamıştır⁵⁸.

7. yüzyılda, hem Müslüman Araplar, hem de pagan Slavlar Bizans İmparatorluğu'nun önemli mevkilerine yerleşmiştir. Emevi hanedanlığının kurduğu ilk Müslüman-Arap imparatorluğunun merkezi şam 7. yüzyıldan 751 yılına kadar Doğu Roma vilayetlerindeydi⁵⁹.

Tasvire karşı olan bu hareketin doğma sebebi üç grupta ele alınabilir:

1.Anadolu insanının, resmi tapınma aracı olarak görmesi ve bunu benimsemesi, daha çok soyut olana itibar etmesi,

⁵⁷Lowden, 208-228.

⁵⁸Lowden, 208-228.

⁵⁹Speros Vryonis, "Bir Dünya Uygarlığı Bizans", *Cogito Düşünce Dergisi*, 19, İstanbul 1999, 39-40.

2. Kutsal tasvirlerden uzak bir din olarak gelişen Museviliğin, Anadolu Bölgesi ve çevre ülkeler üzerindeki etkisi,

3.7.yy.'da İslamiyet'in Anadolu'nun güneyindeki bölgelere yayılışı ve etkinliği⁶⁰.

İkonakırıncılara göre Hristiyanlar ikonalara taparak putatapar olmuşlar ve Tanrının hoşnutsuzluğunu üstlerine çekmişlerdir. Bu ikonaları parçalayanlar olduğu gibi yakanlar da vardı. İkona taraftarları, onlara hizmet edenler ve Hristiyanlığın dinsel imgeler kullanma geleneğini etkileyici bir biçimde savunanlar da bulunmaktadır⁶¹.

726 yılında Ege kıyısında bir adada gerçekleşmiş volkanik patlamadan sonra tasvir Tanrı'nın Kitab-ı Mukaddes'de yazılı olan On Emri'nin ikincisine karşı gelen putperest eylemlerden biri olarak belirtilmiştir. III. Leon'un (Foto.5) 726 yılında yaptığı konuşmada tasvire karşı olan pek çok fikir bulunmaktadır:

*“Tanrı tarafından Musa'ya verilen emirler ve bazı peygamberlerden öğrendiğimiz üzere, bizler Hz. İsa'nın bütün insanoğulları için kurban olup çile çektiği haça saygı gösteriyor ancak Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın emirlerinde bulunmayan herhangi bir tasvire saygı göstermiyoruz. Tanrı'nın yaşayan temsilcisi olarak bize gelen ve hayatını sevgi üzerine kuran Kurtarıcı İsa'ya inanıyor ve onu korumak istiyoruz. Elbette Hz.İsa'yı bu dünyaya bir insanın suretinde gönderip onun aracılığıyla bizi kurtaran Tanrı'yı da yüceltiyoruz. Kurtarıcı İsa'ya ve Azizler'e hürmet ediyoruz. Fakat ahşap üzerine rengârenk resmedilen tasvirlere ne saygı gösteriyor ne de bunlara tapınıyoruz”*⁶².

III. Leon'un emri üzerine toplumsal bir anlam taşıyan ve halkın sempatisini kazanmış olan Khalke İsa Tasviri, kapı üzerinden indirilerek imha edilmiştir⁶³. Khalke kapısındaki İsa tasvirinin indirilmesi, İstanbul halkının tepki vermesine sebep olmuştur (Foto.6). Kariye Kilisesinde Hz.İsa tasviri Büyük Sarayın giriş kapısındaki bronz kapı Khalke Kapısı üzerindeki sahne ile benzerliğinden dolayı bu isimle anılmıştır (Foto: 7). V.Kostantinos zamanında tasvir taraftarlarına yapılan baskılar sırasında öldürülen Aziz Stephanos (714-765) olayı şu şekilde ifade etmiştir:

⁶⁰Yıldız, 91.

⁶¹Lowden, 208-228.

⁶² Anthony Bryer – Judith Herrin, *Iconoclasm*, Birmingham 1977, 182.

⁶³ Judith Herrin, *The Formation of Christendom*, Phoenix Press, London 2001, 310.

‘‘III. Leon bütün uşaklarını  a ırıp uşaklarının arasında ateş püskürerek bu sözleri bildirdi.‘‘Tasvir yapmak putperest işidir. Tasvirlere ibadet edilmemelidir.III. Leon sadece sözle değil hareketle de tasvirlere ibadet edilmemesi gerektiğini ispatlamak istemiş ve bunun üzerine memur olan Iouvinos’u Khalke kapısındaki İsa tasvirini imha etmekle görevlendirmiştir. Bu hareket yüzünden memur olaya çok kızan dindar kadınlar tarafından öldürülmüştü’’⁶⁴.

İkonaklazma’nın ilk işaretleri Pilippikos döneminde görüldüyse de hareketi asıl başlatan Isaura Hanedanı’nın birinci imparatoru III.Leon’dur. Başkentin her k şeşini süsleyen çok sayıdaki pagan kaynaklı heykel , açıkça pagan geleneğinin s rekliili inin bir simgesiydi. Müslümanlar da figüratif sanatı bu yüzden yasaklamışlardı. Günlük yaşamda kutsal figürlerin bu yoğunluğu III.Leon tarafından aniden ve şiddetli bir yöntemle yasaklanmış , yaşayan canlıları betimleme kafirlik sayılmıştır. Saray kapısının üstündeki İsa ikonu ,726’da III.Leon’un emriyle genel bir ayaklanmaya neden olacak biçimde yok edilmiş , 730’da imparatorluk bir emirle bütün azizlerin ikonalarının yok edilmesini istemiřtir⁶⁵.

741 yılında III. Leo’nun ölümü, ikonaklast hareketin hızını kesmemiştir.V. Constantinos (718-775) ikonaklast hareketi desteklemiştir (Foto.8).754 yılında Hieria’da bir konsil toplamıştır. Bu konsile imparatorluğun doğu kısmından 338 piskopos katılmıştır. 754 konsili Anti-ikonaklastların (Tasvir kırıcihareketin muhalifleri) ve özellikle onların cesur sözcüsü olan Yuhanna Dımışki’nin (675-754) aforoz edilmesini, azizlerin resimlerinin yok edilmesiyle ilgili kararlar almıştı ⁶⁶.Konsil, ikonakırcılı ı gerçek Hıristiyan inancı olarak tanımlamış ve bu karardan sonra imgelerin çoğu yakılıp yıkılmıştır.İkona taraftarlarına cezalar verilmiştir ⁶⁷ .V. Konstantinos (718-775) manastır topraklarını kendi adamlarına da ıtmış, keşişlerinde evlenmelerini emretmişti (Foto.9). Hipodrom, bir dizi rahip ile rahibenin skandal evlilik törenine tanıklık etmiřti⁶⁸.

⁶⁴ Patrica Hayter Karlin, *Iconoclasm*, The Oxford History of Byzantium, Oxford Uni. Press, 2002, 155.

⁶⁵ Haldun  zkan, *Bizans Mimarisi Ders Notları*, Erzurum 2016, 107.

⁶⁶Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik’ten II.Vatikan’a* ( ev.: Mehmet Aydın), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990, 25.

⁶⁷Lowden, 208-228.

⁶⁸ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, ( ev.: Fikret Işıltan)Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, 162.

Halifelik topraklarında 723 fermanı, III. Leon ve V. Konstantinos'un yayınladıkları kararnamelerden sonra Bizans'ta görülene benzer bir durumun habercisi olmuş ve her iki tarafta da Tanrıdan esin alan devlet başkanlarının ilan ettikleri yasalar, bu devletleri bir canlı varlığı gösteren her türlü resimden ya da her türlü dinsel resimden kurtarmaya yönelmişti.

31 Temmuz 786'da II. Konsil İstanbul'da Havariyyun kilisesinde toplanmıştır. V.Konstantinos'un vermiş olduğu emirleri hatırlayan, başşehrin muhafız alaylarına mensup askerler kiliseye girmiş, toplanan piskoposlarda konsili dağıtmışlardır.787 Mayısında, bu sefer İznik'te toplanacak olan konsil için yeni davetiyeler dağıtılmıştır⁶⁹. 787'de toplanan İznik Konsili aldığı kararları şöyle duyurulmuştur: *“İsa ve Meryem, melekler, bütün azizler ve inançlı büyüklerin resimlerinin yapılp, asılmasını anlayışla karşılıyor. Bunların yapılmasını bütün kalbimizle onaylıyor, doğru buluyoruz”*⁷⁰.

752 -803 yılları arasında Atina'da doğmuş olan Eirene,⁷¹ Bizans İmparatorluğu'nun ilk kadın hükümdarıdır (Foto.9). III. Leon'un başlattığı I.İkonaklazma hareketine son vererek ikon ibadetini serbest bırakmış ve ikon yandaşları tarafından azize mertebesine yüceltilmiştir⁷².Eirene'nin İmparator V.Konstantinos'un gelini olması da ayrı bir ironi oluşturmıştır. Çünkü imparator, dini, siyasi ve sosyal açıdan ikon ibadetine şiddetle karşı çıkarak İkonaklazma hareketini doruk noktasına ulaştırmıştır⁷³.775 yılında V.Konstantinos Bulgaristan seferi sırasında hastalanarak ölünce, yerine oğlu IV. Leon geçmiştir⁷⁴.

IV. Leon (775-780) V.Konstantinos zamanındaki tasvir kırıclılık hareketinin en hararetli safhasından, Eirene zamanındatasvirlere ibadet âdetinin yeniden canlandırılmasına bir geçiş devri teşkil etmiştir⁷⁵.Armeniakon (Amasya) themasının desteğı ve ikona karşıtı askerlerin yardımıyla VI. Konstantinos tek başına hükümdar olmayı başarmıştı⁷⁶ (Foto.10).24 Eylül 787 tarihinde İznik Ayasofya Kilisesinde

⁶⁹Ostrogorsky, 165.

⁷⁰ Selçuk Mülâyim, *Sanat Tarihi Metodu*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 2011, 173-174.

⁷¹Lynda Garland, *Byzantine Empress*, New York, Routledge 1999, 73.

⁷²A. Bury *History of the Eastern Roman Empire*, London, 1912, 1-2.

⁷³Tradegold, *The Byzantine Revival*, Stanford University Press, Stanford, 1998, 5.

⁷⁴Lynda Garland, *Byzantine Empire*, London, Routledge, 74.

⁷⁵Ostrogorsky, 163.

⁷⁶Continuatus Theophanes, *Chronographia*, Bonn, 1838, 466-467.

toplanan ⁷⁷II. İznik Konsili'nin (VII.Ekümenik Konsil) nedeni ikonlardır⁷⁸ (Foto.11).V. Constantinin topladığı konsilin aksine, II. İznik Konsilinde de bu defa batıdan gelen toplam 350 piskopos görev almıştır. Konsil, ikonaklast konsillerin kararlarını mahkûm eden II. İznik Konsili, bazı kararlar almıştır. Alınan kararlar şu şekildedir:

1. Eğer bir kimse, Tanrımız Hz.İsa'nın insanlığı temsil ettiğini kabul etmezse aforoz et.
2. Eğer bir kişi, İncildeki manzaraların temsil edilmesini kabul etmezse aforoz et.
- 3.Eğer bir kimse, Tanrı ve azizlerin simgelerini selamlamazsa ve onları kabul etmezse aforoz et.
4. Eğer bir kimse, yazılı ve sözlü, kilise geleneğini reddederse aforoz et⁷⁹.

Bizans tarihinde I.İkonaklazma hareketi, 787 yılında İmparatoriçe Eirene'nin ile gerçekleşmiş VII. Ekümenik Konsil (II. İznik Konsili) ile sona ermiştir. 815'te V.Leon tarafından tekrarlanana kadar I.Nikephoros (802-811) ve I.Mihail Rangabe (811-813) devirlerini kapsayan bir ara dönem olmuştur (Foto.12). V.Leon döneminde 815'de yayımlanan bir emirle, İsa'nın , Meryem Ana'nın yada azizlerin herhangi bir malzeme üzerindeki betimlemelerinin bütünüyle yok edilmesi , yakılması ya da yırtılması buyrulmuştur. Her türlü figürün hunharca yok edilmesi yalnızca başkentte değil , başkentin denetimi altındaki her yerde Roma sonrası ve Erken Bizans Sanatı için bir felaket olmuştur⁸⁰.

İkona ibadetini serbest bırakarak Ortodoks Kilisesi'nde hükümdarlığı bir felaket olan İmparatoriçe Eirene, devletin maliye bakanı olarak görev yapan Nikephoros'un isyanı ile tahttan indirilmişti⁸¹.Bulgarlar'ın Bizans'a indirdiği ölümcül darbeler ve başarılı savaşlar ise, II. İkonaklazma hareketinin ortaya çıkmasında önemli bir unsur olmuştur⁸².

⁷⁷ Hacer Akdaş, *Hristiyanlığın Kurumsallaşmasında İlk Dönem Konsillerin Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Sütçü İmam Üni. Sosyal Bilimler Enst., Kahramanmaraş 2009, 54.

⁷⁸ Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üni. Konya 1991, 23.

⁷⁹ Yücel Dağlı, *Hristiyan Konsilleri ve II.Vatikan Konsilinin Küresel Süreçteki Anlamı*, (YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi), 18 Mart Üni. Sosyal Bilimler Enst., Çanakkale 2016, 46-48.

⁸⁰ Özkan, 108.

⁸¹ Lee, 73.

⁸² Lee, 103-104.

813'de V.Leon (813-820) imparator ünvanı almış ve ikonaklast fikirlerini gizlemiştir. I. Mihail Rangebe'yi öldürüp bir ikonaklast politika takip etmiştir⁸³ (Foto.13). II. Mihail (820-829) üç imparator tarafından temsil olunan bu sülaleye Amorion veya Frigya sülalesi adı verilmiştir⁸⁴. II. Mihail saltanatının önemli olayı, Slav Thomas'ın çıkarmış olduğu bir iç savaştır⁸⁵ (Foto.14). İkona düşmanlığının son öncüsü Theophilos (829-842) olmuştur⁸⁶. Saltanat devri, tasvirkırcılık hareketinin son devri ve Bizans dünyasının Arap kültürünün etkisinden maruz kaldığı devre olmuştur⁸⁷. 843'te oğlu İmparator III. Mikhael adına İmparatoriçe Theodora, ikonalara saygı gösterilmesinin gereğini vurgulamış ve Khalke Kapıdaki İsa ikonasını yeniden yerine koymuştur⁸⁸. Bizans tarihinde çok önemli bir safha olan ve 726'dan 842'ye kadar süren İkonoklazma dönemi, kilisenin zaferi ile kapanması sonunda, dinî yapıların mimarilerinde ve duvar süslemelerinde kilisenin öngördüğü esaslar hâkim olmuştur. Böylece kilise binasının hristiyanlık sembollerinin topluluğu haline gelmesi istendiğinden bu inancın baş işareti olan haç biçimi, kilise plânının özü olmuştur⁸⁹.

2.1.1. Kapadokya Bölgesi Kiliselerinde İkonoklazma Dönemi Sanatı

Hristiyanlıkta dinsel resim olarak akla gelen İsa'nın resminin yapılıp yapılamayacağı sorusudur. Hz. İsa'nın resmedilmesine, ölümünden sonraki iki yüzyıl boyunca karşı koyan bir tutum hâkim olmuştur. İlk Hristiyanlar Musa dinini kendi dinlerinin bir öncüsü saymıştır. Tevrat'ın putları yıkmak için koyduğu resim yasağını benimsemişlerdi. Yahudilikte tasvir yapma ve tapınmanın yasak olduğu, Tevrat'ta On Emir'den ikincisinde açıkça belirtilmiştir: *'Kendin için oyma put, yukarıda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın, yeri altında sulara olanın hiç suretini yapmayacaksın, onlara ibadet etmeyeceksin.'* Yahudilerdeki bu resim yasağı ile pagan dönemin put kültürüne karşı duruş hristiyanlığın bu ilk döneminde dinsel tasvir

⁸³ A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev.: Arif M. Mansel), Ankara 1943, 355.

⁸⁴ Vasiliev, 340.

⁸⁵ Ostrogorsky, 191-193.

⁸⁶ Jean Claude Cheynet, *Bizans Tarihi*, (Çev.: İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, 63.

⁸⁷ Ostrogorsky, 193; Barnard, *'Byzantium and Islam. The Interaction of two worlds in the Iconoclastic Era'*, XXXVI, Prague 1975, 36.

⁸⁸ Lowden, 208-228.

⁸⁹ Semavi Eyice, *Bizans Mimarisi*,

yapılmamasında etken olmuştur⁹⁰. Bizans toplumunda insanlar tanrıya doğrudan ulaşmak yerine kutsal kişiler aracılığıyla ulaşmayı yeğlemişlerdir. Aziz röliklerinin mucizeler gerçekleştirdiği inancı yayılmış ve ikonalar yapılmıştır⁹¹.

Tasvir düşmanlığının başladığı ilk dönemde, putperestliğin ihya edildiği iddiasına karşı çıkan çağının en büyük din bilginlerinden Yuhannâ ed-Dımişki'nin, tasvirlerin korunması konusundaki görüşleri önemlidir. Bu görüşte resimle dinsel problemin birbiriyle ilişkili olduğu belirtilmiştir. Hz. İsa'nın iki tabiatı (tanrısallık ve insanlık) ile resim arasında sıkı bir ilişkinin varlığı gösterilmiştir. İkonalar üzerinde bulunan resim, İsa'nın gerçekten insan olduğunun bir delili sayılmıştır. Yuhanna ed-Dımişki'nin, V.Konstantin'e hitaben verdiği nutukta, ona tasvir düşmanlığından vazgeçip, resim taraftarı olması gerektiğini ve Hz.İsa'nın insan eli değmeden mucizevî bir şekilde oluşan Acheiropoieton'larını anımsatmıştır. Bu Acheiropoieton'lardan Kutsal Mandylion için anlatılan Edessa (Urfa) valisi Abgaros'un Hz.İsa'nın yanına, resmini yapması için gönderdiği Ananias'ın bir ressam olduğu fikri yer almıştır. İsa niyetini anlayınca, ona engel olmamış, yüzünü kuruladığı kutsal bez üzerine çıkan gerçek portresini ona vermişti. Kutsal resmi aldıktan sonra iyileşen Abgaros, daha sonra mandylionu bir tahta üzerine gerdirerek kullanması ikonaların aslını teşkil etmiştir⁹².

İkonaklazma döneminden sonra 867'de ilk olarak halka açık kilise olan Ayasofya'da Meryem Ana ve kucağındaki İsa ikonunun yeniden görülmesi,İkonaklazma döneminden sonra Bizans'ın ikona ibadetine resmen başlamasını vekilise ikona sanatının yeniden canlanması açısından büyük anlam taşımıştır⁹³.

Bizansta döneminde varlık gösteren diğer sanatsal ve kültürel bir gelişme ise,özellikle Arap İslam kültürü ve sanatı çerçevesinde gelişen dünyevi sanattır.Bizans'ın ikona karşısı imparatorları, sanata karşı değildir. Onlar yalnızca dini tasvirlerle karşı idiler. İkonaklazma dönemi, bir bakıma dünyevi sanatın canlanma dönemi olmuştur. İmparator V.Konstantinos ve Theophilos büyük katkı sağlamıştır. Theophilos döneminde, başkent'te Abbasi saraylarından esinlenerek , Bryas Sarayı yapılmıştır. Büyük Saray'da da çeşitli ek pavyonlar yapılarak Antik –Hellenistik sanatın

⁹⁰Gülgün Koroğlu Kalkınoğlu, *Bizans Sanatında İkonoklazma Dönemi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üni.Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 1994, 35.

⁹¹ Lee, 226-227.

⁹²Koroğlu, 38-39

⁹³Robin Cormack, *Writing in Gold Byzantine Society and Its Icons*, Oxford Uni.Press, London 1985, 146.

dekoratif unsurlarıyla hayvan, kuş, asma dalı ve bitkisel motiflerle dekore edilmiştir. İkonoklazma dönemi sanat açısından antik hellenistik sanat geleneği ile Arap ve Pers kültürünün etkisiyle dünyevi sanatın bir gelişme dönemi olmuştur⁹⁴.

Tasvir çekişmesi Bizans sanatında çok sayıda iz bırakmıştır. Fakat hiçbir Bizans sanatçısı, Baba'yı tasvir etme cesaretini gösterememiştir. Çünkü İkonaklast doktrine göre tanrı, hiçbir sınır içine alınamazdı. Tasvir düşmanlarının yenilgisi, Bizans sanatının karakteristiği haline gelen İsa'nın ve azizlerin tasvirlerinin yapılmasını ve ikona imalatını cesaretlendirmiştir⁹⁵.

İkonoklazma döneminin sona ermesinden sonra ikonaklastların etkisini ortadan kaldırarak Bizans'ta yeniden dini sanatın canlanmasını sağlayan zat, Patrik Photios'tur. Aslında İkonoklazma'nın sona ermesinin ardından, sikkeler üzerindeki İsa tasvirleri, 843'te altın para üzerine tekrar konulmuştur. İkonoklazma hareketinin ilk işareti olarak ortadan kaldırılan Khalke kapısındaki İsa ikonu da 847'de yerine iade edilmiştir. Ancak kiliselere ikonaların iade edilmesi, 860'lı yıllara dek sürmüştür⁹⁶. Bizanslı ressamın ve mimarların önemli bir kısmının din adamı kökenli olması, ikon karşıtı dönem sonrasının bir özelliği olarak karşımıza çıkmıştır⁹⁷. İkonoklazma döneminin dini yapılardaki süsleme faaliyetleri konusunda yazılı belgeler az olmakla birlikte bazı ikon yanlış kronik mektuplarda başta Khalke kapısındaki İsa ikonu olmak üzere ikonalar tahrip edilerek yerine haçlar konulduğu, kiliselerin çiçek ve bitki demeti, geometrik desenler, ağaç ve kuşlarla süslendiğinden bahsedilmiştir⁹⁸.

Tasvirkırcılık döneminden sonra Bizans için yeni bir devir açılmıştır. Bu yeni devir kısa sürede güçlü bir siyasi yükselişin de geldiği büyük bir kültürel atılım devri olmuştur. Tasvirkırcılık döneminde her türlü tasvirin özellikle de Hz. İsa'nın tasvirinin yasaklanmasıyla bu tasvirler yerine Hz. İsa'nın sembolü olarak daha ziyade haç kullanılması tercih edilmiştir. Tasvirkırcılık döneminden itibaren her boyutta sade ya

⁹⁴Tayfun Akkaya, "İkonoklazma Devri Sanatı, " *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S.36/37, İstanbul 1987, 28-29; Robin Cormack, "The Arts During the Age of Iconoclasm" Birmingham 1977, 43.

⁹⁵Dvornik, 26.

⁹⁶Lee, 234.

⁹⁷Engin Akyürek, "Bizanslı Sanatçılar Ortaçağ Kültür Ortamında Sanatsal Üretimin Sınırları", *Mimar Sinan Üni. Sanat ve Tasarım Yazıları*, 3, İstanbul 2008, 72

⁹⁸Mango, *The Art of the Byzantine Empire, Sources and Documents*, New Jersey 1972, 152-153; Akkaya, 27; Robin Cormack, *The Arts During the Age of Iconoclasm*, Birmingham 1977, 38.

da süslü haçlar kullanılmaya başlanmış ve rağbet görmüştür. Ayrıca haç, mimari açıdan da uygulama alanları bulmuştur⁹⁹.

Bizans döneminde Kapadokya'nın kültürüne damgasını vuran etken, Hristiyanlık olmuştur. İkonaklazma, VIII. yüzyıl başlarından IX. yüzyıl ortalarına kadar rüzgârını şiddetli estirirken Kapadokya bölgesi merkeze uzak olması ve arazi yapısından dolayı ikonaklazma hareketinden korunabilmiştir¹⁰⁰.

İkonaklazma Dönem olarak bilinen bu dönemde manastırların güçlü direnişine karşın birçok kilisedeki figürlü bezeme yok edilmiş ve başta manastırlar olmak üzere ikona taraftarlarına baskılar yapılmıştır. Bu dönem kiliseleri başta haç motifi olmak üzere bitkisel ve geometrik bezemelerden oluşan figürsüz bezemelerle süslenmiştir. Kapadokya'da VIII.yüzyıldan öncesine ait freskoların büyük bir kısmı ikonaklazma döneminde yok edilmiştir. Bölgede IV.yüzyıldan başlayarak kiliselerin frekoyla süslenmiş olması gerekirken ikonaklast dönem öncesinden çok az fresko bilinmektedir¹⁰¹. Bu dönemde, Hz. İsa'yı sembolize eden haç ,üzüm ve balık gibi bezemeler süslemede ön plana çıkmıştır¹⁰².

Üzüm: Anadolu'da asmanın tarihçesi bu coğrafyadaki medeniyetlerin başlangıcı ile eş zamanlıdır. Şarabın tarihi çok daha eski olmasına rağmen kültürü Hititler dönemine kadar inmektedir. Üzüm yetiştiriciliği ve şarap yapımını tasvir eden M.Ö. 2400'lere ait Mısır hiyeroglifleri bulunmaktadır. Şarap tedavi amacı ile de kullanılmıştır. Bizans döneminde de şarap ve üzüm sosyal hayatta önemli bir yere sahiptir¹⁰³.

Hristiyanlığın Anadolu'da yayılışı ile Bacchus toplumu ve sembolleri Hristiyanlarca kısa sürede sahiplenilmiştir. Hz. İsa'nın kendini asma, kanını da şarap olarak tasvir etmesi nedeniyle asma figürü hristiyan ikonografisinde sıkça kullanılmıştır. Böylece şarap Hristiyan kültürü ve ayinlerinin ayrılmaz kutsal parçası haline

⁹⁹John Lowden, *Early Christian and Byzantium Art*, London, Phaidon Press, 1977, 169.

¹⁰⁰Ayla Binici, *Kapadokya Bölgesi Kiliselerindeki Freskoların Seramik Yüzeylerde Yorumu*, (Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu), Hacettepe Üni. Güzel Sanatlar Enst., Ankara 2015, 9-11.

¹⁰¹Engin Akyürek, "MS. IV.- XI. Yüzyıllar: Kapadokya'daki Bizans", *Kapadokya*, MasMatbaacılık, İstanbul 1998, 315.

¹⁰²Köroğlu, 156; Epstein, 103-111.

¹⁰³Özlem Çalkan Sağlam-Hayri Sağlam, "İnsanlık Tarihinde Üzümün Önemi", *Derleme Makalesi*, Bilecik 2010, 1-10.

gelmiştir¹⁰⁴. Ekmek ve şarap ayini çarmıha gerilmeden önce İsa'nın havariler ile yediği Son Akşam Yemeği'nin hatırasına kutlanan bir şükran ibadetidir. İncile göre Son Akşam Yemeği'nde İsa ekmeği bölmüş,parçalamış ve bu benim diyerek havarilere vermiştir. Sonra bir kase içindeki şarap için ,”Bu benim kanımdır” diyerek onlara içirmiştir¹⁰⁵.Şarap Hz.İsa'nın kanı olduğu ve Hz İsa'nın kurban edilmesi insanlığın günahına kefarete olarak kabul edilmiştir¹⁰⁶.

Balık: Hz.İsa'yı sembolize eden motiflerden birisi de balık figürüdür ¹⁰⁷ . Yunanca'da "Iesous Christos Theou Yios Soter" (Kurtarıcı Tanrı'nın Oğlu İsa Mesih) cümlesinin ilk harfleri,Yunanca'da balık olan“ICHTHYS”ismini teşkil etmektedir ¹⁰⁸ .

Hristiyanlığın ortaya çıktığı ilk dönemlerde Roma İmparatorluğu'nun pagan inanışından dolayı yasaklanmıştır.Hristiyanlığınyasak olduğu dönemlerde bu sembolü ilk hristiyanlar, birbirini tanımak için kullanmıştır.Eski Mısır'da iki balık yaratıcı prensibin,Nil'in bolluğunun, doğurganlığın, İsis'in ve Hathor'un simgesidir. Balık sembolütanrıça Ishtar'la ilişkilendirilmiş, dişi olan balık sevgiyi ve doğurganlığı sembolize etmiştir. Balık hristiyanlıkta vaftizin, ölümsüzlüğün,yeniden doğumun sembolüdür. Şarapla birlikte ele alınan kutsal balık ve bir sepet ekmek hristiyan sanatında son akşam yemeğini temsil etmektedir.Evharistiya ayininde ekmek ve balık da Hz.İsa'nın bedenini sembolize etmiştir¹⁰⁹.

Kutsal kitap İncilde Hz.İsa'nın balık ve ekmeğin çoğaltılması ile ilgili mucizeleri anlatılmıştır. Hz.İsa تنها bir yere çekilmek üzere bir tekneyle oradan ayrılmıştı. Bunu öğrenen halk, kentlerden çıkıp O'nu yaya olarak izlemişti. İsa tekneden inince büyük bir kalabalıkla karşılaşmıştı. Onlara acımış ve hasta olanlarını iyileştirmişti. Akşama doğru öğrencileri yanına gelip, “*Burası ıssız bir yer*” dediler,“Vakit de geç olmuştu. Halkı salıver de köylere gidip kendilerine yiyecek alsınlar. İsa, “*Gitmelerine gerek yok, onlara*

¹⁰⁴Didem Deliorman Orhan – Fatma Ergun – Nilüfer Orhan, ” Anadolu Medeniyetlerinde Asma”, *Anadolu Medeniyetlerinde Asma*”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3, (50), 2011, 70-80.

¹⁰⁵Abdurrahman Küçük-Günay Tümer-Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, 393.

¹⁰⁶Alexander P.Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, 1, Newyork 1991, 298.

¹⁰⁷Kazhdan, 788.

¹⁰⁸Albayrak, 105-129; Korat, s.7

¹⁰⁹Galip Atasagun, “Hristiyanlığın Tanıtımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, Konya 2000, 181-199.

siz yiyecek verin” dedi. Öğrenciler, “Burada beş ekmekle iki balıktan başka bir şeyimiz yok ki” dediler. İsa, “Onları buraya, bana getirin” dedi. Halka çayıra oturmalarını buyurduktan sonra, beş ekmekle iki balığı almış, gözlerini göğe kaldırarak şükretmiş sonra ekmekleri bölüp öğrencilerine vermiş, onlar da halka dağıtmışlardı. Herkes yiyip doymuştu. Artakalan parçalardan on iki sepet dolusu toplamışlardı. Yemek yiyenlerin sayısı, kadın ve çocuklar hariç, yaklaşık beş bin erkekti (Mar.6: 30-44; Luk.9: 10-17; Yu.6: 114).

Hz.İsa Dört Bin Kişiyi Doyuruyor adlı mucizesinde Hz.İsa Celile Gölü'nün kıyısından geçerek dağa çıkıp oturmuştu. Yanına büyük bir kalabalık gelmişti. Beraberlerinde kör, çolak, dilsiz ve daha birçok hasta getirmişlerdi. Hastaları O'nun ayaklarının dibine bırakmışlardı. O da onları iyileştirmişti. Halk, dilsizlerin konuştuğunu, çolakların iyileştiğini, körlerin gördüğünü, kötürümlerin yürüdüğünü görünce şaşırmış ve İsrail'in Tanrısı'nı yüceltmıştır. Hz.İsa öğrencilerini yanına çağırıp, *“Halka acıyorum” dedi. “Üç gündür yanımdalar, yiyecek hiçbir şeyleri yok. Onları aç aç evlerine göndermek istemiyorum, yolda bayılabilirler.”* Öğrenciler kendisine, *“Böyle ıssız bir yerde bu kadar kalabalığı doyuracak ekmeği nereden bulalım?”* dediler. Hz.İsa, *“Kaç ekmeğiniz var?”* diye sordu. *“Yedi ekmekle birkaç küçük balığımız var”* dediler. Bunun üzerine İsa, halka yere oturmalarını buyurdu. Yedi ekmekle balıkları almış şükredip bunları bölmüş, öğrencilerine vermişti. Onlar da halka dağıtmışlardı. Herkes yiyip doymuştu. Artakalan parçalardan yedi küfe dolusu toplamışlardı. Yemek yiyenlerin sayısı, kadın ve çocuklar hariç, dört bin erkekti. Hz.İsa, halkı evlerine gönderdikten sonra tekneye binip Dalmanuta bölgesine geçmiştir (Mar.8: 1-10).

Horoz: Hristiyan geleneğinde bir günahkarın Hz.İsa aracılığıyla ilahi affı kabul ettiğini sembolize eder. Matta İncili'nde İsa, öğrencilerine ölümüne yol açacak olaylar nedeniyle hepsinin O'ndan ayrılacağını söyler. Hemen, “Peter ona cevap verdi, “Senin yüzünden hepsi düşse de, asla düşmeyeceğim. ”Dedi İsa, Ona, “Gerçekten, bu gece, horoz kargalardan önce, beni üç kez reddedeceksin. Peter ona, “Seninle ölmek zorunda olsam bile, seni inkâr etmeyeceğim!” dedi. Ve bütün öğrenciler aynı şeyi söyledi. (Matta 26: 33–35)Petrus gerçekten üç kez İsa ile herhangi bir ilişkiyi reddetti. “Şimdi Peter avluda dışarıda oturuyordu. Hizmetçi bir kız ona geldi ve “Siz de Galilean İsa'yla birlikteydiniz” dedi. Ama hepsinden önce, “Ne demek istediğini bilmiyorum” diyerek

reddetti. Ve girişe gittiğinde, başka bir hizmetçi kız onu gördü ve seyircilere “Bu adam Nasıralı İsa'yla oldu” dedi. Ve yine bir yeminle reddetti: “Adamı tanımıyorum.” Kısa bir süre sonra geldiler ve Peter'a, “Kesinlikle siz de onlardan birisiniz, aksanınız size ihanet eder” dedi. Sonra kendi üzerine bir lanet çağırmaya ve “Adamı tanımıyorum” diye başladı. Ve hemen horoz ötmeye başladı. Petrus İsa'nın “Horoz ötmeden önce beni üç kez inkar edeceksin” dediğini hatırladı. Ve dışarı çıktı ve acı bir şekilde ağladı. ” (Matta 26: 69–75)Peter, rahmeti tövbe eden ve deneyimleyen kırık bir adamdı. Mesaj güçlü Tanrı'nın affı tövbe eden günahkarlara kadar uzanır. Tövbe genellikle duygusal sıkıntıda, kırık bir ruhta ifade edilir. Peter'ın Mesih'i inkâr etmesi ve horoz ötüşü, dört müjdenin hepsine kaydedilir.

Horoz Hz.İsa doğumundan önce Yaradan'ın sembolü olan güneşle ilişkilendirildi, çünkü şafaktan önce karga ediyor. Bu anlamda, horoz bir güneş sembolü idi ve İbrahim'in atalarının geleneğiyle tutarlı bir şekilde, Yaradan'ı erkeksi niteliklere sahip olarak tasvir etti¹¹⁰.

Haç: Haç kelimesi Türkçe'ye Ermenice'den geçmiştir¹¹¹.Birbirini dikey olarak kesen iki çizgiden oluşan haç anlamına gelmektedir. Farsça'dan Türkçe'ye geçen ve dört çivi demek olan çarmih kelimeside benzer şekilde haç manasında kullanılmakta, suçluyu haça germek için kurulmuş put şeklindeki darağacına işaret etmektedir. Haç kelimesinin Arapçası olan salib,odun, tahta ve ölüme mahkûm edilen insanın üzerine gerildiği aleti ifade etmiştir. Batı dillerinde haç karşılığı Latince crux köküne dayanan cross,croix ve kreuz sözcükleri şeklinde ifade edilmiştir.Hristiyanlık öncesinde çarmıha germe cezasını uygulama aracı olarak kullanılan ahşap haç, farklı kültürlerde çeşitli anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. Bu kullanımların kökeni MÖ. 4000 yıllara uzanmaktadır. Haç, önce Perslerde kullanılan bir işkence aleti iken Perslerden Büyük İskender aracılığıyla Hellenistik Krallıklara ve Roma'ya yayılmıştır.Haçın Romalılar tarafından kullanılan bir işkence aleti olduğu, suçlunun bu alete, bağlanarak veya çivilenerek idam edildiği belirtilmektedir¹¹².

¹¹⁰ <http://biblicalanthropology.blogspot.com/>(Erişim Tarihi: 15.01.2020)

¹¹¹ Mahmut H. Şakiroğlu, "Haç", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IX, İstanbul 1993, 522.

¹¹² Albayrak, 105-129.

Haç kültü Bizans İmparatorluğu'nda Caesarea'lı tarihçi Eusebius'a göre M.S. 4. yüzyılda Milve Köprüsü'ndeki savaş öncesinde Büyük Konstantin'in rüyasında gökyüzünde gördüğü işaretler sonrasında önem kazanmıştır. Eusebios, Konstantin'in yaşadığı olayı şu şekilde aktarmıştır: *"Büyük Konstantin haç işaretini Chi (X) ve Rho (P) harflerini ve 'EN TOYTOÛ NIKΑ' "bununla fethedeceksin" yazısını görmüştür."* Chi (X) ve Rho (P) Christos 'ΧΡΙΣΤΟΣ' isminin ilk iki harfine karşılık gelmektedir. Eusebios'a göre *"Hz.İsa aynı işaretle Büyük Konstantin'in rüyasına girmiştir.Hz. İsa, ona seferde kullanmak üzere bu işaretlerden oluşan haç şeklinde labarum (flama) yaptırmasını ve bu işareti kalkanlarına bastırılmasını, bunu yaparsa savaşı kesinlikle kazanacağını söylemiştir."* Büyük Konstantin M.S. 8 Ekim 312'de Milve Köprüsü'nde Maxentius ve ordusunu bozguna uğratarak savaşı kazanmıştır. Büyük Konstantin, Doğu İmparatoru Licinius ile tanışmak için M.S. 313'de Milano'ya gitmiştir. İki imparator, kimseye zulüm edilmeyeceğini, her tür inancın hoşgörüsüyle karşılanacağını kanıtlayan Milano Fermanı'nı ilan etmiştir. Böylece hristiyanlık dini tanınmış ve haç simgesi, hristiyanlığın kullanımına özgü kılınmıştır. Büyük Konstantin'in hristiyanlığı kabul etmesiyle Roma İmparatorluğu'nu kurtardığı savunulmuş ve hristiyanlık, I. Theodosius zamanında paganlığın yasaklanmasıyla M.S.381 yılında imparatorluğun dini olmuştur. Milve Köprüsü Savaşı'nda, gerçek haçın yapıldığı tahtanın, ölülerini dirilttiğine inanılmasının üzerine İmparator Konstantin'in annesi Helena haçı bulmak istemiştir. Helena'nın kutsal topraklarda gerçek haça ait olduğu düşünülen parçaları bulması haç kültürünün daha da gelişmesini sağlamıştır¹¹³.

Hristiyanlık'ta haç en önemli dini ikonografik şekil ve semboldür. Hristiyan inancına göre çarmıha gerilmek suretiyle haçta can veren Hz. İsa insanlığın asli günahına kefarete olmak üzere kendini feda ettiği için haç onun kurban oluşunun sembolüdür. Bununla birlikte haçın bu sembolik yorumu Hristiyanlığa yahudi zevalotlardan geçmiş olmalıdır. Zira zevalotlar arasında haç şehid oluşun sembolüydü. İsa haçı kendisi ve İncil uğruna canını feda etmenin sembolü olarak değerlendirmiştir (Matta. 16/24-25: Markos, 8/34- 35: Luka. 9/23-24). Bu fedakarlığın amacı insanlığın kurtuluşu olduğu için haç kurtuluşun da sembolüdür. Pavlus'a göre haç İncil'in özeti (Korintoslular'a Mektup, 1/17: Galatyalılar'a Mektup, 6/12). Tanrı ile insan arasında

¹¹³ Tuğba Taş - Fikret Özcan, "M.S.4-7.yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi ", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 2015, 247-275.

uzlaşma aracı (Koloseliler' e Mektup, I/20) ve İsa ile birleşmenin mistik sembolüdür (Galatyalılar a Mektup, 2/20: 5/24: Romalı ar'a Mektup, 6/6)¹¹⁴.

Haç Hristiyanlar için genel olarak bir ibadet nesnesi ve inanç simgesidir. Onlara göre haç nefsin bencillikten kurtulması ve fenalıklardan uzaklaşmasıdır¹¹⁵. Haç, çarmıha gerilişi, İsa'yı, kurtarıcıyı ve teslisin ikinci unsurunu temsil etmektedir. Haç, İsa'yı temsil etmekten daha öte bir şeydir. Haç İsa'nın dünyada geçirdiği zamanla aynileşmiş hatta onun fiziksel varlığıyla özdeşleşmiştir. Hristiyan etkisi sonucu çok önemli bir sembol olması hasebiyle haç geniş bir sahada bir amblem olarak da kullanılmıştır¹¹⁶.

Haç motifine Kapadokya'nın Zelve ve Çavuşin yöresinde tavan ve kubbelerde sık rastlanmıştır¹¹⁷. Hristiyan inancında ve tasvir sanatında tercih edilmesi açısından önem taşımaktadır¹¹⁸. Hristiyanlar yüzyıllardır haçı evlerine, kiliselerine koymakta ve haç formunu değişik materyallere kazımaktadırlar. Dört yüz değişik haç çeşidi olduğunu ve bu haç formlarından Malta, Yunan ve Latin haçını tezimde yer alan kilise süslemelerinde görmek mümkündür¹¹⁹.

¹¹⁴Şakiroğlu, 523.

¹¹⁵Küçük- Tümer- Küçük, 391.

¹¹⁶Ahmet Gül, *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üni. Sosyal Bilimler Enst. Sakarya 2005, 39-40.

¹¹⁷Korat, s.10

¹¹⁸ Meryem Acara Eser, *Hristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1, İstanbul 2010, 27-43.

¹¹⁹ Tuğba Taş, *M.S.4-7.yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üni.Sosyal Bilimler Enst., Isparta 2014, 13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

3.1. MUSTAFAPAŞA (SİNASOS)

Nevşehir'in 24 km. güneydoğusunda, Ürgüp'ün 6 km. güneyinde yer alan Mustafapaşa Ortaçağ kaynaklarında Asuna, mübadeleden önce ise Sinasos adıyla bilinmektedir. Anadolu'lu birer tanrı adı olan “Sin” ve “Assos” kelimelerinin birleşmesinden meydana geldiği ya da bir yerden kovulup bir yerde birleşen topluluk anlamındaki “synaxis” kelimesinden türediği öne sürülmüştür. 1071 yılında Malazgirt savaşından itibaren Türklerin bölgeye girmesiyle, Ortodoks-Hıristiyan halkın Türkleşme süreci başlamıştır. Anadolu'nun iç kısımları, Müslüman-Türk kimliğine geçerken, Mustafapaşa kasabası Rum-Ortodoks toplumunun kültürel niteliklerini kaybetmemiştir. Bu durumun önemli nedeni 15.yüzyıldan itibaren İstanbul Ortodokslarıyla kurulan ilişkilerdir. İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmet'in uyguladığı iskan politikası ve ekonomik ihtiyaçlar Rumların ticaret merkezlerine göç etmesi, ekonominin kalkınmasını ve kültürel ilişkileri güçlendirmiştir. Mustafapaşa kasabası kültürel ve mimari açısından önemli sürecini Osmanlı imparatorluğu döneminde yaşamıştır. Gayrimüslimler, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın kazandırdığı ekonomik, siyasal ve toplumsal hakları en iyi biçimde değerlendirmişlerdir.

Mustafapaşa, Rumların giderek artan refah seviyesine tanıklık etmiş bir kasabadır. Başkentle olan ilişkiler, kasabanın çehresine ve sosyal yaşamına doğrudan yansımıştır¹²⁰. Mustafapaşa, (Sinasos) 1924 yılında yapılan nüfus değişiminde Türklerle Rumların beraber yaşadığı bir kasabadır (Harita: 4) (Foto.15). Mustafapaşa'da Aios Vasilios Kilisesi, Konstantin-Eleni Kilisesi, Manastır Vadisi Kiliseleri, Alakara Kilisesi ve Aziz Basileos Kilisesi bulunmaktadır.

¹²⁰Sacit Pekak, “Mustafapaşa (Sinasos) ve Aziz Nikolaos Manastırı”*Hacettepe Üni.Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, (1), Haziran 2008, 199-217.

3.1.1. Hagios Basileos Kilisesi

Yeri: Ürgüp'e bağlı Mustafapaşa Köyü'nün 3 km. güneybatısında Gomeda Vadisinde yer almaktadır¹²¹ (Harita: 5) (Foto.16-17).

Planı: Kilise doğu – batı yönünde iki nefli, düz tavanlıdır¹²² (Çizim: 1).Kuzey nefin doğusunda at nalı şeklinde bir apsis ve ¹²³güney nef ise doğu- batı doğrultusunda uzanmış atnalı biçimindeki derin bir apsisten oluşmuştur. Apsisin ortasında altar masası, duvarında ise küçük bir niş yer almaktadır. Kuzey nefin kuzey duvarında üç sağır kemer mevcut ve bu sağır kemerlerin iç kısımlarında küçük nişler vardır.Güney nefin, güney duvarında, önünde mezar çukurları bulunan,dikdörtgen silmeli giriş bulunmaktadır ¹²⁴.

Süsleme Programı: Kuzey nefte apsis tempon duvarında kabartma haçlar mevcuttur (Foto.18).Güney nefin apsis ve tavanında bezemeler yer almış¹²⁵ ve nefin apsis yarım yuvarlağında beyaz zemin üzerinde üç haç motifi tasvir edilmiştir.Merkezdeki haç nişin üzerine yerleştirildiğinden diğer iki haçtan daha küçüktür. Haçın yanında yer alan yazıt ‘‘Aziz Konstantin’in işareti ‘‘ olarak tercüme edilmiştir¹²⁶. Bu üç haç Kudüste Kostantin’in annesi Helena’nın Golgotha’da keşfettiği üç haç ile bağlantılandırılmıştır¹²⁷ (Foto.19-20).

Apsisin kuzey bölümünde büyük bir haç motifi ve alt bölümünden yukarıya doğru haç kollarının birleştiği yerde iki yaprak kıvrılarak yükselmiştir.Haçın sağ üst köşesinde İsa’nın simgesi olan balık tasviri yer almıştır¹²⁸ (Foto.21).

¹²¹Giulia Bordi, ‘‘La Chiesa di Hagios Basilios e la Pittura Delle Origini In Cappadocia’’, *Palinsesti Pittorici, Atti del Convegno Internazionale Di Studi Parma*, Settembre 2011, s.229-238; Alice Lynn McMichael, *Rising Above the Faithful: Monumental Ceiling Crosses in Byzantine Cappadocia*, The Graduate Theses, The City University, Newyork 2018, 177; Catherina Jolivet Levy, *La Cappadoce Memorie Byzance*, CNRS Editions, Paris, 1997, s.30.

¹²²Sue Anne Wallace, *Byzantine Cappadocia*, Australian National University, Australia, 1991, 150; Bordi, 229-238; Ercan Kaçmaz, ‘‘Aynı Adı Taşıyan ve Benzer Resimleri İçinde Bulunduran Kapadokya Kiliseleri’’, *1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir 2011, 41-62.

¹²³Natalia B. Teteriatnikov, ‘‘The Frescoes of the Chapel of St. Basil in Cappadocia : Their date and context reconsidered’’, *Cahiers Archaeologique*, 40, 1992, 101.

¹²⁴Kalkınoglu Köroğlu, 80-81.

¹²⁵Teteriatnikov, 101.

¹²⁶Bordi, 229; Kalkınoglu Köroğlu, 82.

¹²⁷McMichael, 215; N. Thierry, *La Cappadoce de l’antiquité au moyenâge, n: Mélanges de l’Ecole française de Rome*, 110, Paris 1998, 867-897; Levy, 30.

¹²⁸Kalkınoglu Köroğlu, 83.

Apsis yarım yuvarlağının üst kısmında koyu renk zemin üzerine üç madalyon içerisinde malta haçı kolları arasında Abraham, Jacob ve Isaac ifadeleri yazılmıştır¹²⁹ (Foto.22) (Çizim: 2).

Güney nefin apsis kemerinin naosa bakan yüzünde iki piskopos figürü yer almıştır. Güney cephedeki figürün yanında yer alan yazıt ile bu figürün Hagios Gregorios olduğu belirtilmiştir¹³⁰. Tasvirlerden diğeri de Kapadokyalı Basileos olarak tanımlanmıştır¹³¹ (Foto. 23).

Güney nefin düz tavanında uçları damlalı büyük bir haç motifi ve etrafı geometrik bezemelerle doldurulmuştur. Tavandan duvarlara geçişi sağlayan korniş üzerinde yazı kuşağı şu şekilde tercüme edilmiştir: *''Dekorasyon harcamasını Ktetor Nikander yapmış, görkemli evin duvarlarını yenilemiş ve görkemli ahşap evine hizmet etmiştir. Tanrı her zaman hizmetkâr Nikander'i ve rahip Konstantin'i koru, günahlarını bağışla ve ressamınıza, hizmetçinize merhamet ve yardım edin''*¹³² (Foto.24).

Kapının üzerinde yer alan pano kayanın çökmesi nedeniyle tahrip olmuştur. Güney nefin güney duvarının üst kısmında geometrik bezemeli dört pano yer almaktadır. Apsise yakın olan dikdörtgen pano içinde çiçek motifi baklava biçimindedir. Bu baklava motifinin etrafını çevreleyen bordür , dikdörtgen panonun etrafını çeviren bordürle baklava motifinin dört köşesinde birleşerek geçmeler oluşturmuştur (Foto.25). Girişin üzerinde bulunan bir dikdörtgen pano içinde baklava

¹²⁹ Bordi, .229; McMichael, 217; Gertrud J.M. van Loon, "Abraham, Isaac, and Jacob in Paradise in Coptic Wall Painting", *An International Journal of Documentation*, 2011, 72-73. DI Pallas, "Une not Sur Lauroration De La Chapehalle De Hagios Basileios De Sinasos, *Byzantion*, 48, 1975, 208-225; Nicole Thierry, "Mentalité et Formulation Iconoclastes en Anatolie". In: *Journal Des Savants.*, 1976, N°2. 81-130.

¹³⁰ Nicole Thierry, "Les plus Anciennes Representations Cappadociennes du Costume episcopal Byzantin", In: *Revue des etudes Byzantines*, 34, 1976, 325-332; Bordi, 230; Thierry, 867-897; Nicole Thierry, "Les peintures murales de six églises du haut Moyen Âge en Cappadoce" In: *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 114e année, N. 3, 1970. 444-480.

¹³¹ Kalkinoğlu Köroğlu, 84.

¹³² McMichael, 198-199; Chiara Bordino, Tanrı'nın Yaşadığı Bir Yer Nevşehir Bölgesi'nde Hristiyan Kilisesinin Gelişimi (IV-XIII Yüzyıllar Arası) ve Bu Kilisenin Gorsel Sanatlardaki Rolü, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir 2012, s.168; Thierry, 81-130 ; Natalia Teteriatnikov, "The True Cross Flanked by Constantine and Helena" A Study in the Light of the Post-Iconoclastic Reevaluation of the Cross', *Deltion tes Christianikes Archaiologikes Hetaireias*, 18, 1995, 169-188.

motifi ve üzerinde uçları dikdörtgenin köşelerine çizilmiş dört yapraklı çiçek motifi vardır¹³³.

Naosun batı duvarının kuzeye doğru olan kısmında dikdörtgen bezemeli bir pano , duvarın geri kalan bölümünde ise karelerden oluşmuş çizgisel bir bezeme yer almıştır (Foto.26).İki nef arasında bağlantıyı sağlayan kemerler üzerinde kıvrık dallardan oluşmuş bir bordür yer almıştır¹³⁴.

Kilisenin bir başka önemli haç simgesi de güneybatı köşede yer almaktadır¹³⁵.Haç kollarının arasında iki dekoratif yaprak deseni, haç ile yaprak arasında kalan boşluklarda iki yürek motifi, üst kollarının üzerinde ise çiçekdesenleri mevcuttur¹³⁶. Jerphanion haçın yatay kollarında yazıtı şu şekilde tercüme etmiştir: ‘ *Tanrı’nın oğlu doğası gereği her türlü maddesel tasvirden kaçır, hiçbir şekilde zarar görmez ve başka bir ifadeyle tasvir imgesini yaşamayana uygun değildir*’¹³⁷. Haç tasvirinin yanında yer alan yükselt kelimesinin bulunmuş olması “*Güneşin yukarısına gökyüzüne* “diye belirtilmiştir¹³⁸ (Foto.27) (Çizim: 3).Hagios Basileos Kilisesi’nde uygulanan resim programı 14 Eylülde kutlanan haçın yüceltilmesi ayinleri üzerine kurulmuştur¹³⁹.

Tarihlendirme: Thierry , Teteriatnikov , DI. Pallas ,Wharton Epstein ve Catherina Jolivet Levy süslemeleri 8. yüzyıla tarihlendirmiştir¹⁴⁰. Kilise’nin resim programındaki haç, çiçek motifi gibi süslemeler 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.1.1. Hagios Stephanos Kilisesi

Yeri: Ürgüp’ün 12 km. güneyinde Cemilköyü’nün 1.3 km. güneyinde yer alan, Hagios Stephanos’a adanmış bir mezar şapeli olan kilise Keşlik Manastırı yakınında bulunmaktadır¹⁴¹. Bu mezar şapeli iki kademeli olarak manastır topluluğunun alt

¹³³Kalkinoğlu Köroğlu, 84.

¹³⁴Kalkinoğlu Köroğlu, 85.

¹³⁵Thierry, 81-130.

¹³⁶ Kalkinoğlu Köroğlu, 85.

¹³⁷Epstein, 106-107 ; Pallas, 208-225.

¹³⁸ Kalkinoğlu Köroğlu, 85.

¹³⁹ McMichael, 224; Pallas, 208-225.

¹⁴⁰ Catherina Jolivet Levy, “Archéologie religieuse du monde byzantin et arts chrétiens d’Orient”, *Annuaire EPHE, Sciences religieuses*, 2008, 209-215.

¹⁴¹Levy, 157.

bünyesinde yapı topluluğunun günümüzde yer alan girişinin doğusunda, büyük bir kaya kütesine yapılmıştır¹⁴² (Foto.28).

Planı: Doğu- batı doğrultusunda uzanan tek nefli¹⁴³, doğudan güneybatıya doğru eğrisel bir plana sahiptir.Kilise yaklaşık 7-7.45 m.x 3.60-3.80 m. boyutlarındadır.Naosa kilisenin güneybatısında açılmış bir giriş ile ulaşılmaktadır (Çizim: 4).Kilisenin iki basamakla çıkılan girişi at nalı kemer şeklinde düzenlenmiş ve dairesel bir şekilde oyulmuş düz tavanlı, yaklaşık 2.80 m. genişliğe ve 2.50 m. derinliğinde, bir apsisi vardır.Apsisin doğu, güney ve kuzey eksenlerinde birer nişe yer verilmiştir. Apsisin orta kısmında dikdörtgen bir altara, önünde ise templon duvarına yer verilmiştir. Kuzey duvarda, yaklaşık eş boyutlarda dört dikdörtgen niş bulunmaktadır¹⁴⁴.

Süsleme Programı: Apsisin merkezinde yuvarlak kemerli niş içerisinde beyaz zemin üzerinde sarı renkte bir haç ve kollarının her iki kenar ucu daire şeklinde sonlanmış ve yatay haç kollarından aşağı doğru sarkan fileye benzer bezemenin uçlarında her iki tarafta üç adet damla şeklinde bezeme yer almıştır. Bunun altında ise kırmızı renkte asma dalları ile bunların ucunda haçın kuzeyinde üç adet, güneyinde ise bir adet üzüm salkımı bulunmaktadır¹⁴⁵ (Foto.29) (Çizim: 5).

Apsis duvarı, güney niş içerisinde on iki adet taç yaprağı olan büyük bir çiçek motifi yer almaktadır.Yapraklar kırmızı renkte olup üç dilim halinde kademelendirilmiştir.

Kuzey duvarda ikinci ve üçüncü nişi ayıran köşe sütunu üzerinde kemerler arasında yuvarlak madalyon içerisinde Azize Euphemia¹⁴⁶tasviri yer almıştır¹⁴⁷.Azize Euphemia tasvirinin alt kısmında kollarının her iki ucu yuvarlatılmış sarı renkte küçük

¹⁴²Seher Altunkaynak, *Ürgüp Cemil Köyü Keşlik Manastırı Kiliseleri Duvar Resimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üni.Sosyal Bilimler Enst., Kayseri 2006, 25; Levy, 20.

¹⁴³Epstein, 107.

¹⁴⁴Wallace, 171.

¹⁴⁵Altunkaynak, .65.

¹⁴⁶Khalkedon'un ilk hristiyanlarından olan Euphemia, Romalılar'ın baskılarına karşı büyük bir direniş göstermiştir Yerel hristiyan cemaate de öncülük ederek en önemli azizlerden biri olmuştur. Engin Akyürek, ''Bizanslılar, Azizleri ve Khalkedon'lu Azize Euphemia'', *Sanat Dünyamız*, (60-70), 175-189.

¹⁴⁷Jacqueline Lafontaine-Dosogne, 'Pour une problématique de la Peinture d'Eglise Byzantine a l'époque Iconoclaste'', *Dumbarton Oaks Papers*, 41, 1987, 321-337.

bir haç motifi yer almıştır. Burada yer alan yazıtın tercümesi şu şekildedir: “*Hagia Euphemia’nın haçı yazılıdır*”¹⁴⁸ (Foto.30) (Çizim: 6).

Kuzey duvarda doğudan üçüncü nişte resim yüzeyi iki katman halindedir. İlk katman Müjde sahnesi olup kırmızı renkte dikdörtgen şekilli sütun başlıkları bulunan iyon volütlü sütunceler yuvarlak kemerli mimari mekân görünümlü çerçeve içinde yer almıştır. Sütuncelerin yüzeyleri, sarı renkte baklava desenleri arasında kırmızı renkli şekiller ile yeşille oluşturulmuş daireler ve üç dilimli şekiller yer almıştır. Kemer ise stilize bir yaprak veya bitkisel desenlerin sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Bu kemerin dışında üst kısımda ise göbeği kırmızı dışkenarı sarı ve göbeği mavi dış kenarı sarı stilize yaprakların sıralanmasıyla oluşan bordür yer almıştır. Niş kemerinin yüzeyinde ise iki ucundan düğümlerle birleşmiş madalyonlu geçme motif bulunmaktadır.

İkinci katmanda olan mimari dekor içindeki haç motifi silinmiş durumdadır. Kemer içinde haç kollarının uçları ve kaidenin ucu yedi ve sekiz taç yapraklı çiçeklerle sonlanmıştır. Dikey kollar üzerinde dört adet yuvarlak rozet yer almaktadır. Yatay kollardan aşağıya doğru sarkan bezemenin her iki tarafında altışar damla şeklinde sarkaç uzanmaktadır. Haçın altında her iki tarafında kırmızı renkte ağaçlar ince bir gövde şeklinde ve bu gövdeden uzanmış dalların ucunda yapraklar olarak yer almıştır. Batı kısmındaki ağaç beş katmanlı doğu kısmındaki ağaç altı katmanlıdır. Ağaç dalları iki kısa kıvrık dal üzerinde iki kıvrık dal ve uçlarında iç içe üç kademeli yaprak şeklinde sıralanmıştır. Haçın yatay kolları üzerinde yazılmış yazıt şu şekilde tercüme edilmiştir: “*Kutsal Haç Tanrı’nın Oğlu Din Adamı Ruhun Üç Kez Çok Mutlu Olan Ağaç ki İsa Sevgisini Adamış*”¹⁴⁹ (Foto.31) (Çizim: 7).

Apsis tavanında beyaz zemin üzerinde büyük bir haç motifi ve kollarının yüzeyi geometrik desenlerle değerli taş görünümü verilmiştir. Haç, madalyon şeklinde kalın bordürle çerçevelenmiştir. Bordür, birbiri ardına sıralanan stilize yaprakların sıralanmasıyla oluşmuştur¹⁵⁰ (Foto.32).

Kilisenin tavan süslemesi 3 bölüme ayrılmıştır (Foto.33). Apsise yakın kısımda üstü taşlarla süslü büyük bir haç yer almıştır. Üzümler asma dalından değil bereket

¹⁴⁸Dosogne, 321-337.

¹⁴⁹Altunkaynak, 62-63.

¹⁵⁰Altunkaynak, 65-66.

boynuzlarından çıkmıştır¹⁵¹ (Foto.34) (Çizim: 8).Tavanın ortasında iç içe geçmiş kareler ve bunların sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Karenin dışı kırmızı olup içe doğru sırasıyla sarı, beyaz, yeşil, sarı, kırmızı ve en içte beyaz kareden oluşmaktadır¹⁵².Karelerin içinde renkli küçük kareler yer almış ve bu karelerden oluşan dört düğümlü madalyondan oluşan bölüm gelmektedir.Süsleme büyük oranda yok olmuştur. Kuzey ve doğu duvarın tavan eteğini çeviren bordür, beyaz zemin üzerine yuvarlak madalyonlar ve bunların arasından çıkan stilize yaprakların sıralanmasıyla oluşmuştur. Madalyonlar iç içe halkalardan olup bu halkaların üst kısımlarından sarı renkli üçlü stilize yapraklar yer almıştır (Foto.35) (Çizim: 9) .Tavanın dört kenarını da dolaşan bordür ortada yuvarlak madalyonların birbirlerine şeritlerle düğümlenerek birleşmesinden oluşur. Batı duvar şeridi madalyonları ve güney duvar şeridinin ilk madalyonu, daire içinde sekiz parçaya ayrılmıştır.Güney duvar şeridinde yer alan ikinci madalyonda yalnızca sekiz dilimli göbek yapılmış, geriye kalan bütün madalyonlar ise göbekte kırmızı ve yeşil daireler, bunun çevresinde dilimli beyaz bir halkadan oluşmuştur. İki rozetin birleştiği yerde üç dilimli sarı yapraklar çıkmaktadır.

Tavanın batı bölümünü kaplayan birbirine düğümlerle bağlanmış antrolaklar ve doğu -güney taraftan başlamış batı ve kuzey kenarlarda kalan boşluklar oval yapraklı dallarla geçilmiştir. Yapraklar sarı kenar çizgili olup göbekleri kırmızı ve yeşil renklerle alternatif şekilde boyanmıştır. Madalyonların göbeği yeşil ve kırmızı dairelerle oluşturulmuş bunun dışında ise dilimli beyaz halkalar yer almaktadır. Madalyonlar birbirlerine dört yönden şeritlerle düğümlenerek bağlanmıştır¹⁵³ (Foto.36) (Çizim: 10).

Apsis duvarının kuzey nişinde iç içe geçmiş stilize balık pulu ve ortada sarı renkli göbek üzerine kırmızı renkte daire ve en dışta siyah halka ile çevrelenmiş üç bölümden oluşmaktadır¹⁵⁴ (Foto.37).

Kuzey duvar, birinci ve ikinci niş kemerleri arasındaki bölümde beyaz zemin üzerine kırmızı boya ile mimari bir yapı çizilmiştir. İki kemerli bir giriş, üstte iki pencere, çatı kısmı ve çan kulesini andıran kubbeli bir mekân ve üzerinde pencerelerden oluşan mimari, yer almaktadır.Kemerli pencereler ile çatı kiremitleri kare şeklinde

¹⁵¹Kalkınoglu Koroğlu, 92.

¹⁵²Altunkaynak, 59.

¹⁵³Altunkaynak, 60-61.

¹⁵⁴Altunkaynak, 59.

bölümlendirilmiştir. Kulenin kiremitleri dikey çizilmiş ve üçgen bir alınlık çıkıntı yapmıştır. Bu bölüm niş kemeri nedeniyle yarım çizilmiştir¹⁵⁵ (Foto.38) (Çizim: 11). Kuzey duvar, doğudan birinci niş kemer yüzeyinin sağında stilize ağaç motifi ve dallardan üzümler sarmaktadır¹⁵⁶ (Foto.39) (Çizim: 12).

Kuzey duvar, doğudan birinci niş kemerinde ince ucu yuvarlatılmış şekilde sonlanan kırmızı bir gövde ile bu gövdeden uzanan yeşil, sarı ve kırmızı renkte dallardan oluşmuştur (Foto.40) (Çizim: 13).Doğu duvar, apsis kemeri güneyinde, kalıntılara göre bütün duvar yüzeyini kaplarken günümüzde yalnızca kemerin köşesindeki hayat ağacı motifi ile ağacın hemen altında iki güvercin resmi kalmıştır. Beyaz zemin üzerine kırmızı renkli ağaç motifi ve iki kök üzerinde ince bir gövde ve gövdeden iki yana doğru uzanan ince dallar ile dalların ucunda ağaca göre büyük yapraklar iç içe dört bölümlü kalp şeklindedir.¹⁵⁷

Tarihlendirme: Thierry, Wharton Epstein, Restle ve J.Lafontaine Dosogne 8.yüzyıla tarihlendirmiştir¹⁵⁸. Kilisede iç içe betimlenen kareler, birbirine düğümlü madalyonlar, birbirlerine bağlı bereket boynuzları, volütlü haç motifleri, geniş yapraklı çiçek motiflerinden dolayı kilise 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.2. Kızılçukur

Kızılçukur Vadisi, Çavuşin Köyü'ne 1 km, Ortahisar'a 2 km, Göreme Açık Hava Müzesi'ne ise 3 km. mesafede yer almaktadır. Kızılçukur Vadisinde Anna and Joachim Kilisesi, Haçlı Kilise, Hagios Niketas Stylites (Üzümlü) Kilise bulunmaktadır.

3.1.2.1. Kızılçukur Anna and Joachim Kilisesi

Yeri: Güllüdere Vadisi'nin güneyinde, Kızılçukura yaklaşık 200 m. uzaklıkta yer almaktadır¹⁵⁹ (Foto.41-42).

¹⁵⁵Altunkaynak, 67.

¹⁵⁶Altunkaynak, 46.

¹⁵⁷Altunkaynak, 47.

¹⁵⁸Nicole Thierry ‘*Les Eglises Rupestres ‘ Art De Cappadoce*, Geneve, 1971, 149-150; M.Restle, *Die Byzantinische Wandmalerei Kleinasien*, Recklinghausen, 1967, 156; J.Lafontaine -Dosogne, ‘*Nouvelles notes Cappadociennes*’, Byzantium, 33, 1963, 121-183.

¹⁵⁹Levy, 47.

Planı: Doğu-batı doğrultusunda uzanmış iki neflidir¹⁶⁰. (Çizim: 14) Kuzey ve güney nefin derin atnalı biçiminde olan apsileri naostan templonlarla ayrılmıştır. Kuzey nefin apsisi güney neften daha büyüktür. Kuzey nef yaklaşık olarak 2.50 m. x 2.20 m. boyutlarındadır. Güney nefin bir bölümü çökmüştür. Güney nefin batı duvarına bitişik dikdörtgen biçiminde narteks¹⁶¹ yaklaşık 1.50 m. x 1.20 m. boyutlarındadır¹⁶².

Süsleme Programı: Güney nefin beşik tonozunda haç motifi¹⁶³ ve kızıl-kırmızı renkte bereket boynuzlarından üzümler çıkmaktadır¹⁶⁴ (Foto.43) (Çizim: 15)¹⁶⁵.

Giriş kapısının solunda sarı ve yeşil renklerde yaprak motifleri yer almaktadır. Kuzey duvarda zikzak biçiminde bir bordür ve altında bir yazıt yer almıştır: *”Tanrı’nın kulları, rahip, günahkâr Niketas”*¹⁶⁶ (Foto.44).

Dikdörtgen planlı nartekste büyük bir kabartma haç ve üst kollarında kırmızı ve yeşil renkte bir kalp altta kare şeklinde motif ve kıvrımlı şekiller yer almaktadır (Foto.45).

Tarihlendirme: Nicole Thierry ve Wharton Epstein güney nefin resim programını 8.yüzyıla tarihlendirmiştir¹⁶⁷. Kilisenin güney nefinde ve narteksinde haç ve bitkisel bezemelerden dolayı 8. yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.2.2. Kızılçukur Haçlı Kilise

Yeri: Kızılçukur Vadisinde yer almaktadır¹⁶⁸ (Foto.46).

Planı: Kilise doğu- batı doğrultusunda tek nefli ve düz tavanlıdır¹⁶⁹. Naosun batı duvarının üst bölümünde pencere yer almıştır¹⁷⁰ (Çizim: 16).

¹⁶⁰Wallace, 253.

¹⁶¹ Kalkınoglu Köroğlu, .99.

¹⁶² Nicole, Thierry - Michel, Thierry, “Église de Kizil-Tchoukour, chapelle iconoclaste, chapelle de Joachim et d'Anne”, In: *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot*, tome 50, 1958, 105-146.

¹⁶³ Thierry, 105-146.

¹⁶⁴ Kalkınoglu Köroğlu, 100.

¹⁶⁵ Alexandra Karagianni, “Représentations des croix dans les églises byzantines du Xe au XIIe siècle: interp Thierry, 105-146. récitation et liens avec la liturgie”, *Byzantiaka of Greek Historic Society*, 29, Thessaloniki 2011, 233-254.

¹⁶⁶

¹⁶⁷ Thierry, 105-146. Epstein, 108.

¹⁶⁸ Michel - Thierry, Nicole -Thierry, “Haçlı Kilise, l'Église à la Croix, en Cappadoce”, In: *Journal des Savants*, 1964, 241-254; Levy, 50.

Süsleme Programı: Tavanda büyük bir kabartma haç motifi ¹⁷¹ ve apsise doğru olan üst ve yatay kolları bir yarım daire içine alınmıştır. Kollarının birleştiği kısımda baklava içine çizilmiş daireler vardır. Haçın kollarının iki yanında baklava şekillerinin içine iki haç kazıma tekniğiyle yapılmıştır (Foto.47-48).Apsis duvarının alt bölümünde düğümlü geçmelerden oluşan bir bezeme yer almaktadır (Foto.49).

Tarihlendirme: 8.yüzyıla tarihlendirilen diğer örneklerden hareketle kilise kabartma haç süslemeleri 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.2.3. Hagios Niketas Stylites (Üzümlü)Kilise

Yeri: Ortahisar Kasabası yakınlarında¹⁷²Kızılçukur Vadisinin güneydoğusunda volkanik koninin tabanında yer almıştır¹⁷³ (Foto.50). Kilisenin narteksinde bulunan yazıt bu kilisenin Stylite tarikatına mensup Niketas için yapıldığını göstermiştir¹⁷⁴.Kilise çevresel etkenlerden, kaya yapısından, biyolojik oluşumlardan ve insan etkenlerinden kaynaklanan belirgin bozulma özellikleri göstermektedir¹⁷⁵.

Planı: Kilise tek nefli ¹⁷⁶ve kuzeyinde arcosolium nişi yer almaktadır¹⁷⁷. Apsis duvarında üç niş mevcuttur. Kiliseye dikdörtgen bir girişten ulaşılmıştır¹⁷⁸ (Çizim: 17).

Süsleme Programı: Apsisin tavanında konsantrik daireler içinde büyük bir haç dekore edilmiştir¹⁷⁹ (Foto.51-52).Narteksin beşik tonozunda stilize yapraklar ile büyük bir haç tasvir edilmiştir¹⁸⁰ (Foto.53).Naosun beşik tonozunda dikdörtgen alanda bereket boynuzları ve bu boynuzlardan fışkıran üzüm salkımlar ile süslenmiştir. Dikdörtgen

¹⁶⁹Wallace, 264.

¹⁷⁰ Kalkınoğlu Köroğlu, 101.

¹⁷¹ Thierry, 241-254.

¹⁷²Uğur Yalçınkaya, Üzümlü Kilisesi Konservasyon ve Restorasyon Çalışmaları 2014 Yılı Araştırma Belgeleme Çalışmaları, 24.Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1.Uluslararası Müzecilik Çalıştayı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2015, 571-584.

¹⁷³Levy, 53.

¹⁷⁴ Kalkınoğlu Köroğlu, .96.

¹⁷⁵Yoko Taniguchi, "Scientific Studies on Conservation for Üzümlü Church and its Wall Paintings in Cappadocia", *Annua Report on The Activities*, Turkey, 2014, 1-9.

¹⁷⁶Wallace, 305.

¹⁷⁷Kalkınoğlu Köroğlu, 96.

¹⁷⁸Wallace, 305.

¹⁷⁹ Levy, 54.

¹⁸⁰Kalkınoğlu Köroğlu, 98.

alanın merkezinde büyük bir haç motifi ve¹⁸¹ etrafını antrolak bir bordür çevrelemiştir. Antrolakların içlerinde malta haçları vardır (Foto.54). Beşik tonozun her iki uzun kenarında kemer sıraları vardır. Her bir kemer içinde yanında ismi yazılı olan havari tasviri yer almıştır. Kuzeydekiler Simeon, Thomas, Markos, İoannes Jakob ve Pavlos'tur. Güney kemer sırasında havari isimleri okunamamıştır. Güney duvarda kemer sırasının içinde 5 haç motifi yer almıştır¹⁸² (Foto.55) (Çizim: 18).Doğu duvarda solda bir sütun üzerinde Simeon Stylites, sağda elinde üzerinde yazıt olan rulo tutan Vaftizci Yahya yer almıştır. Bu yazıt şu şekilde tercüme edilmiştir: *'Tanrı'nın kuzusu dünyanın günahını taşıyor'*¹⁸³. (Yuhanna1: 29)Simeon Stylite'nin sütununun solundaki yazıt şu şekilde okunmuştur: *'Kendini dünyevi zevklerden kurtarmış imanı ile Stylite Niketas'ın günahlarının bağışlanması ve kurtuluş için dua'*¹⁸⁴.İkinci yazıt Vaftizci Yahya'nın elinde tuttuğu kâğıdın aşağısındadır. *'Kutsal hiyerarşinin zaferi için Eustratios, ilahi ilhamla doldu, hizmetisundu. Zeugosve Klados'un meşhur Kleisourarch'u Onu koru Âmin'*¹⁸⁵.

Tarihlendirme: Thierry kilise süslemelerini 8. yüzyıla tarihlendirmiştir¹⁸⁶. Kilisenin apsis ve beşik tonozunda yer alan haç ve bitkisel süslemelere verilen önem nedeniyle 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.2.4. Meskendir Saint Pierre Paul Kilisesi

Yeri: Meskendir adı verilen Zindanönü'nün üst havzasında, ilçenin güney doğusunda yer almaktadır¹⁸⁷ (Foto.56) (Çizim: 19).

Planı: Kilisenin apsis ve tonozla örtülü naos bölümü vardır. Apsisin kuzey ve güney duvarında iki yuvarlak niş yer almıştır.Naosun kuzey duvarında iki niş ve bir küçük niş vardır. Kilisenin güneyinde dikdörtgen tonozlu bir oda yer almıştır. Kiliseye

¹⁸¹ Thierry, 444-480.

¹⁸²Kalkinoğlu Köroğlu, 97.

¹⁸³ Kalkinoğlu Köroğlu, 97

¹⁸⁴ Kalkinoğlu Köroğlu, 97.

¹⁸⁵Kalkinoğlu Köroğlu, 97-98.

¹⁸⁶ Ryo Higuchi ve Diğerleri, "Digital Non-Metric Image-Based Documentation For The Preservation And Restoration Of Mural Paintings: The Case Of The Üzümlü Rock-Hewn Church, Turkey", *Virtual Archaeology Review*, 2016, 31-42.

¹⁸⁷Levy, 61.

iki giriş vardır. Kiliseye batıdan ulaşılan bir giriş mevcuttur. Güneyinde yer alan giriş yıkılmıştır¹⁸⁸.

Süslemesi: Kilise adını nefte yer alan Aziz Peter ve Paul isimli azizler figüründen almıştır. Nefin tonozunda yeşilliklerle arasında haç motifi yer almıştır¹⁸⁹ (Foto.57).

Tarihlendirme: Thierry süslemeyi 8.yüzyıla tarihlendirmiştir¹⁹⁰. 8. yüzyıla tarihlendirilen diğer örneklerden hareketle kilise süslemeleri 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.3. Güllüdere

Güllüdere Vadisi, Nevşehir Avanos ilçesinde bulunmaktadır. Vadide Ayvalı Kilise, Hagia Agathange Kilise ve Sütunlu Kilise yer almaktadır.

3.1.3.1. Güllüdere Hagia Agathange Kilisesi

Yeri: Güllüdere vadisinde yer almaktadır¹⁹¹ (Foto.58).

Planı: Kilise enine dikdörtgen naos ve apsisten oluşmuştur¹⁹² (Çizim: 20). Naosun kuzey duvarında üç derin niş yer almıştır. Naosun batı duvarında kapı kalıntısı mevcuttur¹⁹³. Naosun batı ucu, zeminden bir adım daha yüksek olmasına rağmen, naos ile bağlantılı olan enine bölme olarak yer almıştır¹⁹⁴. Girişin genişliği 2.65 m.'dir. Ana nef 1.10 m.'lik bir geçitle ulaşılmıştır. Ana nef, dikdörtgen bir oda tarafından batıya doğru genişletilmiştir. Kuzeye doğru, üç küçük dikdörtgen oda vardır¹⁹⁵. Ana nefin açılan iki oda tonozludur ve bu odalar 3.50 m. , 2 m.- 2.60 m. yüksekliğindedir. Batı nefte yer alan oda düz bir tavanlıdır ve 2.50 m.genişliğinde 2.20 m.yüksekliğindedir¹⁹⁶. Kilise orjinal planından sonra yeniden yapılanmasında, batı ve kuzey yönünde genişletilmiştir.

¹⁸⁸Wallace, 310.

¹⁸⁹Levy, 61-62.

¹⁹⁰Levy, 61-62.

¹⁹¹Levy, 31.

¹⁹²Wallace, 227.

¹⁹³ Kalkınoglu Köroğlu, 94

¹⁹⁴Wallace, 227.

¹⁹⁵Wallace, 228.

¹⁹⁶J.Lafontaine-Dosogne, ''L'Eglise aux Trois Croix de Güllüdere en Cappadoce, et le probleme du Passage du Decor'' Iconoclast'' au decor figüre'', Byzantion, 1965, 175-207.

Apsis yaklaşık 0.60 m. yükseltilmiştir. Kilisenin güney tarafına küçük bir pencere açılmıştır¹⁹⁷ (Foto.59).

Süslemesi: Naos tavanında haç motifi ve yanında yatay ve üst kolları yarım daire ile birleşmiş haç motifi ve alt kısmında stilize palmyeler ile süslenmiştir¹⁹⁸ (Foto.60) (Çizim: 21).

Tarihlendirme: Nicole Thierry ve J. Lafontaine-Dosogne 8. yüzyıla tarihlendirmiştir¹⁹⁹. Kilisenin tavanında yer alan kabartma haç motifleri 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.3.2. Güllüdere 5 Nolu Şapel

Yeri: Güllüdere Vadisi'nin kuzeyinde yer almıştır.

Planı: Doğu -batı doğrultusunda tek nefli ve beşik tonozla örtülüdür²⁰⁰ (Çizim 22). Apsis zemini nef zemininden bir basamak daha yüksek tutulmuştur. At nalı olan şeklinde olan apsis duvarına beş niş açılmıştır. Nişlerden üçü apsis merkezinde yan yana diğer iki niş apsisin kuzey ve güney uç kısmına açılmıştır²⁰¹.

Süsleme Programı: Apsis duvarındaki nişin merkezinde haç motifi yer almıştır²⁰². Apsis tavanında konsantrik halkalar üzerinde mücevherlerle süslenmiş haç motifi²⁰³ ve halkaların dış bölümünü antrolaklardan oluşan bordür çevrelemiştir. Halkalardan merkezde yer alanın içi mavi renkte balık pulu bezemeleriyle doldurulmuştur. Haç kollarının arasında üçer tane içlerinde çiçekler yer alan on iki madalyon yer almıştır (Foto.61).

Apsis duvarında nişlerin üzerine kadar inen antrolaklardan oluşan bordür ile nişler arasında duvar yüzeyinde sarı renkte balık pulu bezemesi ve apsis zemini arasındaki duvar yüzeyi üzerinde içlerinde üzüm salkımları olan kıvrık dallar yer almıştır. Apsisin

¹⁹⁷Levy, 31.

¹⁹⁸ Dosogne, 175-207

¹⁹⁹Levy, 36.

²⁰⁰Wallace, 246.

²⁰¹ Kalkınoglu Köroğlu, 95; Levy, 44.

²⁰² Kalkınoglu Köroğlu, 95.

²⁰³Levy, 44.

güney duvarında bulunan kıvrık dallı motifler günümüze ulaşmıştır. Beşik tonoz bölümünde yan yana sıralanmış baklava motifleri ve ikili geçme görülmektedir²⁰⁴.

Tarihlendirme: Lafontaine Dosogne ve M. Restle 9.yüzyıla tarihlendirmiştir²⁰⁵. Kilisenin haç motifi ve bitkisel süslemeleri 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.4. Çavuşin

Çavuşin köyü Göreme–Avanos karayolu üzerinde ilçe merkezine yaklaşık 5 km. uzaklıktadır²⁰⁶.Çavuşin köyü 1962 yılında eski yerleşim bölgesinde gerçekleşen çökme sebebi ile yeni köy veya aşağı köy olarak isimlendirilen yere taşınmıştır²⁰⁷.

Çavuşin Köyü sınırları içerisinde, Kapadokya'nın önemli vadilerinden olan Kızılçukur Vadisi, Güllüdere Vadisi, Meskendir Vadisi,Zindanönü Vadisi, Kılıçlar Vadisi, Peribacaları Vadisi ve Ak Vadi yer almaktadır²⁰⁸.

3.1.4.1. Vaftizci Yahya Kilisesi

Yeri: Çavuşin Köyünde yer almaktadır²⁰⁹ (Foto.62).

Planı: Kilise üç nefli²¹⁰bazilika ortadaki yüksek yanlardakiler daha alçak olmak üzere iki sıra sütunla üç bölüme ayrılmış, dikdörtgen biçiminde büyük yapılmış olup dönemin en geniş sütunlu revağına sahiptir (Çizim: 23). Neflerin oturduğu duvarların iç yüzeylerinin taban seviyelerinde geniş sekiler yer almaktadır. Nefleri taşıyan sütun başlıkları işlemsiz olup sütun gövdeleri ise hantaldır²¹¹.

Yapının doğu kısmında at nalı şeklinde apsis bulunmaktadır. Merkez ve kuzey apsis birbirinden bağımsızdır ve birbirlerine herhangi bir kapı vasıtası ile geçişleri

²⁰⁴ Kalkınoglu Köroğlu, 95-96.

²⁰⁵ Jolivet Levy, 45-46.

²⁰⁶Şenay Güngör, "Yerel Halkın Turizm Algısı: Çavuşin Örneği", *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2015, 577-578.

²⁰⁷ Enes Öz, "Kapadokyanın Unutulan Kilisesi St.John The Baptist", *II.Uluslararası Nevşehir Kültür ve TarihSempozyumu Bildiri Metinleri*, (2-3-4 Mayıs 2016), 451-458.

²⁰⁸ Ceren Aktaş, *Çavuşin Kent Dokusundaki Geleneksel Konut Mimarisi ve Koruma Önerileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üni. Fen Bilimleri Enst.Kayseri 2019, 9.

²⁰⁹Levy, 23.

²¹⁰Aktaş, 35.

²¹¹Aktaş, 35

bulunmamaktadır (Foto.63). Kilise içerisinde koridorlar kemerli sütunlar ile birbirinden ayrılmaktadır²¹².

Süslemesi: Narteksi olmayan kilisenin basık kemerli girişinde madalyon içerisinde yanlarda da birer adet kare madalyonlar içerisinde haç motifi ve ortasında da gül bezemeler yer almaktadır (Foto.64). Kilisesinin giriş tavanında kırık bir haç motifi yer almıştır. Kilisenin duvarında madalyon içerisinde aşınmaya bağlı olarak kırık haç motifi mevcuttur (Foto.65-67)²¹³.

Tarihlendirme: M. Restle süslemeleri 8.yüzyıla tarihlendirmiştir²¹⁴. Kilise yer alan haç motiflerinden dolayı 8. yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.5. Zelve

Avanos'a 5 km. uzaklıkta olan²¹⁵ vadide farklı dirençteki yüzeysel aşındırma süreçleri peri bacaları ve kırgıbayır gibi yeryüzü şekillerini meydana getirmiştir. 7. yüzyılda bölgeye yerleşmiş olan hristiyan topluluklar tarafından oyulan konutlar , manastır, kilise gibi ibadet yapılarına dönüştürülmüştür²¹⁶. Vadi, 9. ve 13. yüzyıllar arasında hristiyanların önemli dini merkezlerinden birisi olmuştur.²¹⁷ Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra da depo ve hayvan barınağı olarak kullanılmaya devam edilen bu yapıların bulunduğu vadilerin büyük bir kısmında köyler kurulmuştur. Zelve köyü sakinleri de vadiye yer alan kilise ve kayadan oyma mekânları, yamaçtan kaya düşmesi sonucu 2 kişinin hayatını kaybettiği bir doğal afeti yaşayınca kadar kullanmışlardır. Vadide kaya düşmesi tehlikesinin artması ile yerleşme 1949-1954 yılları arasında vadinin 2 km. kuzeyinde kurulmuş olan yeni Zelve (Aktepe) Köyü'ne taşınmıştır. 1954 yılında tamamen boşaltılmış olan Zelve vadisi, 1967 yılında açık hava

²¹²Öz, 451-458.

²¹³Aktaş, 35

²¹⁴Levy, 26.

²¹⁵Faruk Taşkale, "Büyüleyici Bir Açık Hava Müzesi Nevşehir", *İSMEK El Sanatları Dergisi*, İstanbul 2008, 60-71.

²¹⁶Şenay Güngör, "Koruma Statülerinin Koruma-Kullanma Dengesine Etkisi: Zelve Açık Hava Müzesi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, (15/1), 2016, 205-223.

²¹⁷Suna Doğaner, "Peri Bacalarının Turizm Bakımından Önemi", *Türk Coğrafya Dergisi*, İstanbul 1995, 25-39.

müzesi haline getirilmiştir²¹⁸ (Foto.68) Balıklı, Üzümlü ve Geyikli Kiliseler vadinin önemli kiliseleridir²¹⁹.

3.1.5.1. Zelve 1 nolu Kilise

Yeri: Zelve vadisinde yer almaktadır.

Planı: Kilisenin naosu düz bir tavanlıdır (Çizim: 24) .Kilisenin batı ucunda iki sütun günümüzde yıkılmış olan ancak daha önce kilisenin batı ucundaki bir odadan bölünmüş olan bir enine kemer desteklemiştir. Apsis at nalı şeklinde ve naosun doğu duvarında iki niş yer almıştır. Her ikisi de yuvarlak kemerlidir.

Süslemesi: Haçlarla oyulmuş üç niş yer almıştır.Naosun tavanında büyük bir haç ile dekore edilmiştir (Foto.69-70).

Tarihlendirme: Kilisenin süslemeleri 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

Balıklı ve Üzümlü Kilise

Yeri: Zelve Açık Hava Müzesi, Göreme-Avanos karayolu üzerinde Avanos'a 5 km. Paşabağları'na 1 km. uzaklıkta yer almıştır.

Balıklı ve Üzümlü Kilise, Zelve Açık Hava Müzesi sınırları içinde manastıra ait avlunun doğusundadır (Çizim: 25).Balıklı ve Üzümlü Kilise'nin yer almış olduğu anakaya, müzegirişindeki avludan sola sapıldığında ulaşılan eğimli bir arazi üzerine konumlanmıştır. Kiliselere eğimli araziden merdivenlerle çıkılarak ulaşılmıştır²²⁰ (Foto.71).

3.1.5.2. Balıklı Kilise

Planı: Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve 7.14 m. x 5.70 m. boyutlarındadır²²¹. Kilise üç apsisli²²² Ortadaki apsis geniş ve yüksek olmasına rağmen

²¹⁸ Güngör, 205-223.

²¹⁹ Özgü Kaşmer, *Zelve Açık Hava Müzesi'ndeki(Kapadokya) Kayadan Oyma Tarihi Yapıların Jeomekanik Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)Hacettepe Üni., Fen Bilimleri Enst.Ankara2011, 12.

²²⁰ Hicran Tuncer, *Zelve Açık Hava Müzesi'nde Bulunan Balıklı ve Üzümlü Kilise'nin Mimarisi Resim Programı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üni. Sosyal Bilimler Enst., Eskişehir 2014, 34.

²²¹ Tuncer, .35.

yanlarda yer alan apsisler niş şeklinde yer almıştır²²³. Balıklı Kilise'ye batısında yer alan dikdörtgen biçimli 2.16x1.27 m. ölçülerindeki bir kapıdan girilmektedir (Çizim: 26) (Foto.72-73). Kilisede ortada yer alan apsis diğer apsislere göre daha yüksekte üçlü apsis düzenlemesine sahiptir (Foto.74) (Çizim: 27). Ortadaki niş diğer nişlere göre daha yüksekte tutulmuştur. Nişler kademeli ve yuvarlak kemerlidir. Kuzeyde yer alan yan apsis, naos zemininden 0.28 m. yüksekliğinde bir basamak daha yüksekte tutulmuştur. Basamağın üst kısmında iki gömme sütüncenin üzerinde yuvarlak bir kemer yer almıştır. Bu düzenleme dikdörtgen birbordür ile çevrelenmiştir. Bordürün güney üst köşesi yıkıktır.

Güneyde yer alan yan apsis, naos zemininden 0.36 m. yüksekliğindeki bir basamak ile daha yüksekte tutulmuştur. Apsis kademeli yuvarlak kemerli ve dikdörtgen birbordür ile çevrelenmiştir. Apsis genişliği 0.78 m., derinliği 1.73 m., yüksekliği ise 2.27m.'dir. Apsis yarım dairesinin merkezinde ana kayaya bitişik olarak oyulmuş 0.78x0.38m.ölçülerinde bir altar bulunmaktadır²²⁴ (Foto.101).

Süslemesi: Kilisenin ana apsisinde nişlerde kabartma haçlar yer almıştır (Foto.75). Kilisenin güney duvarında üst kısımda, üç tane kabartma madalyon yer almaktadır. Doğu yönünde yer alan ilk madalyonun içinde bezeme yoktur. İç içe iki daireden oluşan ikinci madalyonun ortasındaMalta haçı motifi bulunmaktadır. Haç kollarının çevresi kızıl-kahverengidir. Dıştaki ilkdairenin çevresi ve kenarları eşkenar dörtgenler ile bezemelidir. Bu madalyonun batısında siyah renkte, hayat ağacına benzer bir motif yer almaktadır. En batıdaki madalyon ise diğer iki madalyona göre daha büyüktür. İç içe iki daireden oluşmaktadır. İçteki ikinci dairenin ortasında Malta haçı motifi, dıştaki dairenin kenarlarında eşkenar dörtgen motifleri yer almıştır. Ortadaki ve batıdaki madalyonların alt duvar hizasında her biri iç içe iki dairedenoluşan toplam beş tane daire motifi bulunmaktadır. Dıştaki ve içteki dairelerin arasında eşkenar dörtgen motifleri mevcuttur.Doğu yönündeki ilk iki madalyonun içi kızıl-kahverengi, diğer üç madalyonun içinde haç motifi yer almıştır (Foto.76) (Çizim: 28).

²²²Korat, 245.

²²³Wallace, 349.

²²⁴Kalkınoğlu Köroğlu, 102.

Kilisenin kuzey duvarında üst kısımda, üç tane kabartma biçimli madalyon bulunmaktadır. Batıdaki ilk madalyonun merkezinde, iç içe iki daireden oluşmuş ikinci dairenin ortasında Malta haçı motifi yer almıştır. Dıştaki ve içteki dairenin ortasında içi boyanmamış, kenar çizgilerinde kızıl-kahverengi eşkenar dörtgenler mevcuttur. Madalyonun doğusunda, kızıl-kahverengi renkte hayat ağacı motifine benzer bir motif bulunmaktadır. Bu motifin üst kısmında bir, doğusunda ve batısında dörder adet yuvarlak biçimli kıvrımlar mevcuttur. Ortadaki madalyon ise iç içe üç daireden oluşmuştur. Dıştan birinci ve ikinci dairelerin arası eşkenar dörtgen motifleri ile bezenmiştir. En içte yer alan dairenin ortasında Malta haçı motifi bulunmaktadır. Bu dairenin doğusunda hayat ağacına benzer bir motif daha yer almıştır. İç içe iki daireden oluşan bu madalyonun yalnızca iki daire arasındaki yüzeyinde eşkenar dörtgen motifler bulunmaktadır. Bu madalyonun doğusunda üç kabartma daire motifi daha vardır. Kuzey alt duvarda, madalyonlarla paralel, altı siyah renkte yuvarlak kemer sırası içinde birer tane kızıl-kahverengi renkte haç motifi ve alt kısmında, Üzümlü Kilise'ye geçişin sağlandığı kapının alınlığında ise eşkenar dörtgen motifler yer almıştır²²⁵ (Foto.77) (Çizim: 29).

Naosun tavanında kuzey ve güney kolları aşınmış kabartma büyük bir haç motifi yer almaktadır²²⁶ (Foto.78). Naosun doğu duvarında apsis kemeri üzerinde ortada bir madalyon içinde Malta haçı ve iki balık motifi yer almaktadır²²⁷. Kuzeyde yer alan ve kiliseye adını vermiş olan balık figürünün altında IC XC yazısı okunabilmiştir²²⁸ (Foto.79) (Çizim: 30).

Tarihlendirme: Thierry Balıklı ve Üzümlü Kiliseyi 8. yüzyıla tarihlendirmiştir²²⁹. Balıklı ve Üzümlü Kilise'nin duvarlarında yer alan kabartma Malta haçları, tavanında kabartma Latin haçı, geometrik süslemeler, 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

²²⁵Tuncer, 43-44.

²²⁶Kalkinoğlu Koroğlu, 102.

²²⁷ Levy, 6; Korat, 245.

²²⁸Tuncer, 42.

²²⁹Tuncer, 60.

3.1.5.3. Üzümlü Kilise

Yeri: Balıklı Kilise'nin kuzeyinde yer almıştır.

Planı: Kilise dikdörtgen planlı tek apsisli ve düz tavanlıdır. Yarım daire planlı apsisin, iç kısımda tek sıra seki düzenlemesi yer almıştır. Üzümlü Kilise'nin apsisi, naos zeminden iki basamakla daha yüksekte tutulmuştur. Apsis duvarına bitişik şekilde oyulmuş altar 0.80 x 0.54 m. ölçülerindedir²³⁰. Kiliseye geçiş Balıklı Kilise'nin kuzeyinde yer alan iki düzensiz açıklıktan sağlanmıştır.

Süslemesi: Kilisenin apsis kemer yayının çevresinde, içleri küçük dairelerle oluşturulmuş iki sıra halinde zikzak motifleri yer almıştır. Kuzeyde beş adet dikey şerit bulunmaktadır. İlk şeridin içi küçük yarım daire ve birbirine paralel yatay çizgiler ile bezenmiştir. Bu paralel çizgiler ikinci şeritte de devam etmiştir. Üçüncü şeridin içinde eşkenar dörtgen motifler yer almıştır. Dördüncü şerit üç sıra halinde zikzak motifleri ile bezenmiştir. Beşinci şeridin içinde eşkenar dörtgen motifleri yer almıştır. Apsis kemer yayını kuzey, güney ve doğu yönde çevreleyen toplam on sıra halinde yatay şeritler bulunmaktadır. (Foto.80) (Çizim: 31).

Üzümlü Kilise'nin güney duvarında yer alan ve Balıklı Kiliseye geçişin sağlandığı kapı açıklığının alınlık kısmında Malta haçı motifi ve iç içe iki daireden oluşmuş ve bir madalyon motifi yer almıştır. Haç kolları ve dairelerin yaylarının rengi kızıl kahverengidir. Madalyon motifi üst kısımdan yuvarlak kemer biçiminde bir motifle çevrelenmiştir. Bu çerçevenin içi eşkenar dörtgenlerle bezenmiştir. Eşkenar dörtgenlerin ortasında küçük boyutta daireler vardır. Bu süsleme batı yönünde yatay olarak duvar bitimine kadar devam etmiştir. Kemer şeklindeki bu süslemenin doğusunda, beş sıra yatay şerit yer almıştır. En alt şeritte eşkenar dörtgenler, ikinci ve dördüncü şeritte batı yönünde ters üçgenler, en üst şeritte ise düz üçgenler görülmektedir²³¹ (Foto.81) (Çizim: 32).

Apsis yarım yuvarlağında üzüm ve asma yaprakları yer almıştır. Güneye doğru olan kısımda üzümlerin yanında yazıt yer almıştır. Yazıt şu şekilde tercüme edilmiştir:

²³⁰Tuncer, 38-39.

²³¹Tuncer, 44-45.

Tercümesi: ‘ ‘Joseph, Theotokos’un nişanlısı her övgüye layık’’²³² (Foto.82) (Çizim: 33).

Üzümlü Kilise’nin kuzey duvarında üç tane madalyon motifi yer almıştır. İç içe iki daireden oluşmuş bu madalyon motifi en dışta yuvarlak kemer biçiminde, içinde kızıl kahverengi zikzak motifleri olan bir çerçeve içine alınmıştır. Ortadaki madalyon da içinde kızıl-kahverengi eşkenar dörtgenler olan yuvarlak kemer biçimindeki bir çerçeve içine alınmıştır. Madalyon, iç içe iki daireden oluşmuş ve tek sıra halinde, içi kızıl-kahverengi boyalı zikzak motifleri görülmektedir. En doğuda yer alan madalyon iç içe iki daireden oluşmuştur. Daireler arasında içi kızıl-kahverengi boyalı zikzak motifleri vardır. En içte olan madalyonda Malta haçı motifi bulunmaktadır²³³ (Foto.83) (Çizim: 34). Naosun tavanında kabartma bir haç motifi yer almaktadır²³⁴ (Foto.84).

Şapel

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yapı 1.50x1.47 m. ölçülerinde beşik tonoz ile örtülmüştür. Apsis 1.04 m. genişliğinde, 91 m. derinliğinde, 2.04 m. yüksekliğindedir. Şapele giriş 0.80x1.51 m. ölçülerindeki dikdörtgen biçimli bir açıklıktan sağlanmıştır²³⁵.

Güneyde yer alan şapelin apsis kemeri, içi kırmızı nokta şeklinde yeşil renkli zikzak dizileri ile süslenmiştir. Apsis kemerinin çevresi içi kızıl kahverengi noktalı çevresi yeşil boyalı iç içe konsantrik daireler ile çevrilmiştir. Şapelin güney duvarının alt kısmında apsis kemerinin bitiminden başlayan içi noktalı zikzak motifleri ile bezeli kabartma bir silme kuşağı dolanmaktadır. Şapelin kuzey duvarı ve güney duvar aynı bezemeye sahiptir. Silme kuşağının üst duvar hizasında yeşil renkte üç iç içe madalyon yer almıştır. Bu motiflerin üst kısmında ise içi kızıl kahverengi noktalı çevresi yeşil boyalı küçük boyutta madalyonlar bulunmaktadır (Foto.85).

Şapelin batıda yer alan kapı açıklığının üst kısmında iç içe kızıl kahverengi renkte iki daire motifi ve içteki madalyonun merkezinde Malta haçı ve kollarının çevresi dışta yeşil içte kızıl-kahverengidir. Kapı açıklığını çevreleyen kemer yayının içi kızıl-

²³²Levy, 6.

²³³Tuncer, 44-45.

²³⁴ Kalkınoglu Köroğlu, 103.

²³⁵Tuncer, 39-40.

kahverengi noktalı zikzak motifi ile bezenmiştir (Foto.86) (Çizim: 35) .Şapelin tavanında yeşil renkte, daire içinde Malta haçı ve kollarında küçük daireler bulunmaktadır²³⁶ (Foto.87).

3.1.5.4. Geyikli Kilise

Yeri: Zelve Açık Hava Müzesi'nde üçüncü vadinin kuzeybatısında yer almaktadır²³⁷. Kilise 2009 yılında çökmüş ve ziyarete izin verilmemiştir²³⁸ (Foto.88).

Planı: Kilise enlemesine dikdörtgen nefli bir plana sahiptir²³⁹ (Çizim: 36).Kuzey duvar yaklaşık 8m. ve batı duvarı yaklaşık 5 m. uzunluğundadır. Kilisenin girişi batı duvarda yer almıştır²⁴⁰.

Süslemesi: Kilise, tavanında kabartma haç motifi yer almıştır.Naosun batı duvarında kapının üstünde yer alan bölümde sarmal rozetlerden oluşmuş bir şerit üstünde haç motifi sağında ise balık ve geyik tasvirleri yer almıştır. Bu tasvirlerin sağında ve solunda içinde haç motifleri bulunan madalyonlar görülmektedir. Koşarken tasvir edilen geyik, arkasını dönmüş haç motifine bakmaktadır (Çizim: 37-38).Yatay haç kollarında yaşam suları motifi ve balık figürü yer almıştır²⁴¹ (Çizim: 39). İsa'nın bir diğer sembolü olan geyik hayat kaynağından su içen ve şifa bulmuş bir ruhu temsil etmiştir²⁴².

Tarihlendirme: Thierry 8.yüzyıla tarihlendirmiştir²⁴³. Latin haçı , geyik ve balık figürlerinden dolayı 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

²³⁶Tuncer, 45-46.

²³⁷ Tuncer, 29.

²³⁸ Özgü Kaşmer, *Zelve Açık Hava Müzesi'ndeki(Kapadokya) Kayadan Oyma Tarihi Yapıların Jeomekanik Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üni., Fen Bilimleri Enst., Ankara 2011, 152.

²³⁹ Kalkınoğlu Köroğlu, 104.

²⁴⁰ Wallace, 347.

²⁴¹Tuncer, 31; Nicole, Thierry, " Le culte du cerf en Anatolie et la Vision de saint Eustathe", In: *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot*, tome 72, 1991, 33-100

²⁴²Başak, 83.

²⁴³ Wallace, 347.

3.1.5.5. Kutsal Haç Kilisesi

Yeri: Kutsal Haç Kilisesi, ikinci vadide yer almaktadır²⁴⁴ (Fotoğraf: 89).

Planı: Kilisenin ana mekânı 5.39x10.50 m. ölçülerindedir. Doğuda yer alan apsis yarım daire planlıdır. Apsis, 3.71x4.96 m.ölçülerinde²⁴⁵ ve zeminden iki basamak yüksekliğindedir. Kilisenin güney duvarında yan yana iki kör niş düzenlemesi yer almış ve yuvarlak kemerlidir (Çizim: 40). Kiliseye giriş batıda beşik tonoz örtülü dikdörtgen bir açıklıktan sağlanmıştır. Bu açıklığın üst kısmında bir yazıt yer almıştır²⁴⁶ (Foto.90) (Çizim: 41).

“Ey kutsal haç, tanrının simgesi, Hz. İsa'nın ünvanı, cennetin kapısı, kusurların akıntısı, yoksulların cürreti, halkların çağrısı, yenilmez silah, nefretin sarsılmazı, üç kere kutsanmış değnek, dilerim tanrı Khristos'u ve O'nun ellerini dilediğince hoşnut edersin. Niketas”²⁴⁷.

Süslemesi: Doğudaki niş kemeri iki kademeli silme ile çevrelenmiştir. Niş kemerlerinin bitiminde duvar yüzeyinin üst kısmında zikzak motiflerinden oluşan friz düzenlemesi yer almıştır. Her iki niş de alt seviyede seki düzenlemesine sahiptir (Foto.91-92). Batıdaki nişin yanındaki duvar yerden bir basamak yüksekliğinde dışta yuvarlak içte düzensiz bir şekilde oyulmuştur. Bu düzenlemenin batısında, yuvarlak kemerli bir niş düzenlemesi dahayer almıştır. Niş kemeri iki kademeli silme ile çevrelenmiştir. Kemerin üst bölümünde batı yönünde zikzak motiflerinden oluşmuş friz düzenlemesi yer almıştır. Nişin iç kısmında bulunan duvar yüzeyi kemer alt seviyesinde yuvarlak bir şekilde oyularak kademelendirilmiştir. Bu nişin batısı zeminden bir basamak yüksekliğinde, dışta yuvarlak içte düzensiz bir biçimde oyulmuştur. Kilisenin kuzey duvarında beş kör niş yer almıştır. Doğu-batı doğrultusundaki dört niş iyi korunmuştur. Nişlerin kemerleri iki kademeli silme ile çevrelenmiştir. Nişler, alt seviyede seki düzenlemesine sahiptir. En doğudaki beşinci niş ise zaman içerisinde kaya yüzeyinin aşınması sebebiyle iyi korunamamıştır. Kuzey duvarda, niş kemerlerinin bitiminde zikzak motiflerinden oluşan bir friz düzenlemesi ve haç motifi vardır

²⁴⁴ Güngör, 205-223.

²⁴⁵ Tuncer, 23-24.

²⁴⁶ Thierry, 336; Güngör, 205-223.

²⁴⁷ Tuncer, 25-26.

(Foto.93).Kilisenin batısında bulunan kapı açıklığının bulunduğu duvarda madalyon içerisine alınmış kabartma haç motifi bulunmaktadır²⁴⁸ (Foto.94).

Tarihlendirme: N.B. Teteriatnikov 8. yüzyıla tarihlendirmiştir²⁴⁹. Kiliseyi kabartma haç motiflerinden dolayı 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.5.6. Zelve 6 Nolu Kilise

Yeri: Zelve Açık Hava Müzesi dışında yer almıştır.

Planı: Kilise naos ve apsisten oluşmuştur (Çizim: 42) .Apsiste niş yoktur. Batı duvarında kiliseye açılan bir kapı vardır. Narteksi mevcut değildir. Kilisenin kuzey ve güney zemininde mezarlar yer almıştır.

Süslemesi: Kilise tavanında haç motifi ve iki yanında birer tane haç motifi bulunmaktadır. Kilisenin duvarında madalyon içerisinde kabartma haç motifi yer almıştır²⁵⁰ (Foto.95).

Tarihlendirme: Kilise bezemeleri 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.5.7. Hagios Simeon Stylites Şapeli

Yeri: Zelve –Paşabağda yer alan Hagios Simeon Stylites adanmış olan mezar şapeli koni şeklindeki büyük bir kaya kütesinin tabanına oyulmuştur²⁵¹ (Foto.96-97).

Planı: Kilise tek neflidir (Çizim: 43).Enine dikdörtgen şeklindeki narteks kapı vasıtasıyla naosa bağlanmıştır. At nalı biçiminde olan apsisinde altar masası ve apsisin duvarında niş yer almıştır²⁵².

Süslemesi: Naosun tavanında kabartma haç motifi ve üzerinde kırmızı boyayla yapılmış malta haçı tasvir edilmiştir (Foto.98).Apsiste bulunan duvar resimleri yer yer dökülmüş ve kazınarak tahribata uğramıştır²⁵³ (Foto.99).

²⁴⁸ Tuncer, 25-26.

²⁴⁹ Natalia Teteriatnikov, ‘‘A Group of Early Churches in Cappadocia: Evidence for Dating.’’, *Византийскийвременноник*, 55, 1998, 232-237.

²⁵⁰Wallace, 365-366.

²⁵¹ Kalkınoglu Köroğlu, 105.

²⁵² Wallace, 369.

²⁵³Karabıyık Toper, 36-37.

Tarihlendirme: Şapelin süslemeleri 8. yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.6. Göreme

Kapadokya bölgesinin en önemli vadilerinden olan eski adı Korama olarak bilinen günümüzde Göreme vadisidir. Nevşehir il sınırları içindeki vadi kayalara oyulmuş çok sayıda kilise ve bu mekânları süsleyen duvar resimleri ile ülkemizin önemli yerlerinden biri olmuştur. VII. yüzyılda Kayseri'yi merkez edinmiş Anadolu'lu hristiyan keşişlerin güneye kurulmuş olan İslam Devletinin baskıları arttırmış olmasıyla batıya göç ederken buldukları bir yerdir²⁵⁴.

Manastır tarzı yaşam Hristiyanlık tarihinde 3.yy. sonları ile 4.yy. başları Mısır'da başlamış ve Filistin ve Suriye'de hızla yayılmıştır. Kayseri piskoposu, Basileios'un Suriye ve Mısır'a gittiği bu dini hareketi takip ettiği ve piskopos olduktan sonra bu manastırların örneklerini Kapadokya Bölgesine kurulmasını desteklediği bilinmektedir²⁵⁵. Göreme Açık Hava Müzesi, Nevşehir'e 13 km. uzaklıkta ve Göreme Kasabası'nın 2 km. doğusunda yer almıştır²⁵⁶. Göreme kasabasında bir vadi oluşturan alanda kaya bloklarının içine oyulmuş kiliseler, şapeller, yemekhaneler ve oturma mekânları içeren Göreme Açık Hava Müzesi, M.S. 4. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar yoğun bir şekilde manastır hayatına ev sahipliği etmiş bir kaya yerleşim yeridir²⁵⁷ (Foto.100).

3.1.6.1. Azize Barbara Kilisesi

Yeri: Kilise, müzenin girişine yaklaşık olarak 150 m. mesafede, kuzeye doğru dik yamaca ulaşmadan sağda bulunmaktadır²⁵⁸. Kilise güney kanadında yer alan Elmalı Kilise ile aynı kaya kütlesi içine daha yüksek kotta oyulmuştur²⁵⁹ (Foto.101).

²⁵⁴Başak, 57.

²⁵⁵Nezih Başgelen, *Bir Masal Ülkesi Kapadokya*, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara 1991, 14.

²⁵⁶H.Ceylan Karaca, *Göreme Açık Hava Müzesi'nde Bulunan Azize Barbara Kilisesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2013, 37.

²⁵⁷Burak Murat Demirçivi, "Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Kayalık Bölgeleri'ne İlişkin UNESCO Raporu Değerlendirmeleri ve Öneriler", *Turizm Akademik Dergisi*, 2017, 91-106.

²⁵⁸Karaca, 37.

²⁵⁹Levy, 25.

Planı: Kilise, kayaya oyma iki serbest destekli kapalı Yunan haçı plan tipinin bir örneği olarak yer almıştır²⁶⁰.Doğu-batı doğrultusunda uzanan kilise apsisler dışında yaklaşık olarak 5.15 m. uzunluğunda, 5.50 m. genişliğindedir. Naos, dik eksenlerdeki haç kolları ve çapraz eksenlerde bulunan kuzeydoğu ve güneydoğu köşe mekânlarından oluşmuştur. Kilisenin kuzeybatı ve güneybatı köşe mekânları yer almadığından batı bölümde haç plana, doğu bölümde köşedoları ve serbest destekleriyle kapalı haç planlı bir kilise görünümündedir (Çizim: 44). Orta bölüm doğuda iki serbest desteğe, batıda haç kolunun kuzey ve güney duvarlarına oturmuşkubbe ile örtülmüştür²⁶¹ (Çizim: 45) (Foto.102).

Süslemesi: Göremede, birbirinden bağımsız tasvirlerle dekore edilmiş ve çeşitli mimari tipte kiliseler bulunmaktadır. Bu kiliselerden biri Barbara Kilisesidir²⁶².Barbara kilisesi süslemelerinde Anadolu halı ve kilim elişlerinde görülen tipik motifler vardır. Üçgenler, stilize edilmiş hayvan ve bitki motifleri olarak yer almıştır²⁶³.

Ana Kubbenin, merkezinde madalyon içerisinde Malta haçı motifi ve sekiz tane motiften oluşan bir düzenleme yer almıştır. Malta haçının yer aldığı madalyonun çevresine iki yuvarlak içerisindeki motifler, dikey eksenlerine ikişerli olarak yerleştirilmiştir. Her motifin alt kısmı ince uzun dikdörtgen, orta kısmı kare ve üst kısmın tepeleri yuvarlatılmış üçgen olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Haçın kuzeyinde yer alan iki motif dışında diğer motiflerin alt kısımları zikzak motifi ile doldurulmuştur. Motiflerin orta bölümlerinde, uçlarıdik içe dönük şekilde küçük üçgenler yer almıştır (Foto.103).

Doğu haç kolunu örten kubbenin merkezinde Yunan haçı ve etrafı iki sıra zikzak motifi ile çevrelenmiştir. Haçın etrafında, simetrik olarak sekiz tane motif yerleştirilmiştir. Bu motiflerden dört tanesi alt kısımda ince,uzun, dikdörtgen şekilde ve

²⁶⁰S.Yıldız Ötügen, ‘‘Kapadokya Bölgesindeki Kapalı Yunan Haçı Kiliselerde Resim Programı’’, *Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, (3), İzmir 1984, 143-167; Nergis Ataç, Kappadokia’da Kapalı Yunan Haçı Planlı Kiliselerde Apsis Doğu Haç Kolu ve Köşe Mekânları Resim Programı, *XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Sakarya, 2016, 1-15

²⁶¹ Karaca, 39-40.

²⁶² Meltem Arı, *The Inscribed-Cross Churches In Göreme*, Thesis for the Master of, Middle East Tecnical University The Graduate School Of Social Sciences, June 2004, 38.

²⁶³ Selma Şahin, *Kapadokya Bölgesi Kilise Freskleri ve Fresklerin Yüksek Baskı Tekniği ile Yorumlanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,) Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enst. Ankara 1997, 27; Arı, 38.

üst kısımda noktalarla oluşturulmuş, hayvana benzer motifler olarak yer almıştır. İki tanesinin alt kısmı birbirine paralel zikzak motifleri, diğeri iç içe geçmiş zikzak motifleri ile oluşturulmuş ve dördüncüsü boş bırakılmıştır. Diğer üç motif, alt bölümde ince uzun bir çizgi orta bölümde dikdörtgen, üst bölümde tepesi yuvarlatılmış üçgenin yer aldığı üç bölümden oluşmuş ve motiflerin orta bölümlerinde uçları dik içe dönük, küçük üçgenler yer almıştır. Kubbe yuvarlağının çapraz kısımlarında dört üçgen motif görülmüştür. Üçgenlerin her iki tarafında dairesel motifler yer almıştır. Kubbe yuvarlağının çapraz eksenlerinde uçları dik, dışa dönük dört üçgen motif görülmektedir. Üçgenlerin her iki yanında dairesel motifler bulunmaktadır. Çapraz eksenlerdeki üçgenlerin arasında, kubbe yuvarlağının dik eksenlerinde kare ve zikzaklar motifleri yer almıştır (Foto.104).

Güneydoğu köşe mekân kubbesinin merkezinde iki tane yuvarlak içerisinde Malta haçı motifi yer almış ve yuvarlağın içi zikzak motifi ile bezenmiştir. Haçın çevresinde sekiz öge ile eş boyutta beş küçük haç motifi yer almıştır. Bu sekiz motiften dördü ince, uzun dikdörtgen biçimdedir. Diğer dört motif, uçları dik haç motifi madalyona bitişik şekilde yerleştirilmiş üçgenlerdir. İçlerinde, uçları dik içe dönük üçgenler yer almıştır. Merkezde yer alan haç motifinin kuzeyinde bulunan üçgenin içindeki zikzak motifleri renklendirilmiş ve motifin dik kenarlarına ince, uzun dikdörtgenler yerleştirilmiştir. Haçın batı ve güneyindeki üçgenlerin içerisinde bulunan küçük üçgenler renklendirilmiştir. Doğusundaki üçgenin içi ise boş bırakılmış ve motifin iki yanında ince dikdörtgenlerin altında çatallı haç motifi yer almış ve motifin güneyinde Patriklik haçına benzer bir haç motifi ve batısında ise Papalık haçı görülmüştür²⁶⁴ (Foto.105).

Kuzeydoğu köşe mekân kubbesinin merkezinde iki daire içerisinde Malta haçı motifi ve iç kısmı zikzak ile çevrelenmiştir. Haçın dik kısımlarında simetrik olarak yerleştirilmiş dört motif yer almıştır. Malta haçının kuzey ve batısında bulunan motifler ile güney ve doğusundaki motifler, iç kısımlarındaki üçgen sayısı açısından birbirine benzemektedir. Kubbe yuvarlağının çapraz kısımlarında, dik uçları yuvarlatılmış ve içe dönük dört üçgen motifi yer almıştır. Kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatıdakilerin içlerine birer üçgen daha yerleştirilmiş, güneybatıda yer alan motifin içine bir daire çizilmiştir. Güneydoğudaki üçgenin iç kısmı dikey çizgiyle ikiye ayrılmış, her iki

²⁶⁴ Karaca, 61-64.

tarafına dörder küçük daire motifi yerleştirilmiştir. Üçgenlerin arasında, kubbe yuvarlağının dik eksenlerinde, kare motifleri yer almıştır (Foto.106).

Güney Apsisin merkezinde, daire içerisinde Malta haçı motifi ve haç kollarının uçları ikişer daire ile sonlanmıştır. Yuvarlağın iç kısmına uçları dik içe dönük şekilde on iki küçük üçgen yerleştirilmiştir. Haçın yer aldığı dairenin dik kısımlarına dört motif yerleştirilmiştir. Bu motiflerin alt kısmı uzun, dikdörtgen ve üst kısmı enine dikdörtgen olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Bu motiflerden alt kısmı oluşturan uzun dikdörtgenler, ortalarından dikey olarak geçirilen bir çizgi ile ikiye ayrılmıştır. Motiflerin üst kısımlarında, küçük üçgenler yer almıştır. Üst kısımdaki dikdörtgenlerin köşe ve ortaları dairesel motifiçine alınmıştır (Foto.107).

Kuzey apsisin merkezinde daire içinde Malta haçı motifi yer almıştır. Haçın dik eksenlerine dört motif yerleştirilmiştir. Motiflerin alt kısımları zigzag ile çevrelenmiştir. (Foto.108) Ana apsis kuzey templon levhası yüzeyinde kabartma Malta haçı motifi yer almıştır. Levha yüzeyi haçın kolları ile dörde bölünmüştür. Her bölümde motifin üst kısımlarına benzeyen dikdörtgen ve kare bezemeler yer almıştır (Foto.109). Ana apsis güney templon levha yüzeyinde kabartma Yunan haçı motifi ile dörde bölünmüştür. Güney haç kolunun iki yanında, ortada Malta haçı motifi yer almıştır. Levha çevresi zikzak ile çevrelenmiştir (Foto.110). Güney apsis güney templon levha yüzeyinde iki eşkenar dörtgen içinde Malta haç motifi yer almıştır. Levha yüzeyi bu dörtgen ile dörde bölünmüştür. Levha çevresi zigzag ile çevrelenmiştir (Foto.111-112).

Güney haç kolu doğu kemerinde üzüm salkımı motifi yer almıştır (Foto.113). Kuzey haç kolu doğu kemerinde kemer yayı boyunca bordür şeklinde zigzag motifi görülmüştür. Bu motifin kuzey ve güneyinde iki Malta haçı motifi bulunmaktadır. Bu süslemenin güneyinde, alt alta enlemesine dikdörtgen oluşturacak biçimde bölümlenmiş ve ikişerli yan yana üçgen motifleri yerleştirilmiştir (Foto.114). Doğu haç kolunun güney ve kuzey kemerlerinde bir yuvarlak çizilmiştir²⁶⁵ (Foto.115).

Güney haç kolu güney duvarın üst kısmında yan yana yerleştirilmiş üç motif ve altta iki motifi ile bu motiflerin iki yanında devam eden, zikzak ve noktalardan oluşan

²⁶⁵ Karaca, 65-75.

bir şerit ile sınırlandırılmıştır. Şeridin üzerindeki üç motiften doğuda ve batıdakiler, alt kısımda ince uzun dikdörtgen, ortadaki ince uzun tek bir çizgi üst kısımda köşeleri yuvarlatılmış üçgen olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Üçgenlerin köşelerinde dairesel birer motif, yan kenarlarında üçgene yakın birer şekil yer almıştır. Batıdaki motifin alt kısmı boş bırakılmış ve doğudakinin alt kısmı zikzak ve noktalarla bezenmiştir (Foto.116).

Batı Haç Kolu batı duvarın üst kısmında yan yana yerleştirilen farklı boyutta iki motif altta iki sıra zikzak dizisinden oluşan şerit ile sınırlandırılmıştır. Kuzeydeki motifinin alt kısmının zikzak ile bezenmiştir. Batı duvarın üst bölümünde bir Ermeni haç motifi bulunmaktadır (Foto.117).

Güneydoğu Köşe Mekân güney üst duvar, zikzak şeridi ile ikiye bölünmüştür. Şeridin üst ve alt bölümünde, eş boyutta üç motif yer almıştır. Güneydoğu Köşe Mekân güney duvar alt kısmında dikdörtgen, üst kısımda dairesel motifler içinde üçgen olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Bu üç ögenin alt kısımları dikey olarak yerleştirilmiş üçer nokta ile bezenmiş ve alt kısımları dikdörtgen ile sınırlandırılmıştır. Motiflerin her iki yanında, uçlarında yuvarlaklar olan çizgilere yer verilmiştir (Foto.118).

Kuzeydoğu Köşe Mekân kuzey duvarın üst kısmında üç motif bulunmaktadır. Bu motif batı haç kolu batı duvar ve güneydoğu köşe mekân güney duvarda da bulunan zikzak şeridinin üzerinde yer almıştır. Motifin alt kısmı dikdörtgen oluşturacak biçimde iki yatay çizgiyle sınırlandırılmış ve zigzag motifi yarım bırakılmıştır (Foto.119).

Doğu Haç Kolu güney kemer alınlığında simetrik yerleştirilmiş üç motiften oluşmuştur. Alt kısımda uzun, ince dikdörtgen, üst bölümde köşeleri yuvarlatılmış üçgen olmak üzere iki bölümden oluşur (Foto.120).

Güney ve kuzey apsis alınlıklarında üçlü gruplar halinde haç motifleri bulunmaktadır. Güney apsis alınlığında kol uçları ikişer daire ile sonlanan Malta haçı motifi iki yuvarlak içine alınmıştır. Haç madalyonun iki yanında kol uçları ikişer daire ile sonlanan iki tören haçı yer almıştır. Kuzey apsis alınlığında ikişer daire ile sonlanan tören haçı bulunmaktadır. İki yuvarlak içine alınan haç iç kısmında dik uçları içe dönük, üçgenler ile çevrelenmiştir. Madalyonun iki yanında kolları ikişer daire ile sonlanan iki tören haçı yerleştirilmiştir (Foto.121).

Kuzey Haç Kolu kuzey duvar üst bölümünde dik uçları aşağıya doğru dışa dönük zikzaklardan oluşan şerit aşağıda iki motif ve bu motiflerin iki yanında zikzaklardan oluşan şerit ile ikiye bölünmüştür²⁶⁶. Üstte bir horoz yemlenmektedir. Alt bölümün iki yanında, kol uçları, ikişer daire ile sonlanan Malta haçı motifi ve arasında, ön ayaklarını önündeki haça doğru kaldırmış bir hayvan figürü betimlenmiştir²⁶⁷ (Foto.122).

Tarihlendirme: Kilisenin duvarlarında ve kubbede yer alan geometrik motifler 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.6.2. Aynalı Kilise

Yeri: Göreme Açık Hava Müzesine yaklaşık 1 km. uzaklıktadır²⁶⁸ (Foto.123).

Planı: Kilise bazilikal planlıdır²⁶⁹ (Çizim: 46). Manastırın kilisesi ve odaları iki ana kattadır ve güney cephesi üç açıklık ve kemer seviyesinde dikdörtgen bir avluyu çevrelemektedir. Avlunun güneyinde yer alan üçüncü açıklık, kilisenin ana girişi olarak yer almaktadır. Dış duvardaki üç kapının ikisi de kompleksin en büyük odasına açılmaktadır²⁷⁰. Orta ve güney koridorların doğu ucunda iki apsis yer almıştır. Merkezi koridor, beşik tonozlu ve yan koridorlarda düz tavanla örtülmüştür. Merkez koridoru bölen kısımlar ve yan koridorlar her biri iki sütun ve iki plasterle taşınmıştır²⁷¹ (Foto.124).

Süslemesi: Kilise, kırmızı bezemelerle süslenmiştir. Tonozun her iki tarafı, kırmızı zikzaglar olan kırmızı çizgilerle ikiye ayrılmıştır. Bunlar, geniş zigzag, kırmızı ve beyaz desenli çizgilerdir. Sütunlar zigzag noktaları arasında çeşitli şekillerde boyanmış ve uçurtma şeklinde süslemeler, tüm stilize kuşların çoğu kuzey tarafında üç, güney tarafında beş tane yer almıştır. Batı duvarında, uçurtma şeklinde içine konulmuş haçı taşıyan başka bir sütun, uçurtma biçimi eklenmiştir. (Foto.125-127) Apsis yarım dairesinde uçurtma ve haç motifi yer almaktadır. Naosun kuzey ve güney duvarları, kemer başlıkları zigzag deseniyle süslenmiştir (Foto.128). Kuzey koridorunun boyalı

²⁶⁶ Karaca, 81-87.

²⁶⁷ Levy, 88-10

²⁶⁸ Marco Carpiceci, Carlo Inglese, Fabio Colonnese, ‘‘The Cave Revealed The Monastery of Aynalı and the Representation of Rupestrian Architecture’’ Sapienza University, Italy, 329-337.

²⁶⁹ Wallace, 654-658

²⁷⁰ Carpiceci, Inglese, Colonnese, 329-337.

²⁷¹ Wallace, 654-658.

bezemesi, güney koridor duvarındaki eşdeğer konumdadır. Her iki koridorun tavanları boyunca uzanan bir kırmızı şerit ve kuzey koridorun tavanı da doğu ucunda kareler halinde iki madalyon yer almıştır (Foto.129). Kuzey nefin iç kubbesi kırmızı kök boyalar ile bezenmiştir²⁷² (Foto.130-131).

Tarihlendirme: Kilisenin süslemeleri 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.6.3. Catherina Kilisesi

Yeri: Göreme Açık Hava Müzesi'nde bulunan kilise girişten 150 m. kadar doğuda, Çarıklı Kilise'nin bitişiğindeki koni biçiminde bir kaya bloğu içerisinde yer almaktadır²⁷³ (Foto.132).

Planı: Kilise doğu – batı doğrultusunda Yunan haç plan tipindedir (Çizim: 47).Doğuda yer alan apsis doğu, güney, batı ve kuzey haç kolları ve kollarının kesişmesiyle oluşan kare planlı mekân, batısındaki haç planlı narteks yapının bölümlerini oluşturmuştur. Doğudaki apsis at nalı biçimindedir. Naosdan apsise iki basamakla ulaşılmıştır. Apsisin doğusunda kare planlı bir altar yer almıştır. Naos ile apsis arasında templon ayrımı yer almıştır. Apsis yuvarlağının kuzeyinde ve güneyinde templon duvarı hizasından altara kadar uzanan oturma yerleri vardır. Apsis yuvarlağının kuzey başlangıcında yarım yuvarlak bir niş yer almıştır. Haç kolları dikdörtgen planlıdır. Doğü ve batı haç kolları doğu-batı doğrultusunda, kuzey ve güney haç kolları kuzey-güney doğrultusunda beşik tonozla örtülmüştür²⁷⁴.

Süslemesi: Kapının üzerinde at nalı biçiminde kör kemer yer almıştır²⁷⁵.At nalı şekilli kemerlerin her birinde madalyonun içinde kabartma haç motifi mevcuttur²⁷⁶ (Foto.133).Merkezi mekânın kubbesi naos mekânında düz tavana oyulmuş, üçgen geçişleri tonoz kemerleri ile kubbe eteği arasına yerleştirilmiştir. Kubbe merkezinde kabara motifi yer almıştır²⁷⁷ (Foto.134).Narteksten naosa açılan kapı, narteksin kapısının üzerinden geçerken, bir madalyonun içinde bir kabartma haç yer almıştır

²⁷²Lyn Rodley, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge University Press, 1985, 62-63.

²⁷³Bilgili, 94.

²⁷⁴Bedia Yelda Olcay, *Kapadokya Bölgesindeki Serbest Haç Planlı Kaya Kiliselerinin Mimari İncelemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üni.Sosyal Bilimler Enst. , Ankara 1990, 44.

²⁷⁵Olcay, 46-47.

²⁷⁶Wallace, 766.

²⁷⁷Wallace, 766.

(Foto.135). Sol taraftaki cephe nişinin alt kısmına oyulmuş düz niş vardır. Bu ikinci bir arcosoliumdur²⁷⁸.Narteksde haç kollarının beşik tonozları iki kademeli silmeleri olan köşe payelerine oturmuştur. Kiliseye dışardan narteksin batı haç kolunun batı duvarında yer alan dikdörtgen bir kapıylagirilmiştir. Girişte at nalı biçiminde iki kademeli kör kemerlerle üçlü kemer düzenlemesi yer almıştır²⁷⁹.

Tarihlendirme: 8.yüzyıla tarihlendirilen diğer örneklerden dolayı kilise bezemeleri 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.6.4. Göreme Sergios (Mesevli) Kilisesi

Yeri: Kilise Göreme kasabasında Göreme Açık Hava Müzesi'ne yaklaşık 1.5 km. mesafede yer almaktadır²⁸⁰ (Foto.136).

Planı: Kilise mimarisi kaya parçalarının düşmesiyle değişmiştir. Kapıya günümüzde merdivenle ulaşılmıştır.Kilisenin girişi kuzey duvarındadır. Nef, yaklaşık 25x12 m. boyutlarındadır.

Süslemesi: Kilisenin giriş kapısında süsleme motifleri yer almıştır (Foto.137).Bu asimetrik kiliseye kuzey tarafına girildiğinde biri alçak tavanda diğeri apsis tavanında olmak üzere iki adet kabartma haçmotifi yer almıştır²⁸¹.Kilisenin apsis duvarında kök boya ile haç motifleri yer almıştır²⁸² (Foto.138-139).Orta Bizans döneminden önce, bu gibi şapeller çoğunlukla defin alanları olarak inşa edilmiştir²⁸³.

Apsis tavanında madalyon içerisinde haç motifi bulunmaktadır (Foto.140).Naos bölümünün tavanına kayaya oyulmuş büyük bir haç motifi ve kollarından biri tavan bölümündeki yıkılmaya bağlı olarak kopmuştur. Haç motifinin yanında hayat ağacı motifi yer almaktadır. (Foto.141) Kilisenin duvarlarında sarı ve yeşil renkte at nalı

²⁷⁸Wallace, 766.

²⁷⁹ Olcay, 46-47.

²⁸⁰McMichael, 140.

²⁸¹McMichael, 137.

²⁸² Robert Ousterhout, Visualizing Community, 40–42.

²⁸³McMichael, 141.

kemer motifleri ve iç kısımlarında madalyon içinde haç motifleri yer almıştır²⁸⁴ (Foto.142).

Tarihlendirme: Rodley, 8.yüzyıla tarihlendirmiştir²⁸⁵. Kilisenin süslemeleri 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.6.5. Karşıbacak Kilisesi

Yeri: Göreme Avcılarda büyük bir koninin tabanına oyulmuş olarak yer almıştır²⁸⁶ (Foto.143).

Planı: Kilise, tonozla kaplanmış düz bir tavan ve tonozla kaplı tek bir naos olarak oluşmuştur (Çizim: 48). Geniş kemerli apsisi mevcuttur. Zemin çökmüş küçük bir narteks, kiliseden önce yer almıştır. Kilisenin giriş, kuzey duvarında dikdörtgen bir kapıdan geçilmektedir. 0.8m. genişliğinde, 0.5m. derinliğindedir. Kapıda süsleme yoktur. Yapının iki paralel odası yer almıştır. Birincisi naoslu bir kilise, bir apsis ve bir de batı duvarında yükseltilmiş bir oda ve güneye doğru bir iç odaya açılmaktadır. İki paralel oda bir geçit ile bağlanmıştır. Kemerli bir geçit, kiliseyi kare şeklinde güney odasına bağlamıştır. Düz bir tavan ile kaplıdır. Naosun batı ucunda naos tabanının seviyesinin üzerinde yükselen derin apsis benzeri bir oda bulunmaktadır²⁸⁷.

Süslemesi: Kilisenin kuzey nefin tonozunda kırmızı boyayla antolak ve haç motifleri mevcuttur. Kuzey nefin duvarlarında kırmızı boya ile haç motifleri yer almıştır. Kuzey nefin batı duvarında kırmızı boya ile yapılmış çizgisel bezemeler bulunmaktadır (Foto.144-146). Karşıbacak kilisesinin kuzey nefin apsisinde haç motifi sarı renkte, kırmızı ve gri değerli taşlar ile dekore edilmiştir. Haç eşmerkezli dairelerden oluşan zafer üzerine yapılmıştır. İç daire kırmızıya boyanırken, dış çember bir dizi yapraklar ile süslenmiştir (Foto.147). Kilisenin güney nefin duvarında dış kısmı kırmızı içi sarı renkte kare süslemeler bulunmaktadır. (Foto.148). Güney nefin doğu duvarında dış kısmı sarı renkte dört yapraklı çiçek motifi içine kırmızı boyayla küçük noktalar ve kalp süslemeler yapılmıştır (Foto.149-150). Güney nefin güney duvarında doğu

²⁸⁴Yavuz İşçen, "Göreme'nin Az Bilinen Hazineleeri", *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi*, Ağustos, 2008, 15-24.

²⁸⁵Rodley, 250.

²⁸⁶Levy, 70.

²⁸⁷Wallace, .402-403.

kemerinde sarı renkte çiçek süslemeleri yer almıştır. (Foto.151-152).Güney nefin güney duvarında batı kemerinde beyaz zemin üzerinde kırmızı renk boyayla kalp motifleri mevcuttur (Foto.153).Güney nefin tavan süslemeleri dökülmüştür.Tavanın merkezinde sarı zemin üzerine taşlarla süslenmiş haç ve bereket boynuzları dekore edilmiştir. Bu dekorun etrafı kırmızı renkte boyayla antrolak geçmeler ve bu antrolakları iç kısımlarında süslemeler yer almıştır (Foto.154).

Tarihlendirme: J.Lafontaine-Dosogne kiliseyi 8.yüzyıla tarihlendirmiştir²⁸⁸. 8.yüzyıla tarihlendirilen diğer örneklerden dolayı kilisenin süslemeleri 8.yüzyıla tarihlendirilir.

3.1.6.6. Avcılar Mezarlar Altı Kilise

Yeri: Kapadokya'nın Göreme vadisinde, Avcılar Köyü'nün batısında yer almıştır²⁸⁹.

Planı: Doğu kilisesinin batı duvarından güney kilisenin kuzey duvarına uzanan dar bir geçitle birleştirilen iki kilise vardır. (doğu kilise ve güney kilisesi olarak anılmaktadır.) Güney kilisesi doğu kiliseye göre eğimlidir. Güney apsis at nalı şeklinde ve apsisin arka duvarının ortasındaki niş, sunağın üzerindedir. Güney naos kuzey duvarın doğu ucunda apsise bitişik bir niş bulunmaktadır. Batı duvarında iki kiliseyi birbirine bağlayan bir geçit vardır.

Süslemesi: Ana apsiste olduğu gibi, madalyon içerisinde Yunan haçı ve yaprak motifi yer almaktadır (Çizim: 49).

Tarihlendirme: Thierry kilise süslemelerini 8.yüzyıla tarihlendirmiştir²⁹⁰. 8. yüzyıla tarihlendirilen diğer örneklerden dolayı kilisenin haç ve geometrik bezemeleri 8.yüzyıla tarihlendirilebilir.

²⁸⁸Levy, 71.

²⁸⁹Levy, 75.

²⁹⁰Levy, 76

3.1.7. Ihlara

Ihlara vadisi Nevşehir'den Ulukışla'ya giden yolun batısında Aksaray'ın ise güneydoğusunda yer almıştır²⁹¹. Volkanik püskürme sonucu tüf taşları rüzgâr, erozyon ve diğer doğal etkenler ile aşınmış ve Selime, Yaprakhisarda farklı görünüm ve renklerde Peribacalarını oluşturmuştur. Ihlara vadisi Melendiz suyunun tüf araziye oyarak oluşturduğu derin, dar bir nehir koyağıdır²⁹² (Foto.155-156).

Ihlara vadisi M.S.303 yılında Roma İmparatoru Dioclesiyen'in zulmünden kaçan hristiyanların barınak yeri haline gelmiştir²⁹³. Aksaray hristiyanlığın ilk yıllarında önemli bir din merkezi olmuştur. Kayserinin büyük Basilius ve Nazionzoslu Gregorios gibi mezhep kurucuları 4. yüzyılda buralarda yetişmişlerdir²⁹⁴.

Ihlara Vadisi ören yerinde Ağaçalı Kilisesi, Pürenli Seki Kilisesi, Kokar Kilise, Eğritaş Kilisesi, Karanlık Kale Kilisesi, Yılanlı Kilise, Sümbüllü Kilise, St. Georges (Kırk Dam Altı) Kilisesi, Bahattin Samanlığı Kilisesi, Direkli Kilise, Ala Kilisesi, Karagedik Kilisesi, Ballı Kilise bulunmaktadır²⁹⁵.

3.1.7.1. Kokar Kilise

Yeri: Ihlara vadisinde, Melendiz Çayı'nın batı kıyısında ve²⁹⁶ Kuzey Ambar Kilisesi'nin 280.00 kuzeyinde bulunan yapı, Pürenli Seki Kilisesi'nin 65.00 m. güneyi, doğu yamaçtaki Karanlık Kale yapı topluluğunun yaklaşık simetrisindedir²⁹⁷ (Foto.157-158).

Planı: Doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı, tek nefli naos, beşik tonoz ile örtülmüştür²⁹⁸ (Çizim: 50). Naos, doğuda apsis batıda mezar şapeli ile sınırlanmıştır. Kuzey duvar ekseninin batısında kilisenin orijinal girişi, girişin sağında

²⁹¹Başak, 70.

²⁹²Sevcan, Yıldız – Engin Derman, “Kapadokya'daki Bizans Eserlerinin Turizm İçindeki Yeri: Ihlara Vadisi Örneği”, *International Journal of Academic Value Studies*, 4, 2018, 230-238.

²⁹³Mecdi Emiroğlu, “Ihlara Vadisi”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, (7), Ankara 1973, 45-108.

²⁹⁴Yıldız – Derman, 230-238.

²⁹⁵Yıldız – Derman, 230-238.

²⁹⁶Nilüfer Peker, *Kapadokya Bölgesi Bizans Dönemi Kiliselerinde Son Mahmeke Sahneleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), HacettepeÜni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2008, 51.

²⁹⁷Hülya Şahna, *Kapadokya Bölgesi, Ihlara Vadisi'ndeki Bizans Dönemi Kaya Mimarisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2018, 203.

²⁹⁸S. Y. Ötügen, *Göreme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, 17.

ve eksenin doğusunda birer niş yer almıştır. Naos tonozu doğuda üç kademe alçalarak apsis zafer kemeri ile birleşmiştir (Foto.159). Batıdaki mezar şapeli, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve birbirine paralel iki neflidir. Nefler iki paye tarafından taşınmış ve üçlü kemer açıklığı ile birbirinden ayrılmıştır. Doğuda apsis ile son bulan nefler, kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı ve beşik tonoz ile örtülmüştür. Naosa giriş, doğu nefin doğu duvar ekseninin kuzeyindeki derin kapı açıklığı ile sağlanmıştır²⁹⁹ (Foto.160).

Süslemesi: Beşik tonozlu tavanda büyük bir haç motifi yer almıştır³⁰⁰. Haçın kolları geometrik bezemelerle ve değerli taşlarla süslenmiştir. Haçın merkezinde, Tanrı'nın takdis eden eli tasvir edilmiştir³⁰¹ (Foto.161).

Tarihlendirme: Thierry kilise süslemelerini 9. yüzyıla tarihlendirmiştir³⁰². 9.yüzyıla tarihlendirilen diğer örneklerden dolayı kilisenin haç ve geometrik bezemeleri 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.7.2. Eğritaş Kilisesi

Yeri: Karanlık Kale yapı topluluğunun 200.00 m. güneyi, 12 nolu kilisenin 65.00 m. kuzeyinde, Kuzey Ambar Kilisesi'nin 130.00 m. kuzeybatısında bulunan yapı, vadi tabanının 20.00 m yukarisındadır³⁰³ (Foto.162-163).

Planı: Doğuda apsis ile sınırlanan naos, doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı, tek nefli, beşik tonoz ile örtülüdür³⁰⁴ (Çizim: 51-52). Naosun genişliği 5.53 m., güney duvar uzunluğu 10.11 m.dir (Foto.164). Güney duvar ekseninin doğusunda bir niş, yaklaşık ekseninde 2 nolu mekâna geçiş sağlayan kapı yer almıştır. Doğu duvar ekseninde yarım yuvarlak planlı apsis yer almıştır.

Kilisenin alt kotundaki 1 nolu mekân doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Doğu duvarında ikisi ekseninkuzeyine bitişik biri yaklaşık

²⁹⁹ Levy, .302.

³⁰⁰ Korat, 298; Karagianni, .233-254.

³⁰¹ Peker, 52.

³⁰² Thierry, 228-241

³⁰³ Şahna, 135.

³⁰⁴ Özgül, Uluyol, *Kapadokya Bölgesi Duvar Resimlerinde Yer Alan Müneccim Kralların Tapınma Sahnesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Konya 2014, 42.

eksende, biri güneyinde dört niş bulunur. Kuzey ve güneydeki nişlerin zeminine kuzey-güney doğrultulu birer, eksendeki nişin zeminine doğu-batı doğrultulu üç mezar oyulmuştur. Kuzey duvar ekseninin doğusunda bir niş, yaklaşık eksende 8 nolu mekâna ulaşımı sağlayan geçit bulunmaktadır. Güney duvarda biri yaklaşık eksende, diğeri eksenin doğusunda iki niş, eksenin batısında 3 nolu mekâna geçiş sağlayan, tünel girişi yer almıştır. Nişlerin zeminine, doğu-batı doğrultusunda mezarlar oyulmuştur. Kilisenin güneyinde bir kapı ile ulaşılan 2 nolu mekân dikdörtgen planlıdır. Düz tavan örtülü mekânın ahşap zemini, 1 nolu mekân ile aynı kottaki 3 nolu mekâna geçiş sağlayan geçidin de tavanını oluşturmuştur. Geçit, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve doğu-batı doğrultusunda dört mezar oyulmuştur. Doğu duvarında bir niş yer almıştır. 3 nolu mekân doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlıdır (Foto.165). Mekânın batı duvarında 4 nolu mekâna açılan bir kapı bulunmaktadır. Kuzey duvar ekseninin batısındaki kapı ile 1 nolu mekâna bağlanan oda, güney duvar ekseninin batısında bir geçide açılan kapı ile de 5 nolu mekâna bağlanmıştır. 3 nolu mekânın batısında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, aynı doğrultuda beşik tonoz ile örtülü 4 nolu mekân bulunmaktadır. Doğu duvar eksenindeki açıklık ile 3 nolu mekân güney duvar ekseninin doğusundaki açıklık ile 5 nolu mekâna bağlanan 4 nolu mekân kuzey duvar eksenindeki açıklık ile de kilisenin güneyine açılmıştır. 4 nolu mekânın alt kotunda kare planlı 4a nolu mekân yer almaktadır. Doğuda ana kaya kütsesi ile sınırlanan 4a nolu mekân'ın güneyde 5 a nolu mekân kuzeyde 1 nolu mekânın güneyi ile sınırlanmıştır (Foto.166). 3 nolu mekân, 4 ve 4a'nın güneyinde 5 nolu mekân ve 5a bulunmaktadır. 3 nolu mekânın güney duvarına açılan basamaklı geçit 5 nolu mekân ve 5 a'ya geçiş sağlamıştır. Doğu-batı yönünde uzunlamasına dikdörtgen planlı 5a nolu mekân, beşik tonoz ile örtülüdür (Foto.167). 5a nolu mekânın alt kotunda dikdörtgen planlı 5 nolu mekân yer almıştır. Kuzey duvarında biri eksende, ikisi eksenin batısı, biri doğusunda dört niş güney duvarda eksende kapı, ikisi eksenin batısı, biri eksenin doğusunda üç niş, doğu duvarda biri eksenin kuzeyi, diğeri eksenin güneyinde iki niş bulunur. 5 nolu mekânın güney duvarındaki açıklıktan, zeminde yer alan basamaklar ile 6 nolu mekâna geçilmiştir. Basamaklar hem 6 nolu mekânla hem de dışarı ile bağlantıyı sağlamıştır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı mekân,

beşik tonoz ile örtülüdür³⁰⁵ (Foto.168).7 nolu mekân kuzey -güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülüdür.Kompleksin kuzey sınırını oluşturan 8 nolu mekâna 1 nolu mekânın kuzey duvarındaki kapının açıldığı bir geçitle ulaşılmıştır³⁰⁶ (Foto.169).

Süslemesi: Kilisenin kuzey mezar şapelinin resim dekorasyonu oldukça zengindir³⁰⁷.Yapı kompleksindeki yazıtlar kilise ve alttaki 1 nolu mekân olan mezar odasının arcosoliumlarında bulunmaktadır. Kilisenin yazıtı, naos doğuduvary ekseninin güneyinde hem kilisenin adandığı kişi hem de duvar resimlerinin kimtarafından yaptırıldığı bilgisini içeren bani kitabesidir

Yazıtta“*Kutsal Tanrı Anasının bu mabedi Spadiate ve Pates’in spathorokandidat ve tourmakos’u Khristophoros tarafından bezenmiştir*” yazılıdır. Thierry’e göre ‘*Khristopohoros’un spathorokondidat ve tourmakos ünvanlarından dolayı Toroslarda, bölgenin sınır güvenliğini sağlamakla görevli askeri birkomutan olabileceğini belirtmiştir.*”Yazıttan, kilisenin Tanrı Anası’na adandığı anlaşılmıştır³⁰⁸ (Foto.170-171).

Naosun altındaki kripta bir arcosolium mezarını süslemiştir.Haç motifi ve üstü çevreleyen boşlukta bir yazı yer almıştır³⁰⁹ (Foto.172).Tonozlu koridorun tavanında haç motifi ve uçlarında dikdörtgen şeklinde bezemeler yer almıştır³¹⁰.Koridorun kuzey ve güney duvarlarında üç büyük kemer tasarlanmıştır. Bunlardan ikisi küçük boyalı bir taban üzerinde haçlar damlalar halinde son bulmuştur³¹¹ (Foto.173).8 nolu mekanın tavanında haç motifi yer almıştır (Foto.174).

Tarihlendirme: 9.yüzyıla tarihlendirilen diğer örneklerden hareketle kilisenin süslemeleri 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

³⁰⁵ Şahna, 144-153.

³⁰⁶Şahna, 152-153.

³⁰⁷ Nicole Thierry, *Nouvelles eglises rupestres de Cappadoce*, Région du Hasan Dağı, Paris 196, 71.

³⁰⁸ Şahna, 137-141.

³⁰⁹ Anna Sitz, “Great Fear”: *Epigraphy and Orality in a Byzantine Apse in Cappadocia*, Spring, 2017, 20.

³¹⁰Thierry, 72.

³¹¹Eadem, 71.

3.1.7.3. Pürenliseki Kilisesi

Yeri: Ihlara'da vadinin batı yamacında yer almıştır. Kokar Kilise'nin 65.00 m. kuzeyi, 15 nolu kilise'nin 35.00 m. güneyindeki yapı kaya kütesinin kuzeybatı cephesine oyulmuştur³¹² (Foto.175).

Planı: Naos, birbirine paralel iki neflidir. Üçlü kemer dizisi ile birbirinden ayrılan nefler doğuda birer apsis ile sınırlanmıştır. Naosa, kuzey nef batı duvar ekseninin kuzeyindeki kapı ile ulaşılmıştır. (Çizim: 53) Kapı, bu yöndeki narteks ile de bağlantıyı sağlamıştır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kuzey nef, beşik tonoz ile örtülüdür³¹³ (Foto.176). Kuzey duvarda biri eksende, diğerleri eksenin doğu ve batısında üç niş bulunmaktadır. Güneyde, iki kare paye tarafından taşınan üç kemerli dizisi, güney nefe açılmıştır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı güney nef, beşik tonoz ile örtülüdür. Üst hizada yer alan silme naosu dört yönden çevrelemiştir. Doğu duvar ekseninde naos ile yaklaşık eş genişlikteki güney apsis bulunmaktadır. Merkezi yarım yuvarlak planlı apsisin doğu duvarına bitişik altar, eksenin kuzeyindedir. Naosun batısındaki narteks, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz ile örtülüdür³¹⁴ (Foto.177).

Süslemesi: Naos tonoz başlangıç seviyesini vurgulayan silme, nef duvarları boyunca devam etmiştir³¹⁵. Narteks tonozunu düğümlü ve içi geometrik bezemeli bir madalyon dizisi ikiye ayırmıştır (Foto.178).

Tarihleme: Restle süslemeleri 9.yüzyıla tarihlendirmiştir³¹⁶. Kilisenin geometrik bezemeleri 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

³¹² Şahna, 288; Levy, 303.

³¹³ Şahna, 291.

³¹⁴ Şahna, 91-294.

³¹⁵ Şahna, 294-295.

³¹⁶ Peker, 54.

3.1.7.4. Sömbüllü Kilisesi

Yeri: Kilise İhlara'da batı yamaçta bulunmaktadır³¹⁷ (Foto.179).

Planı: Kilise tek nefli ve uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Manastır mekânları iki kat halinde kaya kütlesine oyulmuştur. ³¹⁸Doğuda kilise, kilisenin batısında 1 nolu mekân, güneyinde 2 nolu mekân, 1 nolu mekânın batısında 3 nolu mekân, güneyindeki 4 nolu mekân, üst kattaki 5 nolu mekân ve güneydoğusunda 6 nolu mekân olmak üzere yedi birimden oluşmuştur³¹⁹ (Çizim: 54).

Serbest haç planlı naos, doğuda apsis, batıda 1 nolu mekân ile oluşmuştur. Uzunlamasına dikdörtgen planlı merkezi bölüm ile kuzey ve güneydeki haç kolları naosun bölümlerini oluşturmuştur. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bölümün düz tavanına, eksenin doğusunda bir kubbe oyulmuştur (Foto.180). Batı duvar ekseninin kuzeyindeki kapı ile girilen naosun kuzey ve güney duvar ekseninin batısında karşılıklı simetrik birer niş bulunmaktadır. Doğuda templon levhaları ile naostan ayrılan ana apsis yarım kubbe ile örtülmüştür. Doğu duvar ekseninde altar, kuzey ve güney duvarlarında, templon levhaları ile birleşen birer oturma sekisi yer almıştır. Kubbeli bölüm, kuzeyde doğrudan kuzey haç koluna, güneyde kemerle güney haç koluna açılmıştır. Kuzey haç kolu kare planlı ve düz tavan ile örtülüdür. Güneyden merkezi bölüme bağlanan haç kolunun batı duvar ekseninde niş, doğu duvar ekseninde apsis yarım kubbe ile örtülüdür. Güney haç kolu kare planlı ve düz tavanla örtülüdür. Doğuda yarım kubbe ile örtülü bir apsis ile son bulan haç kolunun güney ve batı duvarında birer niş bulunur. Batıdaki niş 1 nolu mekâna geçiş sağlayan bir açıklığa dönüştürülmüştür. 1 nolu mekân naosun batısında kuzey-güney doğrultusunda uzanmıştır³²⁰.

2 nolu mekân, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, beşik tonoz ile örtülüdür. Kompleksin batı sınırındaki 3 nolu mekân hem 1 nolu mekânın batı duvarındaki açıklık hem de kompleksin kuzey cephesinin batısındaki asıl girişi ile ulaşılmıştır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz ile örtülü mekân, doğu ve batı duvarlarda eksenin kuzeyindeki arcosoliumlarla

³¹⁷Şahna, 356.

³¹⁸ Başak, 73.

³¹⁹Şahna, 358.

³²⁰Şahna, 359-362.

genişletilmiştir (Foto.181).Güney duvar eksenindeki kapı 4 nolu mekâna geçiş sağlamıştır.3 nolu mekân ile 4 nolu mekân 7.43 x 3.78 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. (Foto.239)Kompleksin üst katında yer alan 5 nolu mekâna, 2 nolu mekânın doğu duvarındaki basamaklarla çıkılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan mekân dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülüdür³²¹ (Foto.240).

Süslemesi: 1 nolu mekânın duvarları, yarım yuvarlak kör kemerlerle hareketlendirilmiştir (Foto.182) 1 nolu mekân ve 2 nolu mekân 1.61 m. yükseklikteki tonozlu geçiş ile birbirine bağlanmıştır. 2 nolu mekândan 5 nolu mekâna çıkış, yuvarlak kemerli açıklık ile sağlanmıştır³²². Duvarlarda yer alan bezemelerde parlak ve kontrast renklere ağırlık verilmiştir³²³.Y apıdaki cephe düzenlemesi, 5 nolu mekânın kuzey cephesinde yer almıştır. Cephe, ikisi doğu ve batı duvarlarda, dördü ortada altı pilaster ile beş dikey bölmeye ayrılmıştır. Eksende ve eksenin doğu ve batı ucunda yarım yuvarlak kemerli kör nişler, aralarında ise yarım yuvarlak kemerli iki kapı yer almıştır. Kemer başlangıçları silmelerle belirlenmiştir. Cephenin üst sınırı bir sıra yarım yuvarlak kör kemer dizileri ile oluşturulmuş ve üstte iki kademeli silme ile sonlanmıştır³²⁴. Güneyde yer alan mekânın duvarlarında kör kemer dizileri ve kök boyalarla küçük haç motifleri tasvir edilmiştir (Foto.183).

Tarihlendirme: Kilise süslemeleri Restle , J. Lafontaine-Dosogne, Thierry 9. yüzyıl başına tarihlendirmiştir³²⁵.Kilise'nin haç süslemeleri 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.7.5. Yılanlı Kilise

Yeri: İhlara vadisinde Melendiz çayının doğu kıyısında yer almıştır³²⁶ (Foto.184).

Planı: Serbest haç planlı naos, doğuda apsis, batıda narteks ile sınırlanmıştır. Naos, ortada düz tavanla örtülü merkezi bölüm ile dik eksenlerdeki haç kollarından oluşmuştur. Dik eksenlerdeki haç kolları beşik tonoz ile örtülmüştür (Çizim:

³²¹Şahna, 362-363.

³²²Şahna, 365.

³²³Başak, 73.

³²⁴Şahna, 370.

³²⁵ Levy, 307.

³²⁶Peker, 57.

55).Merkezdeki kare bölüme bağlanan haç kollarından doğu haç kolu doğudan apsis ve batı haç kolu batıdan nartekse açılmıştır³²⁷ (Foto.185).

Naos kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve düz tavanla örtülmüştür. Yarım yuvarlak planlı apsis, doğuda ana kaya kütlesi, batıda templon levhaları ile sınırlanmıştır. Naosun batısında, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülü narteks yer almıştır. ³²⁸.

Süslemesi: Kuzey, güney ve doğudaki dar haç kolları beşik tonozla örtülmüş ve tavanda yer alan haç motifi mekânı çevrelemiştir (Foto.186).Apsis kemerinin üstünde dörtgen içerisinde kırmızı boyayla ile yapılmış bir haç motifi daire ile çevrelenmiştir ³²⁹.Narteks tonozu, içi geometrik süslemeli, düğümlü bir madalyon dizisiyle ikiye ayrılmıştır³³⁰ (Foto.187).

Tarihlendirme: Kilise'nin süslemeleri 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.7.6. Karanlık Kale Kilise

Yeri: Eğritaş Kilisesine 50 m. mesafede ve Kokar Kilisesi'nin karşısında yer almıştır³³¹ (Foto.188).

Planı: Kaya içine oyulmuş kilise manastır özelliği taşımıştır.Vadiye bakan cephesine sağdaki kilise ve şapele bağlantıyı sağlayan geçit ile sol orta bölümde büyük holün kapısı açılmıştır. Beşik tonozlu hol batıda kiliseye dik uzanan salona, mutfak, depo gibi mekânlara geçişi sağlayan beşik tonozlu odaya bağlanmıştır³³².

Kilisenin batısında kapalı yunan haçı planlı naos, doğusunda apsis bulunmaktadır.Naos 5.37 x5.34 m. ölçülerinde kare planlıdır. Ortada kare planlı merkezi bölüm, dik eksenlerdeki haç kolları ve çapraz eksenlerdeki köşe odaları naosun bölümlerini oluşturmuştur (Çizim: 56). (Foto.189). Orta bölüm, dört serbest destek tarafından taşınan, kubbe ile örtülüdür. Doğru ve batı haç kolları kuzey-güney, kuzey ve güney haç kolları doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Beşik tonoz ile örtülü haç

³²⁷Şahna, .337.

³²⁸Şahna, 337-338.

³²⁹ Levy, 309.

³³⁰Başak, 74.

³³¹ Yıldız –Derman, 230-238.

³³²Thierry, 419-437.

kolları, merkezi bölüme doğrudan bağlanmıştır. Çapraz eksenlerde kare planlı, çapraz tonoz ile örtülü köşe odaları bulunmaktadır³³³.

Naosun batı duvar ekseninde, batı haç kolunun batı duvarında, 1 nolu mekâna geçiş sağlayan kapı bulunmaktadır. Kuzey duvar ekseninin doğusunda iç içe oyulmuş iki niş, kuzeydoğu köşesinin kuzey duvarında yer almıştır. Güney duvar ekseninde, güney haç kolunun güney duvarındaki kemerli giriş, koridora açılmıştır. Eksenin doğusunda, güneydoğu köşe odasının güney duvarına niş oyulmuştur. Doğuda biri eksende, diğerleri eksenin kuzeyi ve güneyinde üç apsis bulunmaktadır. Eksendeki ana apsis yan apsislere göre daha geniş ve daha derindir. Doğuda ana kaya kütesinin sınırladığı apsislerden ana apsis, doğu haç kolunun kuzey yan apsis kuzeydoğu köşe odasının güney yan apsis güneydoğu köşe odasının doğusunda yer almıştır. Yarım yuvarlak planlı apsisler, yarım kubbeler ile örtülüdür³³⁴.

Süslemesi: 2 nolu mekan kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı bir salondur. Düz tavan ile örtülü mekanın tavanı, giriş koridoru ve ek mekanda olduğu gibi eşkenar dörtgenler içindeki eşit kollu kabartma haç motifleri ile hareketlendirilmiştir. Mekana, güney duvar eksenindeki kapı ile girilmiştir (Foto.190). Kare planlı 3 nolu mekan kuzey, güney ve doğu duvarlarına açılan beşik tonoz örtülü nişlerle haç planlı algılanmıştır. Nişler eş genişlik ve derinlikte, karşılıklı simetrik. Mekanın örtüsü, beden duvarlarıyla birleşim noktasından merkeze doğru üç kademeli silme ile daralmış (Foto.191).

6 nolu mekan doğu-batı doğrultusunda enlemesine dikdörtgen planlı ve düz tavan örtülüdür. Güney duvar ekseninde girişi bulunan yapı, doğu ve batı duvarına oyulan birer niş ile sona ermiştir³³⁵. Mimari öğeleri sınırlandıran silme, kornişler ve duvarlardaki kör kemerler, nişler ve tavanlardaki kabartmalar kırmızı ve beyaz boyayla renklendirilmiştir³³⁶. Süslemenin en yoğun olduğu yerler 10 ve 11 nolu mekanda, naos paye başlıklarında ve 1 nolu mekanın kemerlerinde de yer almıştır. Yapı topluluğunun özellikle tavan ve duvarları kabartma haç ya da kemerlerle hareketlendirildiği ve bu kabartmaların aşı bovalarıyla vurgulanmıştır. Kilisenin güneyinde, kuzey-güney

³³³ Şahna, 406.

³³⁴ Şahna, 406-407.

³³⁵ Şahna, 409-411.

³³⁶ Thierry, 419-437.

doğrultusunda dikdörtgen planlı 10 nolu mekan yer almıştır. Düz tavan örtülü mekânın tavanı dört kolu eşit kabartma haçlarla hareketlendirilmiştir³³⁷. Haçlar eşkenar dörtgenler içinde yer almıştır. Mekâna giriş güney duvardaki kemerli açıklık ile sağlanmıştır. Kuzey duvardaki kemerli açıklık ile kiliseye bağlanan mekân, doğu duvar ekseninin kuzeyindeki açıklık ile de mezar şapeline açılmıştır. Batı duvar ekseninde dikdörtgen bir niş, nişin zemininde yuvarlak bir oyuk yer almıştır. 10 nolu mekanın tavanındaki kabartma haçlar, zikzak, uçları birbirine değen ve bir ters bir düz sıralanan üçgenler ve ard arda devam eden yarım çemberler gibi geometrik desenlerle oluşturulmuş çerçeveler içine alınmış haç motiflerinin sınırları bu bezemelerle belirginleştirilmiştir (Foto.192). Doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı mekânın batısında naos, doğusunda apsis bulunur. Düz tavan ile örtülü naosun tavanı, eksenin batısında eşkenar dörtgenler içinde kabartma haçlarla hareketlendirilmiştir. Kuzey ve güney duvarlarda eş genişlik ve derinlikte simetrik dörder kör kemer mevcuttur. Kuzey duvar ekseninin doğusundaki kemerin kuzey duvarına bir, güney duvar ekseninin doğusuna iç içe iki, eksenin batısına bir dikdörtgen niş oyulmuştur. 11 nolu mekan olan mezar şapeli, bezemenin en yoğun olduğu mekandır. Duvarlar ve tavan uçları damla şeklinde sona ermiş dört kolu eşit haçlar, zikzak ve üçgenlerden oluşan geometrik bezemelerin yanı sıra bitkisel motiflerle de bezenmiştir. 10 nolu mekanda olduğu gibi, çerçeveler, kemerler, kabartmalar aşı boyası ile belirginleştirilmiştir. Farklı olarak kuzey ve güney duvarlardaki dikdörtgen çerçeveli nişlerin içi bitkisel bezemelerle doldurulmuştur. Apsis zafer kemeri, bir dolu bir boş dama motifinden oluşan bir friz ile çevrelenmiş ve kemer köşeliklerinde dört kolu eşit, uçları yuvarlatılmış haç motifleri yer almıştır. Tavan, eksenin batısında kabartma, eksenin doğusunda düz tavana aşı boyası ile yapılmış haç motifleri ile doldurulmuştur. Haçlar, geometrik motifli çerçeveler içinde oluşturulmuştur. Kapalı Yunan haçı planlı kilisenin naos kubbesini taşıyan kemerlerin oturduğu başlıkların yüzlerinde kırmızı zemin üzerine, dört eşit kollu haç motifleri işlenmiştir. Naostaki tek bezeme başlıklarda görülen bu haç motifleridir. Başlıkların alt ve üst sınırı, üstte ters ve boş, altta düz ve kırmızı ile boyanmış üçgen motiflerden oluşan şeritlerle belirlenmiştir (Foto.193).

³³⁷Thierry, 419-437; Şahna, 409.

1 nolu mekana ulaşımı sağlayan tonozlu girişin merkezinde yarım yuvarlak kemeri testere dişi sırası ile şekillendirilmiştir. Kemerin üstünde haç motifi yer almıştır (Foto.194).1 nolu mekanın kuzey duvarındaki kapı ve nişlerin kemerleri iki sıra testere dişi bezemeyle vurgulanmıştır. Testere dişi bezeme, 3 nolu mekanın kuzey duvar eksenindeki niş kemerini de çevrelemiştir.Güney cephede ve 1 nolu mekanın kuzey duvarında taş oyuyla testere dişi bezeme, 3 nolu mekanın doğu ve batı duvarlarını nişlerin kemerlerinde oluşturulmuştur³³⁸.

Tarihlendirme: Kilise süslemeleri 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.7.7. Ağaçaltı Kilise

Yeri: İhlara Vadisi'nde merdivenlerden vadiye inerken sağ tarafa doğru 10 m. ileride yer almıştır³³⁹ (Foto.195).

Planı: Serbest haç planlıdır.³⁴⁰Yaklaşık kare planlı naos, ortada kubbe ile örtülü merkez bölüm, kuzey, güney, batı haç kolları ve kuzeybatı köşedeki mekandan oluşmuştur (Çizim: 57).Kare planlı merkez bölüm, doğuda duvarlara batıda payelere oturan kemerlerin taşıdığı kubbe ile örtülüdür (Foto.196). Kuzey-güney ve batıda doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, farklı genişlik ve derinlikte haç kolları bulunmaktadır. Kemerlerle kubbeli bölüme bağlanan haç kolları beşik tonoz ile örtülüdür. Kuzey haç kolu kuzey duvarında yarım yuvarlak niş, batı duvarında köşe mekânına geçiş sağlayan kemerli açıklık bulunmaktadır.Naosun doğu duvarında biri ekseninde, diğerleri eksenin kuzey ve güneyinde üç apsis bulunur. Ana apsis merkezi bölümün, kuzey yan apsis kuzey haç kolu, güney yan apsis güney haç kolunun doğu duvarındadır. Apsisler kemerlerle doğrudan merkez bölüm ve haç kollarına bağlanmıştır.Güney yan apsis doğuda bir pencere ile son bulmuştur³⁴¹.

Süslemesi: Güney kemerin ortasında dikdörtgen çerçeve içerisinde büyük bir haç motifi yer almıştır. Bu haç motifi küçük karelere ayrılarak içerisine geometrik bezeme motifleri yerleştirilmiştir.Bu haç motifinin köşelerinde daire içerisine alınmış çiçek

³³⁸Şahna, 421-422.

³³⁹Yıldız Derman, 230-238.

³⁴⁰Uluç, 33.

³⁴¹Şahna, 349.

motifleri mevcuttur. Bu dikdörtgen çerçeve içerisinde içi nokta ile bezemeli rozetler yapılmıştır (Fotoğraf: 197).

Batı kolu tonozunda bezemeler ve dua yazıtı yer almaktadır. Bu bezemeler iki yüksek friz kuzeyde grifon, güneyde üçlü sarma ile büyük bir örgü motifi yer almıştır. Onların arasında, dikdörtgen çerçeve içerisinde çiçeklerle süslenmiş büyük bir haç motifi ve köşelerinde çemberler, rozetler, süslenmiş daireler ve kalp şeklindeki çiçeklerle bezenmiştir³⁴² (Foto.198-199).

Tarihlendirme: Kilisedeki süslemeler 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

3.1.7.8. Açık el Ağa Kilisesi

Yeri: Direkli Kilise Manastırı'nın kuzeyinde yer almıştır³⁴³ (Foto.200).

Planı: Naos doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülüdür. Üst bölümde kuzey, güney ve doğudan silme ile çevrelenen naosa, kuzey duvar ekseninin batısındaki kapı ile girilmektedir (Çizim: 58) (Foto.201). Doğu duvar ekseninde, templon levhaları ile naostan ayrılan apsis yer almıştır. Merkezde yarım yuvarlak planlı apsis, yarım kubbe ile örtülüdür. Üst bölümde silme ile çevrelenen apsisin doğu duvarı önünde, eksende altar, kuzey ve güney duvarlardan templon levhalarına bitişik, karşılıklı simetrik oturma sekileri bulunmaktadır. Kuzeyde, naosa paralel uzanan narteks doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz ile örtülüdür. Güney duvar ekseninin doğusundaki kapı naosa geçiş sağlamıştır. Kuzey duvarın zemininde bir mezar oyuğu, güney duvarda bir niş görülmektedir³⁴⁴.

Süslemesi: Apsis zafer kemerinde dua yazıtı bulunmaktadır³⁴⁵. Apsis zafer kemerinde kıvrık dallardan oluşan bitkisel bezeme görülmektedir (Foto.202).

Tarihlendirme: M. Yanağı ve J. Lafontaine-Dosogne 9.yüzyıla tarihlendirmiştir³⁴⁶. Kilisenin kıvrık dallardan oluşmuş bitkisel bezemeleri 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

³⁴²Thierry, 419-437.

³⁴³Levy, 328.

³⁴⁴Şahna, 229.

³⁴⁵Şahna, 227.

³⁴⁶Levy, 328-329.

3.1.8. Güzelöz (Mavrucan)

Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesine bağlıdır³⁴⁷.Mavrucan vadisinde bulunan Güzelöz, adını Mavrucan Deresinden almıştır. Coğrafi açıdan oldukça elverişli bir alana sahip olan bölge, Kapadokya bölgesinin dışında kalmasına rağmen, Soğanlı ve Derinkuyu bölgesine oldukça yakındır. Uzun yıllar boyunca Rum yerleşim alanı olan Mavrucan köyünde kayalara oyularak yapılan birçok mezar bulunmaktadır. Yerleşim, halk tarafından kayalara oyularak yapılan mezarlardan oluşan Nekropol ile vadi arasında kurulmuştur³⁴⁸.

3.1.8.1. 3 Nolu Şapel

Yeri: Ürgüp'ten Yeşilhisara giden ve yaklaşık 1 km.sonra kayaya oyulmuştur³⁴⁹.Kilise Güzelöz 2 nolu şapelin sonunda ,Roma ve Bizans dönemi sonrası nekropolünün yarısında oldukça aşınmış bir kayanın tabanında bulunmaktadır³⁵⁰.

Planı: Kilise tek nefli ve beşik tonozla örtülüdür.Naos zeminden yaklaşık 1m.yüksekliktedir³⁵¹. Kilise yarım daire şeklindeki apsisle sonlanmıştır³⁵².

Süslemesi: Kilisenin batı kısmında madalyonda haç motifi ve kollarının kesiştiği noktada küçük bir kare vardır. Haç tabanından yukarı doğru tırmanan üst ve alt boşluklarda asma ve üzüm demetleri yer almıştır³⁵³ (Çizim: 59-60).

Tarihlendirme: Restle kilise süslemelerini 9.yüzyıla tarihlendirmiştir ³⁵⁴ . Kilisenin haç, asma ve üzüm süslemeleri 9.yüzyıla tarihlendirilebilir.

³⁴⁷ Nilüfer Peker-B.Tolga Uyar, “Güzelöz-Başköy ve Çevresi Bizans Dönemi Yerleşimleri”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2.27-31 Mayıs Muğla 2013, 110-119.

³⁴⁸ Ayşegül Canverdi, *Kapadokya Bölgesi Güzelöz(Mavrucan) ve Ortaköy Mevkindeki Kiliselerin Duvar Resimlerindeki Sahnelerin İkonografisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üni.Sosyal Bilimler Enst.Kayseri, 2005, 9-10.

³⁴⁹ Nicole Thierry Art byzantin du Haut Moyen Âge en Cappadoce : l'église n°3 de Mavrucan. In: *Journal des savants*. 1972, 233-269.

³⁵⁰ Levy, 247.

³⁵¹ Levy, 247.

³⁵² Thierry, 233-269.

³⁵³ Thierry, 125-126.

³⁵⁴ Levy, 248.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Tez çalışmasına konu olan Kapadokya bölgesinde İkonaklazma dönemine ait 31 adet kilise tespit edilmiştir. Bu kiliselerde ikonaklazma dönemine ait süslemeleri bitkisel ve geometrik süslemeler olarak gruplandırabiliriz.

Kiliseleri plan olarak değerlendirdiğimizde Hagios Stephanos Kilisesi, Kızılçukur Haçlı Kilisesi, H. Niketas Stylites Kilise, Saint Pierre Paul Kilisesi, Güllüdere 5 Nolu Şapel, Zelve 1 nolu Kilise, Zelve 6 Nolu Kilise, Zelve Üzümlü Kilise, Balıklı Kilise, Haçlı Kilise, Hagios Simeon Stylites Şapeli, Karşibacak Kilisesi, Kokar Kilise, Eğritaş Kilisesi, Sümbüllü Kilisesi, Güzelöz 3 Nolu Kiliseler tek nefli ve Pürenliseki Kilisesi, Hagios Basileos Kilisesi, Anna and Joachim Kilisesi iki nefli Yılanlı Kilise, Ağaçaltı Kilise, Sümbüllü Kilisesi Serbest haç plan tipi, Çavuşin 3 nefli, Azize Catherina Kilisesi, Azize Barbara Kilisesi Kapalı Yunan Haçı plan tipi görülmektedir.

Bitkisel bezeme açısından değerlendirdiğimizde Hagios Basileos Kilisesi, Hagios Stephanos Kilisesi, Anna and Joachim Kilisesi, H. Niketas Stylites Kilisesi, Güllüdere Hagia Agathange Kilisesi, Zelve Üzümlü Kilise, Karşibacak Kilisesi, İhlara Ağaçaltı Kilise, Açıklık Ağaçaltı Kilisesi ve Güzelöz 3 Nolu Kiliselerde bitkisel bezemeler görülmektedir. Bu bitkisel bezemeler bereket boynuzları, üzüm motifleri, çeşitli çiçekler, kıvrık dallar, palmiyeler ve hayat ağacı gibi bitkisel bezemeler yer almaktadır.

Geometrik bezeme açısından değerlendirdiğimizde Hagios Stephanos Kilisesi, Hagios Basileos Kilisesi, Anna and Joachim Kilisesi, Karşibacak Kilisesi, Zelve Üzümlü Kilise, İhlara Ağaçaltı Kilise, Karanlık Kale Kilise, Yılanlı Kilise, Pürenliseki Kilisesi ve Kokar Kilise gibi kiliselerde antrolak geçmeler, üçgenler, kareler, eşkenar dörtgenler, zikzaklar, baklava ve madalyon motifleri geometrik süslemeler grubuna dahil etmekteyiz.

Zelve Üzümlü ve Balıklı Kilise, Haçlı Kilise, Geyikli Kilise, Kızılçukur Haçlı, Güllüdere Hagia Agathange Kilise, Anna and Joachim Kilisesi, Vaftizci Yahya Kilisesi, Zelve 1 Nolu Kilise, Meskendir Saint Pierre Paul Kilisesi, Zelve 6 Nolu Kilise, Hagios Simeon Stylites Şapeli, Azize Barbara Kilisesi, Göreme Sergios (Mesevli

)Kilise, Karanlık Kale Kilise ve Yılanlı Kilisesinde kabartma haç motifleri yer almaktadır.

Azize Barbara Kilisesi ,Aynalı Kilise, Azize Catherina Kilisesi,Zelve Üzümlü, Balıklı Kilisesi ,Göreme Sergios Kilisesi,Karşıbacak Kilisesi,Ihlara Sümbüllü Kilise ve Karanlık Kale Kiliselerde kırmızı kök boya ile haç motiflerini görmekteyiz.Hagios Basileos Kilisesi ,Anna and Joachim Kilisesi ,Zelve Balıklı Kilise , Aynalı Kilisesinde balık , ,kartal gibi hayvan figürleri yer almaktadır.

İkonaklazma dönemine ait bitkisel ve geometrik süslemeler Anadolu'da Antalya Yanartaş bazilikası, Midye Hagios Nikholas Kilisesi, Al Oda Manastır Kilisesi, Midye Hagios Nikholas Kilisesi ve Anadolu dışında Hagios Kyriaki , Hagios Artemios ve Hagios İoannes Kiliselerinde görülmektedir.

Antalya Yanartaş bazilikası (8.yy.) kuzey duvarda ikinci ve üçüncü paye arası bordürün üst kısmında iç içe geçmiş daireler alt kısmında ise antrolak motifi yer almaktadır (Çizim: 61- 62) (Foto.203-205). Orta kısımda ise (birinci ve ikinci paye arası) kemer yayı iç içe iki koyu kırmızı yay şeklinde bir bordür ile çevrelenmiştir (Foto.206-209) (Çizim: 63) (Foto.210).

Kuzey duvar üzerinde sıralanmış panolar içerisinde daireler ve merkezinde dört kollu çiçekler görülmektedir.Batı duvarında tek merkezden türeyen üç kollu sarı çiçekler güney duvarında ise orta nef düzenlemesine benzer kesişen dairelerden oluşan kompozisyon bulunmaktadır. Kuzey apsis yarım kubbesinde iç içe iki daire şeklinde bir madalyon ve ortasında bir haç yer almaktadır (Foto.211-212). Alt kısımda birbirine düğüm motifleriyle bağlanmış yoncalar ve daireler içerisinde baklava motifleri görülmektedir ³⁵⁵ (Foto.213-215).

Yanartaş ile benzerlik kurulabilecek Küçük Tavşan Adası Bazilikası (7.yy.) ve ikonaklast özelliklere sahip bitkisel ve geometrik freskolar ana nef kemer alınlarında

³⁵⁵Gökçen Kurtuluş Özataşkın, Yanartaş (Khimera)'taki Bizans Dönemi Bazilikası, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, 04-07 Kasım 2009, Antalya, 313-327.

görülmektedir. Freskoların benzer örnekleri Mut yakınlarındaki Al Oda Kilisesi'nde ³⁵⁶ ve Hagios Stephanos Kilisesi'nde benzer kompozisyonlar bulunmaktadır³⁵⁷ (Foto.216).

Al Oda Kilisesi'nin (8.yy.) tavanında ,duvarlarında , nişlerinde geometrik bezemeler yer almaktadır³⁵⁸. Tavanda 5 farklı geometrik kompozisyon mevcuttur. Güneyden kuzeye doğru tavandaki resim kompozisyonları şu şekilde yer almıştır. Tavandaki bütün resimlerin çevresini ikili örgüden oluşan bir bordür çevrelemiştir. Güneydeki resimlerin etrafını lir şeklinde birbiri üzerine gelen motiflerin oluşturduğu bir bordür kuşatmıştır³⁵⁹. Dört yönden birbiri içine geçmiş dairelerin kesiştiği noktalarda bir düğüm oluşmuş ve dairelerin merkezinde ise birer Malta Haçı motifi yer almıştır. Bu dairelerden bir tanesi merkezinde Kutsal Ruh'u temsil eden bir güvercin tasviri mevcuttur. Bu kompozisyondan sonra sekizgen ve karelerin birleşmesinden meydana gelmiştir. Sekizgenlerin içlerinde kıvrık dallardan oluşmuş çizgisel süsleme, küçük yuvarlakların olduğu bir bordür ve sekizgenlerin merkezinde kare içinde de dört yapraklı çiçekler betimlenmiştir. Bu kompozisyondan sonra farklı renklerde küçük yuvarlaklardan oluşan zemin üzerinde ortadaki büyük diğer dört tanesi daha küçük madalyonlar bulunmaktadır. Bu madalyonlar ortadaki madalyona düğümlerle bağlanmıştır³⁶⁰. Ortadaki büyük madalyonun dört tarafındaki küçük madalyonların içlerinde damlalı tipte haç ve konsantrik halkalar yer almıştır. Bu madalyonlar Cemil Hagios Stephanos ve Güllüdere 5 nolu şapellerin apsis tavanlarına benzemektedir.

Madalyon içindeki haçların üzeri değerli taşlarla süslenmiştir. Ortadaki büyük bir madalyonun içinde üzerinde yürek motiflerinin bulunduğu damlalı haç süslemesi mevcuttur.

Madalyonların içindeki haçların kollarından birinin alt bölümünde iki kademeli yer almıştır (Çizim: 64-65). İstanbul Aya İrini'de apsis yarım yuvarlağında haçın üç basamaklı kaidesine benzemektedir. Ortada büyük yanlarda küçük madalyonlardan

³⁵⁶ M. Gough, "A Church of the Iconoclast Period in Byzantine Isauria", *Anatolian Studies* VII, 1957, 153– 161.

³⁵⁷ Öztaşkın, 318.

³⁵⁸ Kalkınoglu Köroğlu, 107.

³⁵⁹ Kalkınoglu Köroğlu, 108.

³⁶⁰ Lafontaine Dosogne, 332.

oluşmuş düzenleme haç görünümü oluşturmaktadır. Bu kompozisyonun batı kısmında birbiriyle geçmelerle sekizgenlerden oluşan kompozisyon yer almıştır³⁶¹.

Tavanın kuzeyinde dört yönde düğümlerle birbirine bağlanan madalyonlar vardır. Bu madalyonların içlerinde dört yapraklı çiçekler mevcuttur. Düğümlü madalyonların arasında çiçek motifleri yer almaktadır³⁶².

Ayasofya Kilisesi'nin (9.yy.) apsisinde ikonaklзма döneminde yapılan büyük bir haç motifi bu dönemin sona ermesinden sonra kaldırılarak yerine Meryem ve Çocuk İsa tasviri (9.yy.) yapıldığı belirtilmektedir. Ayasofya Kilisesi'nin Justinianus dönemine tarihlenen figürsüz resimleri değiştirilmemiş yan nef tonozlarında büyük haç motifleri mevcuttur (Foto.217).

Aya İrini Kilisesinin (4.yy.) apsisinde Golgotha Tepesini simgeleyen üç basamaklı kaide üzerinde yükselen haç kompozisyonu, yapının yan nef tonozlarında madalyon içinde haç motifi, üsluplaştırılmış bitkisel ve geometrik kompozisyonlar yine bu döneme ait bezemeler ikonaklзма dönemine ait başkent örnekleridir (Foto. 218).

İznik Koimesis Kilisesi'nin (8.yy.) apsisinin İkonaklзма dönemi öncesine ait figürlü tasvirler kaldırılarak büyük bir haç motifi yer almıştır. Bu haç motifi İkonaklзма döneminin sona ermesinden sonra kaldırılarak yerini, İstanbul Ayasofyasında olduğu gibi, Meryem ve Çocuk İsa tasvirine bırakmıştır (Foto.219). İznik Ayasofya Kilisesi (7.yy.) 2007-2009 restorasyon çalışmasında yapılan uygulamalarda Bizans, Osmanlı ve sonrasındaki dönemlerde kapatılmış olan pencerelerin içlerindeki dolgular kaldırılmıştır. Pencere içlerinin boşaltılmasıyla birlikte Bizans dönemine ait freskolar ortaya çıkmıştır. Freskolar yapının kuzey duvarında batıdan birinci ve ikinci, güney duvarda ise batıdan dördüncü ve beşinci pencere içlerini kaplamaktadır (Çizim: 66). Kuzey duvarda batıdan birinci pencere içindeki pseudo-kufi tipteki yazı taklidi düzenlemenin kemerin doğu kısmındaki bölümü daha iyi durumdayken, kemer içindeki ve batı kısmındaki freskoların bozulmuş olduğu, yer yer de sıvanın döküldüğü görülmektedir (Foto.220). Kırmızı renkte, iki sıra halindeki harflerin tekrarlanmasıyla tüm pencere içinin kaplandığı izlerden anlaşılmaktadır (Foto.221). Kuzey duvarda batıdan ikinci pencere kemerinde yer alan freskonun bir

³⁶¹Kalkınöğlu Köroğlu, 108-110.

³⁶²Kalkınöğlu Köroğlu, 109.

kısım yerlerinde dökülmeler, bir kısım yerlerinde de daha sonraki dönemde üzerine yapılmış sıvanın parçaları görülmektedir (Foto.222).Süreklilik gösteren eşkenar dörtgenlerden oluşan düzenlemede siyah ve kırmızı zikzaklı bir konturla belirginleştirmiş sarı renkli eşkenar dörtgenlerin bir kısmının içinde yine sarı renkli daireler, bir kısmında ise sarı renkli çemberler görülmektedir.Dairelerin üzerinde beyaz renkli stilize dal ve yapraklar bulunmaktadır (Foto.223). Güney duvarda batıdan dördüncü pencerenin kemer içinde siyah konturlu dairelerin kesişmesiyle oluşan dört sivri yapraklı düzenlemede, rozetler sarı, diğer alanlar kırmızı renkle dolgulanmıştır³⁶³ (Foto.224-225).

Diğer fresko batıdan beşinci pencere içindedir. 2009 yılında bu pencere içindeki sıva tam olarak kalkmamış olduğundan, bir kısmı dökülen sıvaların altından görülen bezeme burada kısmen iki kolu görülen, kollarının uçları iki yana doğru genişleyen bir haç figürü olduğunu düşündürmüştür.Siyah konturla çizilmiş sekizgen ve haçtan oluşan düzenlemede, sekizgenden yanlara doğru birer kol çıkmakta ve bu kollar ve haç kolları arasında siyah konturlu basık altıgenler oluşmaktadır. Sekizgenin içi kırmızı dolguludur. Haçlar ise gri dolgulu olup, kolların kesişme yerinde ve dikey kolların köşelerinde kırmızı detaylar görülmektedir (Foto.226). Pencere kemerinin diğer yarısında, freskonun üzerinde daha sonraki dönemin sıvası durmaktadır (Foto.227). Eşkenardörtgen, daire ve sekizgen haç düzenlemeleriyle geometrik motiflerin ağırlıklı olduğu İznik Ayasofya freskoları, İkonoklazma dönemi resim programı özelliklerini de göstermektedir.Bu dönemin resim programında din konulu figürlü tasvirler yerine çeşitli tipte haçlar, birbirini tekrarlayan geometrik, bitkisel motifler ve cenneti çağrıştıran bitki ve hayvan bezemeleri kullanılmıştır.

İznik Ayasofyası'nın pencere içlerindeki freskolarda iki motif dikkat çekmektedir. Bunlardan biri kuzey duvarda batıdan birinci pencere kemerinde görülen pseudo-kufi bezemedir. Bizans sanatına tesir eden İslam sanatı etkisiyle özellikle 10.-12. yüzyıllarda görülen, geç Bizans döneminde de kullanılmaya devam eden pseudo-kufi bezeme sadece küçük el sanatlarında ve duvar resminde değil, yapıların cephelerindeki tuğla süslemelerde de karşımıza çıkmaktadır.Bizanslılar ve Müslümanlar arasında 7.

³⁶³ Ü. Melda Memiş, İznik Ayasofyası'nın Son Restorasyon Çalışmasında Açığa Çıkarılan Freskoları, *Uluslararası Katılımlı XV.Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Eskişehir 19-21 Ekim 2011, 349-359.

yüzyıldan itibaren başlayan savaşlar ve siyasi olaylar, kültürel ve sanatsal alanda karşılıklı etkileşimlere neden olmuştur. İkonoklazma döneminin ve sanatının temelinde İslam etkisinin olduğu tezi halife Ömer bin Abdülaziz devrinde tasvire karşı bir tutumun gelişmesi ve 721 yılında II. Yezid'in yayınladığı tasvire yasak getiren ferman da bir nevi destek bulur. Sanatsal açıdan İslam-Bizans arasındaki etkileşimi doğrulayan II. Justinianus saltanatının II. döneminde (705-711) Araplara cami yapımı için yardımda bulunulması ve Mekke, Medine ve Şam'daki yapılar için malzeme, işçi ve para gönderilmesidir. Emevi yapılarında Bizanslı ustaların çalıştığı ve Bizans etkisinin bu yapılarda görüldüğü açıktır. 691-692 tarihli Kubbetü's Sahre, 715 tarihli Şam Emeviye Camii, 8. yüzyıl ikinci yarısına ait Hirbet-el Mafjar ve daha birçok yapıda Bizans etkisi görülmektedir. Bu etkileşim tek yönlü olmamıştır, Bizanslılar da İslam sanatına ait unsurları almışlardır. İznik Ayasofyası'ndaki pseudo-kufi bezemenin bu etkileşimin Bizans sanatındaki erken örneklerden biri olduğu söylenebilir. Abbasilerden çok etkilenen ikonoklast imparator Theophilus İslam sarayları benzeri bir saray yaptırmış, sarayına Abbasilerin sıklıkla kullandığı otomatlardan koydurmuştur. Diğer bezeme kuzey duvardan ikinci pencere içindeki freskoda dairelerin üzerinde yer alan stilize dal ve yapraklardan oluşan motiftir. Bu motif ilk bakışta 18. yüzyıl II. yarısı ve özellikle de 19. yüzyıl Osmanlı duvar resminde karşımıza çıkan, serbest elle çizilmiş dalları ve çiçekleri hatırlatmaktadır³⁶⁴.

Selanik Ayasofyası'nın (7.yy.) apsisinde Meryem ve Çocuk İsa tasvirinin yerinde büyük bir haç motifinin izleri görülmüştür. Bema tonozunun her iki yanında kare çerçeve içinde haç ve asma yapraklarından oluşan kompozisyon İkonoklazma dönemine aittir³⁶⁵.

Yunanistanın Naxos Adası'nda bulunan, Hagios Kyriaki Kilisesi (9.yy.) duvarlarında bitkisel ,geometrik,haç motifi ve hayvan figürleri mevcuttur (Foto.228-233) (Çizim: 67).Hagios Artemios Kilisesinde (9.yy.) çiçek motifi,baklava motifi ve düğümlü antrolak geçmeler yer almaktadır (Foto.234-240).Hagios İoannes Kilisesi

³⁶⁴ Memiş, 350-353.

³⁶⁵ Kalkınoğlu Köroğlu, 155.

(9.yy.)çiçek motifi,baklava motifi ve düğümlü antrolak geçmeler yer almaktadır³⁶⁶ (Foto.241-247) (Çizim 68-71).

Marmara Denizi'nin güneyinde ,Gemlik-Bandırma arasındaki sahil şeridi üzerinde Bizans dönemine tarihlenen küçük yerleşim yerleri ve inzivaya çekilmek isteyen keşişlerin manastırları yer almıştır. İmralı Adası'ndaki Metamorphosis , Gemlik yakınlarındaki Hagios Aberkios , Siyi Başmelekler , Tirilye Hagios Stephanos ,Medikion ,Pelekete ,Çıyan Kale ve Megas Agros gibi yerlerde Bizans Dönemine tarihlenen kalıntılar mevcuttur. Bu bölgedeki manastırların önemi ikonaklazmaya karşı gelenlerin toplandığı merkezler olmalarıdır.

Tirilye Medikion Manastırı (8.yy.) (Foto.248),Tirilye Pelekete Manastırı (8.yy.) ikonaklazma dönemi içinde inşa edildiği bilinmektedir³⁶⁷ (Foto.249) (Çizim : 72).

Bursa Kumyaka beldesinde Siyi Kumyaka Başmelekler Kilisesi (8.yy.)³⁶⁸ naosun kuzey duvarındaki üçlü açıklığı ayıran sütun başlıkları üzerinde kabartma haç motifi ve güney yüzlerinde ise haç oluşturacak şekilde düzenlenen monogramlar yer almıştır³⁶⁹ (Foto.250).

Kırklareli Midye Hagios Nikholas Kilisesi (7.yy.) üç nefli bir bazilikadır. Naos ortadaki çapraz iki tarafı beşik tonozla örtülü üç bölüm halindedir. Korkuluk levhalarında iç içe baklavalalar, madalyon içinde malta haçı ve iki yanında balık tasvirleri yer almıştır. Narteksin güneybatı köşesinde ayazma bulunmaktadır.Narteks ayazmaya iki sütun tarafından taşınan üç kemer ve korkuluk levhaları ile açılmaktadır. Korkuluk levhalarının olduğu kaya yüzeyleri kabartma ve kazıma olarak iç içe geçmiş baklava , haç ve zigzag çizgilerle bezenmiştir. (Foto.251-254)

Apsis yarım kubbesinin fresko süslemeye sahip olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Pencere hizasında zemin karelere bölünmüş , içlerinde baklava biçiminde şekiller mevcuttur³⁷⁰. Yarım kubbenin ortasında ise oval bir madalyon içinde

³⁶⁶ Kalkınoglu Köroğlu, 82.

³⁶⁷Kalkınoglu Köroğlu, 70-72.

³⁶⁸ A.Nazlı Soykan, Bursa Kumyaka Başmelekler Kilisesi, *Uluslararası XIX.Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, II, 21-24 Ekim 2015, 175-199.

³⁶⁹ Kalkınoglu Köroğlu, 75-76.

³⁷⁰ Kalkınoglu Köroğlu, 113-116.

kolları kenarlarda genişleyen büyük bir haç süslemesi yer almıştır. Apsisin sol duvarında da bir haç motifi vardır³⁷¹.

Ayazmadaki sütun başlıklarının her iki yüzünde farklı kompozisyonlar işlenmiştir. Bu kompozisyonlarda sarmaşık, asma ve üzümler, kuş, asma dalları ve sarmaşık yaprakları, asma ve sarmaşıklar arasında çeşitli kuşlar ve hayvanlar, bir kökten çıkan dal kıvrımları arasında üzümler, karşılıklı yuvalar üzerinde duran güvercinler, sarmaşık yaprakları, bir kraterden iki yana doğru çıkan sarmaşık yaprakları ve dallar üzerinde karşılıklı iki tavus kuşu ve iki yanında karşılıklı yuvalar üzerinde duran güvercinler ve alt kısmında, iki yana doğru sarkan iki sarmaşık yaprağı süslemesi yer almıştır (Foto.255).

İkonaklazma döneminin dini yapılardaki süsleme faaliyetleri konusunda yazılı belgeler az olmakla birlikte yine de bazı ikon yanlısı kronik mektuplarda başta Khalke kapısındaki İsa ikonası olmak üzere ikonalar tahrip edilerek yerine haçlar konulduğu, kiliselerin çiçek ve bitki demeti, geometrik desenler, ağaçlarla süslenmiştir.

³⁷¹Semavi Eyice, ''Trakya'da Bizans Devrine Ait Eserler'', *Türkiye Trakyası'nda İncelemelerden Notlar*, 343.

SONUÇ

Bizans tarihinde ikonoklazma hareketi ilk dönemlerde imparatorların siyasetleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bizans İmparatorluğunda V.yüzyıldan itibaren her yerde bulunan tasvirlerin insan eliyle yapılan bir eşya halinden çıkması kutsal bir ibadet haline dönüşmesi tasvir kullanımının putperestlik olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bizans İmparatorluğu'ndaki Herakleios Hanedanı'nın yıkılmasından sonra meydana gelen taht kavgaları ve başarıları olarak sürdürülmüş Müslüman Arap faaliyetleri sebebiyle Bizans İmparatorluğu için karanlık bir ortam olmuştur.III.Leon'un en büyük desteği olan Anadolu'daki themalar arasında tasvir düşmanlığı artmıştır.726 yılında Anadoluda doğal felaketlerin üst üste gelmesi ve tasvirlerle ibadetin putperestliğe dönüşmesi meydana gelmiştir.

Tasvirkırcılığın en şiddetli döneminde bulunan III.Leon'un oğlu V.Kostantinos 754 yılında Hiereia Sarayı'nda yapılan tasvirkırcılık hareketini güçlendirerek 760 yılından itibaren tasvirlerle ve tasvir taraflarına karşı baskı artmıştır.VIII.yüzyılda Bizans Devleti imparatorluğun stratejik açıdan önemli yerlerini Müslüman Araplar ele geçirmiştir.İmparatoriçe Eirene devletin idari gücünü elinde tutmak için askeri güce sahip olmadığından tasvir tarafları ve keşişler ile temasa geçmiş tasvir kullanımının serbest bırakılması siyasetini benimseyerek kuvvet kazanmaya çalışmıştır.787 yılında İznik'te toplanan VII.Ekümenik Konsilde tasvirlerle ibadetin serbest bırakılmasıyla 726 yılında başlamış olan tasvirkırcılık hareketi bir süreliğine son bulmuştur.Tasvirkırcılık hareketi 815 yılında V.Leon tarafından yeniden ortaya çıkana dek ara döneme girmiştir.

Hız. İsa'yı sembolize eden haç ve değişik stilize bitkisel ve sembolize eden geometrik süsleme kompozisyonları dini yapılarda ön plana çıkmıştır. Al Oda Manastır Kilisesi'nin düğümlü geçme ve geometrik desenlerle oluşan resim programında haça verilen önem ve tasvir karşıtı yazıtı ile ikonoklast anlayışı en açık biçimde yansıtan Hagios Basileios Kilisesi, farklı haç kompozisyonları ve düğümlü madalyonlu geçmeler, bitkisel ve geometrik süslemeler Hagios Niketas Kilisesi ve Cemil Hagios Stephanos Şapeli yer almaktadır. Kapadokya Bölgesi, gerek ülkemiz gerekse dünya kültür mirası açısından Hristiyanlık tarihine ışık tutacak nitelikte birçok kültür varlığına ev sahipliği yapmıştır.

KAYNAKLAR

- Adıbelli, Ramazan, *Kapadokya Bölgesi'ndeki Hristiyanlık Tarihi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst., Konya 2002.
- Akkaya, Tayfun, *Ortodoks İkonaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Aktaş, Ceren, *Çavuşin Kent Dokusundaki Geleneksel Konut Mimarisi ve Koruma Önerileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üni. Fen Bilimleri Enst., Kayseri 2019.
- Akyürek, Engin "Bizanslı Sanatçılar Ortaçağ Kültür Ortamında Sanatsal Üretimin Sınırları'', *Mimar Sinan Üni. Sanat ve Tasarım Yazıları*, 3, İstanbul 2008.
- Akyürek, Engin, "MS. IV.- XI. Yüzyıllar: Kapadokya'daki Bizans", *Kapadokya*, Mas Matbaacılık, İstanbul 1998, 315.
- Alev, Önen Ayten F., *Kappadokia Göreme Vadisinde Meryem Siklusu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enst. Ankara 2014.
- Allcock Lee Samantha and Roberts Neil, "Changes in regional settlement patterns in Cappadocia (central Turkey) Since the Neolithic: a combined site survey perspective'' *Anatolian Studies*, 64, 2014, 33-57.
- Altunkaynak, Seher, Ürgüp *Cemil Köyü Keşlik Manastırı Kiliseleri Duvar Resimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enst. Kayseri 2006.
- Arslan Mustafa –Esra Bulut, "Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin Sınırları'', *Journal of History Studies*, Vol.9, 2017, 50-65.
- Aslanidis Klimis, "Remarks on the architecture of the church of Hagia Kyriaki at Apeiranthos, Naxos'', *L'aniconisme dans l'artreligieux byzantin Actes du colloque de Genève* 2009, 223-233.
- Atabey, Eşref, *Nevşehir İli Tıbbi Jeolojik Unsurları ve Halk Sağlığı*, Nevşehir 2013.
- Ataç Nergis, Kappadokia'da Kapalı Yunan Haçı Planlı Kiliselerde Apsis Doğu Haç Kolu ve Köşe Mekânları Resim Programı, *XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu 2 – 5 Kasım 2016*, Sakarya, 2016, 1-15.

- Atasagun, Galip, “Hristiyanlığın Tanıtımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.10, Konya 2000, 181-199.
- Aydın, Faruk, Kapadokya Volkanik Kompleksinin Gelişimi ve Volkanizmanın Bölge Üzerindeki Etkileri, *1. Tıbbi Jeoloji Çalıştayı*, Nevşehir 2009, 12.
- Başak, Mustafa, *İç Anadolu Turizminin Gelişimi ve İşletilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst. İstanbul 1991.
- Başgelen, Nezih, *Bir Masal Ülkesi Kapadokya*, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara 1991.
- Berk Mehmet Fatih, ”Isaura Hanedanlığı ve İmparator III. Leo”, *Uluslararası Sempozyum*, Konya 2016, 107-119.
- Berkmen, Hülya, ”Avanos Kültür Varlıkları Çalışması, Kapadokya Bölgesinde Suyun İzi”, *MEGARON*, 10, (4), İstanbul 2015, 595-609.
- Bilgili, Bilal, *Kapadokya Kayalık Alanları ve Kaya Oyma Kiliselerinde Koruma Sorunları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enst., İstanbul 2014.
- Bordino, Chiara, Tanrı’nın Yaşadığı Bir Yer Nevşehir Bölgesi’nde Hristiyan Kilisesinin Gelişimi (IV-XIII Yüzyıllar Arası) ve Bu Kilisenin Gorsel Sanatlardaki Rolü, 1. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir 2012, 168.
- Bordi, Giulia, La Chiesa di Hagios Basilios e la Pittura Delle Origini In Cappadocia, Palinsesti Pittorici, Atti del Convegno Internazionale Di Studi Parma, Settembre 2011, 230.
- Büyüksaraç Aydın ve Diğerleri, “Kapadokya İgnimbiritleri ve Volkanitlerinde Paleomanyetik Çalışma-Manyetik Anomalilerin Yorumuna Bir Yaklaşım”, *İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yer Bilimleri Dergisi*, 18,(2), İstanbul 2005, 199-218.

- Canverdi, Ayşegül, *Kapadokya Bölgesi Güzelöz (Mavrucan) ve Ortaköy Mevkindeki Kiliselerin Duvar Resimlerindeki Sahnelerin İkonografisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üni.Sosyal Bilimler Enst.Kayseri, 2005, 9-10
- Chatzidakis, Manolis ‘‘Byzantine Art In Greece’’, Melissa Publishing House, Athens, 1989, 30-50.
- Crow, James – Turner Sam, ‘‘The Aniconic Churches of Naxos’’, *Naxos and the Byzantine Aegean: Insular Responses to Regional Change*, 7, Athens 2018, 223-239.
- Çekiç, Gülnihal, *Kapadokya’da Yeraltı Yerleşmelerinin Yer Seçimi Oluşumu Günümüze Planlamaya Etkisi: Kaymaklı Derinkuyu Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üni. Fen Bilimleri Enst., Konya, 2008.
- Çelebioğlu, Banu, *Kapadokya’da Hristiyan Dini Mimarisi ve Koruma Metodolojisi*, (Doktora Tezi) Yıldız Teknik Üni. Fen Bilimleri Enst., İstanbul, 2008.
- Çiner Attila ve Diğerleri, ‘‘Volcanism and Evolution Of The Landscapes In Cappadocia’’, *3 èmes Rencontres D ’Archeologie De L’ifea*, Istanbul 2012, 1-16.
- Çoban İbrahim -Nurcan Sert, ‘‘Batılıların Yazdığı Seyahatnamelerdeki Gravürlere Yansıyan Şekliyle Anadolu Geleneksel Mimarisi’’, *İdil Dergisi*, 7, (52), 1531-1538.
- Çoban, Zakir Bekir ‘‘Bizans İkonaklazzının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması’’, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, 2008, 4.
- Çobankaya, Mehmet, ‘‘Volkanik Yapılar ve Kapadokya Bölgesinden Örnekler’’, *Doğal Kay. ve Eko. Bült.* 2016, 31-41.
- Çoşkun, Ergin Nurşat, *Kapadokya Bölgesi Resim Sanatının Gelişim Evreleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üni.Sosyal Bilimler Enst. Edirne 1999.
- Değirmencioğlu, Özdal A., *İsa Peygamber ve Anadolu İkonografisi*, Detay Yayıncılık, Ankara 2014.

- Demirçivi, Murat Burak, ‘‘Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Kayalık Bölgeleri’ne İlişkin UNESCO Raporu Değerlendirmeleri ve Öneriler’’, *Turizm Akademik Dergisi*, 2017, 91-106.
- Dirik, Kadir, Kapadokya Bölgesi’nin Jeolojisi, Jeomorfolojisi ve Bunların Bölgedeki Medeniyetler Üzerindeki Etkisi, *1. Tıbbi Jeoloji Çalıştayı*, Nevşehir 2009, 6-7.
- Doğaner, Suna’’Peri Bacalarının Turizm Bakımından önemi’’, *Türk Coğrafya Dergisi*, (30), İstanbul 1995, 31.
- Dosogne, Lafontaine J. Pour une problématique de la peinture d’église byzantine à l’époque icono- claste, *DOP* 41, 1987, 323-334.
- Dosogne, Lafontaine J., *Nouvelles notes Cappadociennes*, Byzantium, 33, 1963, 121-183.
- Dursin Gürdal, Arzu ‘‘Nevşehir Bölgesi ve Kapadokya Etnik Kimliği’’, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir 2011, 245-262.
- Emiroğlu, Mecdi’’İhlara Vadisi’’, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, (7), Ankara 1973, 45-108.
- Epstein, Wharton Ann ‘‘The Iconoclast Churches of Cappadocia’’ (Ed.: A. Bryer – J.Herrin), *Iconoclasm, Papers given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies* University of Birmingham, March, 1975, 111.
- Eroğlu, Hikmet Ahmet, ‘‘Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri’’, *Dini Araştırmalar*, 2, (5), Eylül-Aralık 1999, 387-413.
- Ersoy, N., *Semboller ve Yorumları*, Dönence Basım ve Yayın, İstanbul 2007.
- Eser, Acara Meryem, *Hristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, (1), İstanbul 2010.
- Eyice, Semavi’’Trakya’da Bizans Devrine Ait Eserler’’, *Türkiye Trakyası’nda İncelemelerden Notlar*, 343.
- Gough, M., ‘‘A Church of the Iconoclast Period in Byzantine Isauria’’, *Anatolian Studies* VII, 1957, 153– 161

- Gül, Ahmet, *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üni. Sosyal Bilimler Enst., Sakarya, 2005.
- Gülsevil Burcu Belbel – Sözbilen Gülhan, “Yerel Halk Gözüyle Turistik Talebin Kültürel Mirasa Etkisi Kapadokya Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, (59), 2017, 439-457.
- Güneri, Derya, *Kapadokya Bölgesi Soğanlı Vadisinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Şarap İşlikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enst., Kayseri 2013.
- Güngör, Şenay, “Yerel Halkın Turizm Algısı: Çavuşin Örneği”, *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2015, 577-578.
- Günözü Hande, *Kapadokya Bölgesi Bizans Dönemi Duvar Resmi Sivalarının Korunmasında Kullanılan Enjeksiyon Harçlarının Araştırılması ve Geliştirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 2014.
- Hakman Meral, *Kapadokya’da Zeus Kültü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2012.
- Herrin, Judith, *Bizans*, (Çev.: Uygur Kocabaşoğlu) İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Higuchi, R., Suzuki, T., Shibata, M., Taniguchi, Y., & Gülyaz, M., “Digital Non-Metric Image-Based Documentation For The Preservation And Restoration Of Mural Paintings: The Case Of The Üzümlü Rock-Hewn Church, Turkey”, *Virtual Archaeology Review*, 7(14), 2016, 31-42.
- Hoşgören, Yıldız M., *Jeomorfoloji Terimleri Sözlüğü*, Çantay Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Kaçmaz, Ercan, “Aynı Adı Taşıyan ve Benzer Resimleri İçinde Bulunduran Kapadokya Kiliseleri”, *1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir 2011, 41-62.
- Karaca, Ceylan H., *Göreme Açık Hava Müzesi’nde Bulunan Azize Barbara Kilisesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2013.

- Karagianni, Alexandra, “Représentations des croix dans les églises byzantines du Xe au XIIe siècle: *interprétation et liens avec la liturgie*”, *Byzantiaka of Greek Historic Society*, 29, Thessaloniki, 2011, 233-254.
- Kaşmer, Özgü, *Zelve Açık Hava Müzesi’ndeki (Kapadokya) Kayadan Oyma Tarihi Yapıların Jeomekanik Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üni.Fen Bilimleri Enst., Ankara 2011.
- Kaymakçı, Salih, Nevşehirde Çanak-Çömlek Kültürünün Geçmişi (İlk Tunç Çağı – M.Ö. 3200-1800), *1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2012, 61-80.
- Kazhdan, P.Alexander, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, 2, Newyork 1991, 977.
- Keskin Emrah - Çontu Mehmet, “Mustafapaşa (Sinassos) Kasabasında Yaşayan Halkın Turizme Bakış Açısını Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması”, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3, (2) Temmuz, 2011, 38-55.
- Konyar, Özalp Hümeysra, *Kapadokya*, Türsab Kültür Yayınları, Kapadokya 2013.
- Korat, Gürsel, *Taş Kapıdan Taç Kapıya Kapadokya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Köroğlu Kalkınoğlu, Gülgün, *Bizans Sanatında İkonoklazma Dönemi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üni. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 1994.
- Küçük Abdurrahman - Tümer Günay - Küçük Mehmet Alparslan, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- Lee, Hye Jung, *Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvirkırcılık Hareketinin Başlangıç Dönemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst. İstanbul 2004.
- Levy, Jolivet Catherina, “Archéologie religieuse du monde byzantin et arts chrétiens d’Orient”, *Annuaire EPHE*, Sciences religieuses, 2008, 209-215.
- Levy, Jolivet Catherina, “Trois nouvelles représentations de la Vision d'Eustathe en Cappadoce”, *In: Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot*, tome 72, 1991, 101-106.

- Levy, Jolivet Catherine, *Les Eglises Byzantines De Cappadoce*, Editions, Du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1991, 157.
- Lévy, Jolivet Catherine, ‘‘De l’aniconisme en Cappadoce: Foto.94)quelques réflexions à la lumière dedécouvertes récentes’’, *L’aniconisme dans l’art religieux byzantin Actes du colloque de Genève*, 2009, 127-141.
- Lowden, John, ‘‘İkona mı, Put mu? İkonakırıcılık Tartışması’’, *Sanat Dünyamız*, İstanbul 2001, 208-228.
- Marco Carpiceci, Carlo Inglese, Fabio Colonnese, ‘‘The Cave Revealed The Monastery of Aynalı and the Representation of Rupestrian Architecture’’ Sapienza University, Rome, Italy, 329-337.
- McMichael, Lynn Alice, *Rising Above the Faithful: Monumental Ceiling Crosses in Byzantine Cappadocia*, The Graduate Theses, The City University, Newyork 2018, 198-199.
- Memiş, Melda Ü., İznik Ayasofyası’nın Son Restorasyon Çalışmasında Açığa Çıkarılan Freskoları, *Uluslararası Katılımlı XV.Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Eskişehir 19-21 Ekim 2011, 349-359.
- Okuyucu, Demet, *Derinkuyu Yer Altı Şehri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enst., Erzurum 2007.
- Orhan Deliorman - Didem Ergun Fatma –Orhan Nilüfer’’, *Anadolu Medeniyetlerinde Asma’’, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3, (50), 2011, 70-80.
- Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: Fikret Işıltan)Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991,
- Öncü, İdil, *Bizans İmparatorluğu’nda İkonoklast Dönem Kostantinopolis ve Yakın Çevresindeki Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enst.Ankara, 2010.
- Ötüken, Yıldız S.‘‘Kapadokya Bölgesindeki Kapalı Yunan Haçı Kiliselerde Resim Programı’’, *Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, (3), İzmir 1984, 143-167.
- Ötüken, Yıldız, S., ‘‘İkona’’, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, 836.

- Özata, Şerife, *Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Yapı Sorunları ve Çözüm Önerileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üni. Fen Bilimleri Enst., İstanbul 2015.
- Özkan, Haldun, *Bizans Mimarisi Ders Notları*, Erzurum 2016.
- Öztaşkın, Kurtuluş Gökçen Yanartaş (Khimera)'taki Bizans Dönemi Bazilikası, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, Antalya 2009, 313-327.
- Pallas, DI "Une not Sur Laurorotion De La Chapehalle De Haghiös Basileios De Sınasos, *Byzantion*, 48, 1975, 208-225.
- Pekak, Sacit, "Mustafapaşa (Sinassos) ve Aziz Nikolaos Manastırı" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, (1), Haziran 2008, 199-217.
- Peker, Nilüfer, "9.-11.yüzyıllarda Kapadokya Resim Programlarında Son Mahkeme Sahnesi", *Bizans Çevre Kùltürler*, İstanbul 2010, 254-266.
- Peker, Nilüfer, *Kapadokya Bölgesi Bizans Dönemi Kiliselerinde Son Mahmeke Sahneleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) HacettepeÜni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2008.
- Peker-Nilüfer B.Tolga Uyar, "Güzellöz-Başköy ve Çevresi Bizans Dönemi Yerleşimleri 2012", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.2.27-31 Mayıs Muğla 2013, 110-119.
- Polat Selahattin-Güney, Yıldız "Damsa Çayı Vadisinde (Cemil-şahinefendi Köyleri Arası)Kaya Düşmesi Olayı ile Peribacası Oluşumu Arasındaki İlişki", *Marmara Coğrafya Dergisi*, (28), İstanbul 2013, 20.
- Reber Martiniani Marielle, "Textiles et décors peints aniconiques", *L'aniconisme dans l'artreligieux byzantinActes du colloque de Genève*, 2009, 75-85.
- Restle, M., *Die Byzantinische Wandmalerei Kleinasien*, Recklinghausen, 1967,
- Rodley, Lyn, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge University Press, 2010.
- Sağlam Çalkan Özlem- Sağlam Hayri, "İnsanlık Tarihinde Üzümün Önemi", *Derleme Makalesi*, Bilecik 2010, 1-10.

- Sevin, Veli, *Tarih Öncesi Çağların Kapadokyası*, Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Soykan, A.Nazlı, Bursa Kumyaka Başmelekler Kilisesi, *Uluslararası XIX.Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, II, 21-24 Ekim 2015, 175-199.
- Sür, Özdoğan, “Nevşehir ve Ürgüp Çevresinde Jeomorfoloji Araştırmaları”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, (1), Ankara 1968, 179-199.
- Şahin, Selma, *Kapadokya Bölgesi Kilise Freskleri ve Fresklerin Yüksek Baskı Tekniği ile Yorumlanması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enst. Ankara 1997.
- Şahna, Hülya, *Kapadokya Bölgesi, İhlara Vadisi’ndeki Bizans Dönemi Kaya Mimarisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2018.
- Şakiroğlu, H.Mahmut, “Haç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX, İstanbul 1993.
- Şarлак, Aleksandru Evangelia, *Post-Bizans Dönemi İstanbul Kiliselerinde Duvar dan Bağımsız İkonalar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üni.Sosyal Bilimler Enst.Haziran 2011.
- Taş Tuğba - Özcan Fikret, “M.S.4-7.yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 2015, 247-275.
- Taş, Tuğba, *M.S.4-7.yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üni. Sosyal Bilimler Enst., Isparta 2014.
- Taşkale Faruk, “Büyüleyici Bir Açık Hava Müzesi Nevşehir”, *İSMEK El Sanatları Dergisi*, İstanbul 2008, 60-71.
- Teteriatnikov, Natalia, “A Group of Early Churches in Cappadocia: Evidence for Dating”, *Византийский временник*, 55, 1998, 232-237.

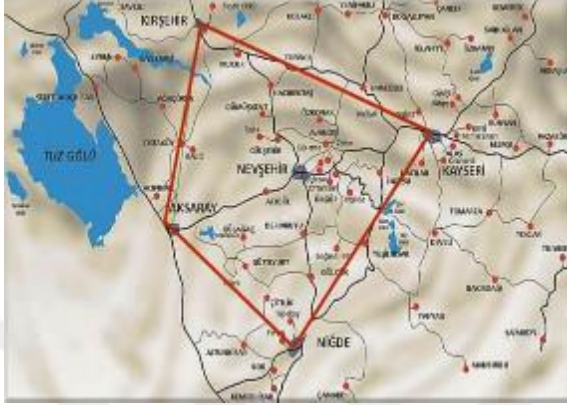
- Teteriatnikov, Natalia, "The True Cross Flanked by Constantine and Helena. A Study in the Light of the Post-Iconoclastic Revaluation of the Cross", *Deltion tes Christianikes Archaialogikes Hetaireias*, 18, 1995, 169-188.
- Teteriatnikov, Natalia The Frescoes of the Chapel of St. Basil in Cappadocia, *Their Date and Context Reconsidered*, Cahrch 40 1992, 99-114.
- Thierry, Michel - Thierry, Nicole "Haçli Kilise, l'Église à la Croix, en Cappadoce", In: *Journal des Savants*, 1964, 241-254.
- Thierry, Nicole "Monuments Pré-Iconoclastes en Cappadoce Rupestre", *Actas Del VIII Congreso Internacional De Arqueologia Cristiana*, Barcelona 1969, 563- 565.
- Thierry, Nicole La Cappadoce de l'Antiquité au Moyen Âge. In: *Melanges de l'Ecole française de Rome. Moyen-Age*, 110, 1998, 867-897
- Thierry, Nicole Le culte de la croix dans l'empire byzantin du VIIe siècle au Xe dans ses rapports avec la guerre contre l'infidèle. *Nouveaux témoignages archéologiques*, *Rivista di Studi Bizantini e Slavi* 1 1981, 205-228.
- Thierry, Nicole, "Le Cénacle apostolique à Kokar Kilise et Ayvali Kilise en Cappadoce: Mission des apôtres, Pentecôte, Jugement dernier", In: *Journal des Savants*, 1963, 228-241.
- Thierry, Nicole, "Mentalité et Formulation Iconoclastes en Anatolie ", In: *Journal des Savants*, 1976, 81-130.
- Thierry, Nicole, "Le culte de la croix dans l'empire byzantin du VIIe siècle au Xe dans ses rapports avec la guerre contre l'infidèle". *Nouveaux témoignages archéologiques*, *Rivista di Studi Bizantini e Slavi* 11981, 205-228.
- Thierry, Nicole, Les peintures murales de six églises du haut Moyen Âge en Cappadoce. In: *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 114e année, N. 3, 1970, 444-480.
- Thierry, Nicole, "Les Eglises Rupestres " Art De Cappadoce, Geneve 1971.
- Thierry, Nicole, "Les plus Anciennes Représentations Cappadociennes du Costume épiscopal Byzantin", In: *Revue des études Byzantines*, 34, 1976, 325-332.

- Thierry, Nicole, "Notes critiques à propos des peintures rupestres de Cappadoce", In: *Revue des études Byzantines*, tome 26, 1968, 337-366.
- Thierry, Nicole, *La Cappadoce de l'antiquité au Moyenâge*, Paris 1998.
- Thierry, Nicole, "La croix en Cappadoce Typologie et valeur représentative, Le site monastique copte des Kellia, Sources historiques et explorations archéologiques", Actes du Colloque de Genève 1984, 197-212
- Thierry, Nicole, "Art byzantin du Haut Moyen Âge en Cappadoce : l'église n°3 de Mavrucan". In: *Journal des savants*. 1972, 233-269.
- Treadgold Warren, *The Oxford History of Byzantium*, Oxford University Press, 2002.
- Tuncer, Hicran, *Zelve Açık Hava Müzesi'nde Bulunan Balıklı ve Üzümlü Kilise'nin Mimarisi Resim Programı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üni.Sosyal Bilimler Enst., Eskişehir 2014.
- Turanî, Adnan, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara 1975.
- Türkeş, Murat, "Orta Kızılırmak Bölümü Güney Kesiminin (Kapadokya Yöresi)İklimi ve Çölleşmeden Etkilenebilirliği", *Ege Coğrafya Dergisi*, (14), İzmir 2005, 73-97.
- Ulusoy Reşat - Aydan Ömer, Cultural, Historical and Geo-Engineering Aspects Of The Cappadocia Region, *Post Symposium Excursions*, September 2016, 1.
- Uluyol, Özgül, *Kapadokya Bölgesi Duvar Resimlerinde Yer Alan Müneccim Kralların Tapınması Sahnesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Konya 2014.
- Ünal, Şebnem, *Sinematik Şehirler ve Kapadokya*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enst. İstanbul, 2003.
- Ünlü, Fadime, *Roma İmparatorluğu Döneminde Kapadokya Bölgesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacıbektas Veli Üni. Sosyal Bilimler Enst. Nevşehir 2014.
- Van Loon, J.M. Gertrud, "Abraham, Isaac, and Jacob in Paradise in Coptic Wall Painting", *An International Journal of Documentation*, 2011, 72-73.
- Vasilev, Alexander, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Alfa Yayınları, 2016.

- Vryonis, Speros, "Bir Dünya Uygarlığı Bizans", *Cogito Düşünce Dergisi*, (19), İstanbul 1999, 39-40.
- Wallace, Anne Sue, *Byzantine Cappadocia*, Australian National University, Australia, 1991,
- Xenaki, Maria, Ornement et texte: le cas de l'ensemble funéraire de Karşıbecak à Göreme, *Cappadoce, L'aniconisme dans l'art religieux byzantin Actes du colloque de Genève 2009*, 159-171.
- Yalçinkaya, Uğur, "Üzümlü Kilisesi Konservasyon ve Restorasyon Çalışmaları 2014 Yılı Araştırma Belgeleme Çalışmaları", *24.Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1.Uluslararası Müzecilik Çalıştayı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları Şanlıurfa 2015*, 571-584.
- Yıldırım, Özlem Zeynep, *Sinasos Yöresel Mimari ve 19.yy Batılılaşma Hareketlerinin Konut Mimarisine Ekileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üni. Fen Bilimleri Enst., İstanbul 2003.
- Yıldız Sevcan – Derman, Engin "Kapadokya'daki Bizans Eserlerinin Turizm İçindeki Yeri: İhlara Vadisi Örneği", *International Journal of Academic Value Studies*, Vol.4, 2018, 230-238.
- Yıldız Sevcan –Seden Sevcan, *Kapadokyadaki Bizans Eserlerinin Turizm İçindeki Yeri*, 3, 2017, 95-103.
- Yıldız, Sevcan, *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadoludaki İzleri*, Detay Yayıncılık, Ankara 2009.
- Yılmaz Murat Hacı ve Diğerleri, "İklimsel Faktörlerin Kapadokya Bölgesindeki Toprak Aşınmasına Etkisi", *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 2, 2010, 13-19.
- Yılmaz, Nilay, *Ayasofya Müzesi'ndeki İkonalar Kataloğu*, Ankara1999.

EKLER

EK 1. HARİTALAR

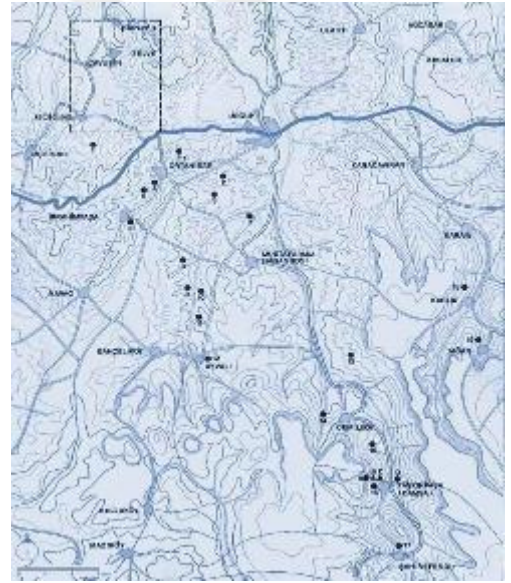
Harita 1. Kapadokya bölgesini sınırlarını gösteren harita (<http://sehriarslan.blogspot.com> Erişim Tarihi: 14.06.2019)

Harita 2. Kapadokya Volkanik Kompleksi (<https://tr.pinterest.com/> Erişim Tarihi: 14.06.2019)

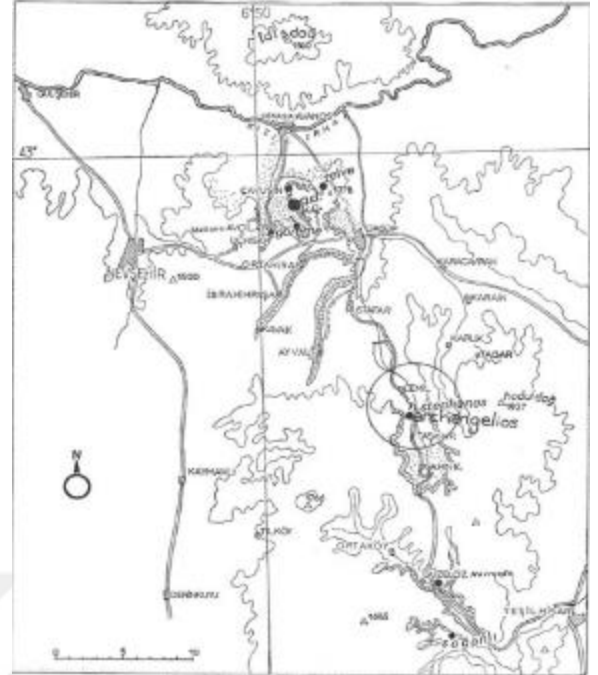
Harita 3. Küçük Asya ve Kapadokya (<https://www.wikizero.org> Erişim Tarihi: 14.06.2019)

Harita 4. Ürgüp (<http://destinasyonkapadokya.com> Erişim Tarihi: 15.06.2019)

Harita 5. Gomeğa Vadisi (http://www.cappadociaexplorer.com Erişim Tarihi: 16.06.2019)

Harita 6. Cemilköyü Hagios Stephanos Kilisesi (Seher Altunkaynak'dan)

Harita 7. Güllüdere Vadisi ve kiliseler

Harita 8. Güllüdere ve Kızılçukur Vadisi Kiliseleri (https://www.kapadokyadayim.com Erişim Tarihi: 16.06.2019)

EK 2. FOROĞRAF VE ÇİZİMLER

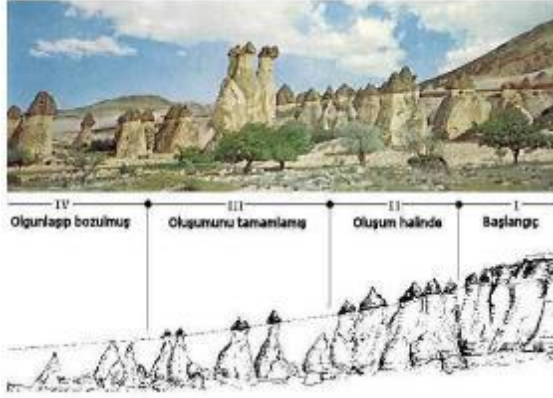

Foto. 1. Peribacalarının Oluşumu (<http://birdelikizinturkusu.blogspot.com> Erişim Tarihi: 15.06.2019)

Foto. 2. Kılıçlar Vadisi (<https://www.turkeycentral.com> Erişim Tarihi: 15.06.2019)

Foto. 3. Hz.Meryem , Çocuk İsa ve Azizler İkonası (<https://sanatkaravani.com> Erişim Tarihi: 16.06.2019)

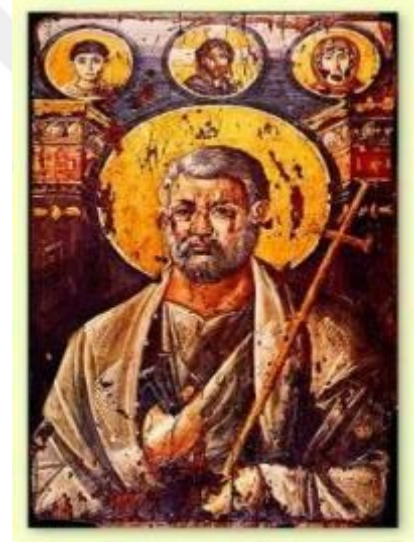

Foto. 4. Aziz Petrus İkonası (<http://kisacames.blogspot.com> Erişim Tarihi: 16.06.2019)

Foto. 5. III. Leon (<http://www.wikizero.com> Erişim Tarihi: 17.06.2019)

Foto. 6. Büyük Saray Khalke Kapısı (<https://kavrakoglu.com> Erişim Tarihi: 18.06.2019)

Foto. 7. Khalke İsa'sı ve Meryem AnaPanosu (<http://kariye.loriennetwork.com/tr> Erişim Tarihi: 18.06.2019)

Foto. 8. V. Konstansin (<http://www.wikizero.com> Erişim Tarihi: 19.06.2019)

Foto. 9. V. Konstantin ve manastırı tahrip eden askerler (14 y.y) (<http://www.wikizero.com> Erişim Tarihi: 19.06.2019)

Foto. 10. Eirene (<https://www.historyofroyalwomen.com> Erişim Tarihi: 19.06.2019)

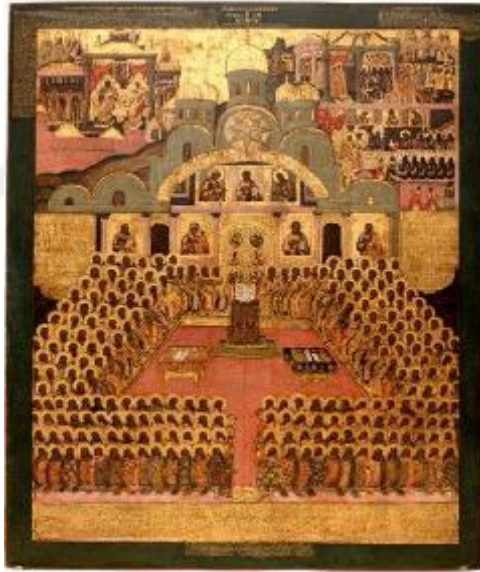

Foto. 11. VII.Ekümenik Konsil (İznik Konsili)Novodevichy Manastırı , Moskova 17.yy <http://www.wikizero.com> Erişim Tarihi: 20.06.2019

Foto. 12. I.Mihail'in taç giyme töreni (Madrid Skilicis) (<https://www.wikiwand.com> Erişim Tarihi: 20.06.2019)

Foto. 13. V.Leon'un taç giyme töreni (İoannis Skilicis resimli yazma kitabında minyatür)
(<http://www.wikizero.com> Erişim Tarihi: 21.06.2019)

Foto. 14. II.Mihail'in Thoması yenmesi (Manasses Vakainamesi'nden bir minyatür)
(<http://www.wikizero.com> Erişim Tarihi: 22.06.2019)

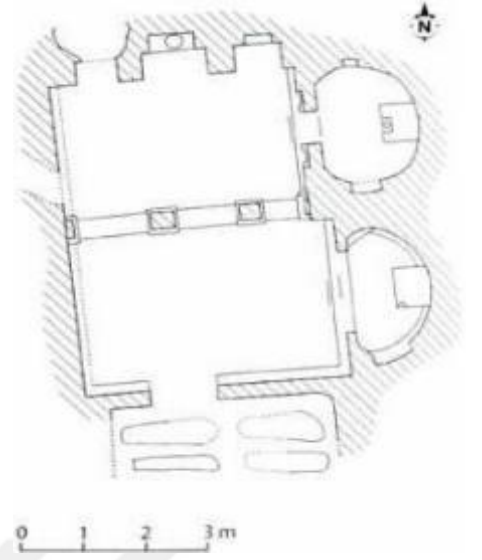
Foto. 15. Mustafapaşa'nın Genel görünüşü

Foto. 16. Gomeda Vadisi

Foto. 17. Hagios Basileos Kilisesi

Çizim 1. H.Basileos Kilise (G. Bordi'den)

Foto. 18. Kuzey nefin templon duvarında haç

Foto. 19. Güney nef apsisi

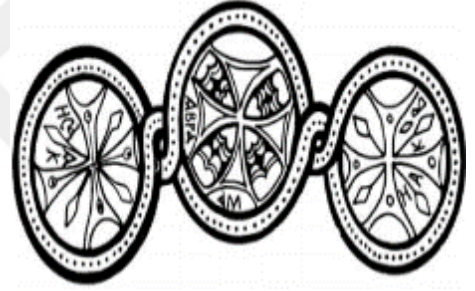
Foto. 20. Güney nef apsisinde üç haç

Foto. 21. Haç ve Balık

Foto. 22. Madalyonda üç malta haçı

Çizim 2. Madalyonda üç malta haçı (N. Thierry'den)

Foto. 23. Apsis kemerinde iki piskopos figürü

Foto. 24. Güney nefin tavanında haç

Foto. 25. Çiçek motifli pano

Foto. 26. Naosun batı duvarında pano

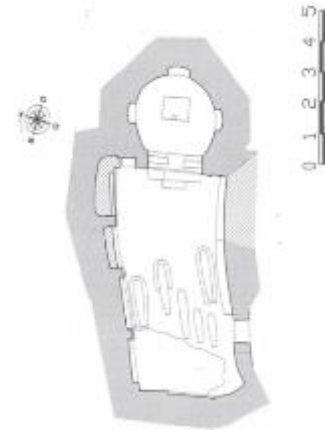
Foto. 27. Güneybatı köşede haç

Çizim 3. Güneybatı köşede haç
(N.Thierry'den)

Foto. 28. H. Stephanos Kilisesi

Çizim 4. Stephanos Kilisesi (S. Altunkaynak'dan)

Foto. 29. Apsis duvarı ve altarı

Çizim 5. Apsis duvarı (Seher Altunkaynak'dan)

- 1.Tanımlanamayan figür
- 2.Tanımlanamayan figür
- 3.Başmelek Gabriel
- 4.Apollon
- 5.Vaftizci Yahya
- 6.Haç motifi
- 7.Kutsal Bilgelik Tahtı
- 8.Başmelek Mikhael
- 9.Ayı simgeleyen kadın başı
- 10.Stilize çiçek
- 11.Vaftizci Yahya

Foto. 30. H. Euphemia ve haç

Çizim 6. H.Euphemia ve haç (N.Thierry'den)

Foto. 31. Haç motifi

Çizim 7. Haç motifi (N. Thierry'den)

Foto. 32.Apsis tavanında haç

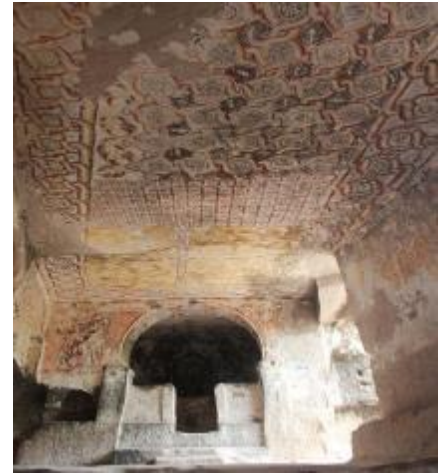

Foto. 33.Naos tavanı

Foto. 34. Üzüm ve bereket boynuzları

Çizim 8. Bereket boynuzları
(N.Thierry'den)

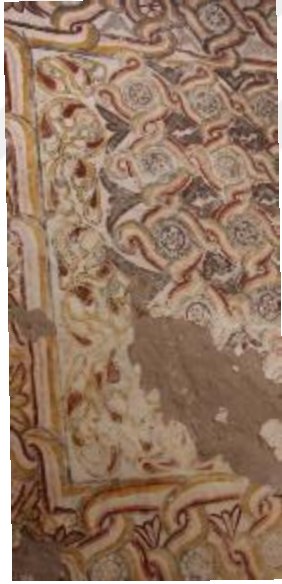

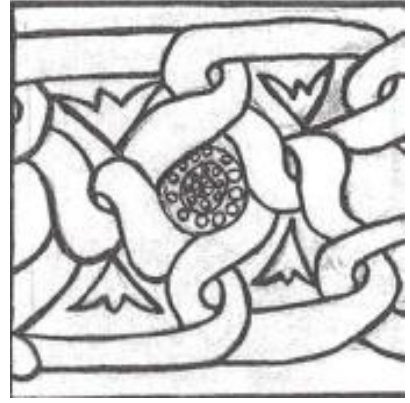
Foto. 35. Tavan süslemesi

Çizim 9. Tavan süslemesi (N.Thierry'den)

Foto. 36. Dört düğümlü madalyon

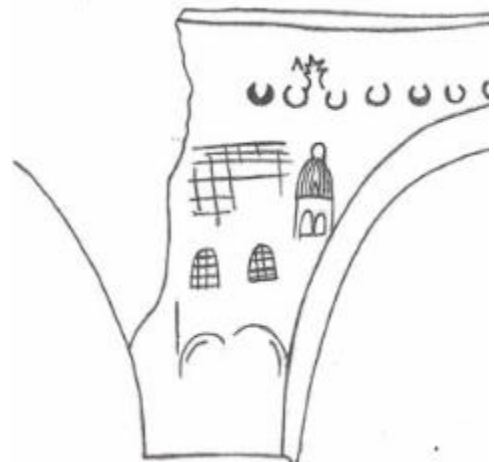
Çizim 10. Madalyon motifi
(N.Thierry'den)

Foto. 37. Apsis duvarı balık pulu

Foto. 38. Kilise betimlemesi

Çizim 11. Kilise betimlemesi (S.
Altunkaynak'dan)

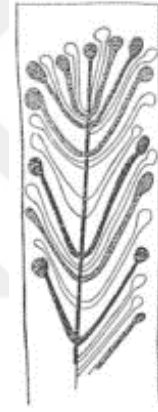
Foto. 39. Hayat ağacı

Çizim 12. Hayat ağacı (S.Altunkaynak'dan)

Foto. 40.Naos doğu duvarı Hayat ağacı

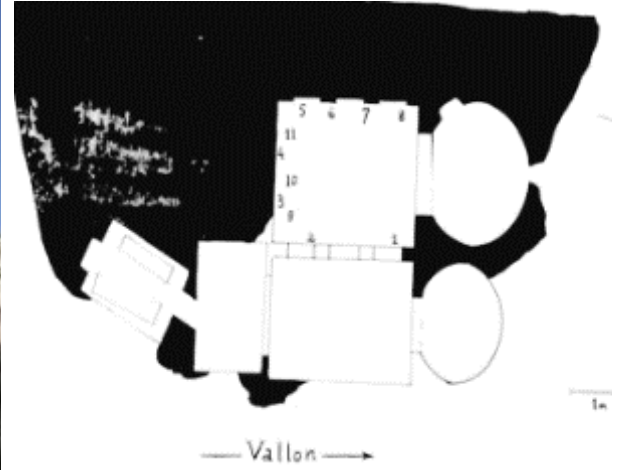
Çizim 13. Hayat ağacı (S. Altunkaynak'dan)

Foto. 41. Kızılçukur Vadisi

Foto. 42. Anna and Joachim Kilisesi

Çizim 14. Anna and Joachim Kilise (N.Thierry'den)

Foto. 43. Tonoza Haç motifi

Çizim 15. Tonoza haç motifi (N. Thierry'den)

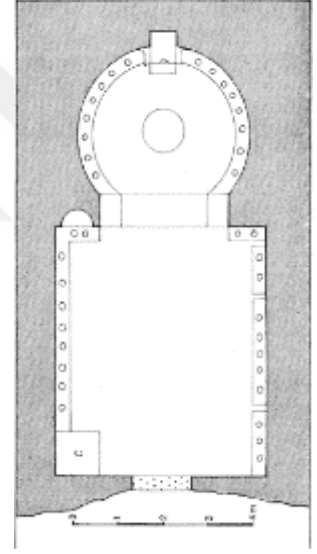
Foto. 44. Kuzey duvarda süsleme ve yazıt

Foto. 45. Nartekste haç motifi

Foto. 46. Kızılçukur Haçlı Kilise

Çizim 16. Haçlı Kilise (N. Thierry'den)

Foto. 47. Tavanda haç motifi

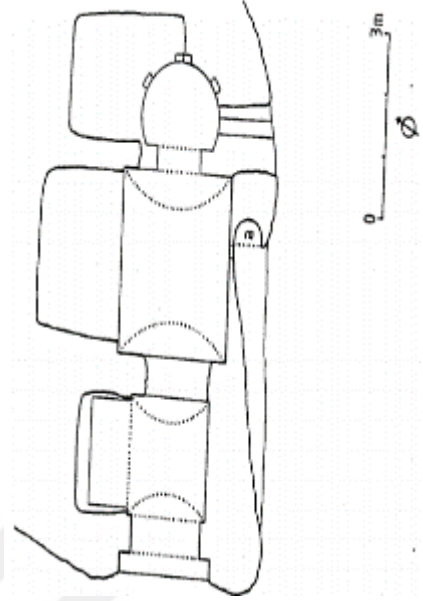
Foto. 48. Tavanda haç motifi detayı

Foto. 49. Apsis duvarında düğümlü geçme motifi

Foto. 50. H. Niketas Stylites Kilise

Çizim 18. H.Niketas Stylites Kilise
(S.Wallace'den)

Foto. 51. Apsis tavanında haç motifi

Foto. 52. Apsis tavan süslemesi detay

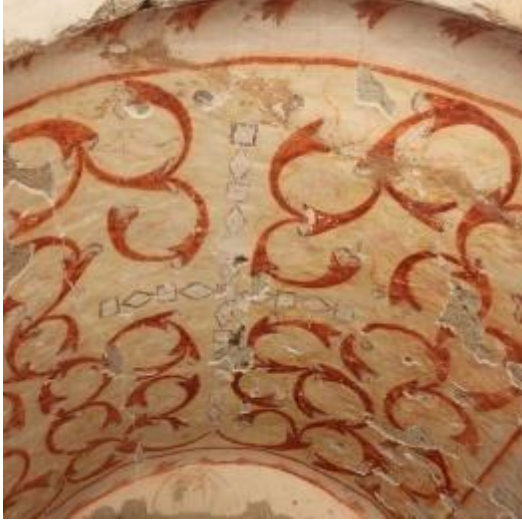

Foto. 53. Narteksin beşik tonozunda haç

Foto. 54. Naosun tonozunda haç ve süsleme

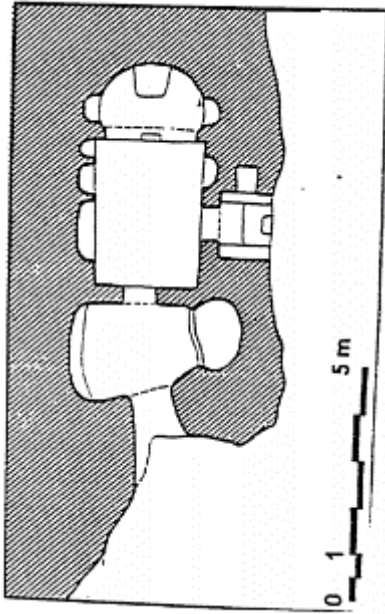
Foto. 55. Güney duvar kemer sırası içinde haçmotifi

Çizim 19. Haç motifi (N.Thierry)

Foto. 56. Saint Pierre Paul Kilisesi

Çizim 20. Saint Pierre Paul Kilisesi
(S. Wallace'den)

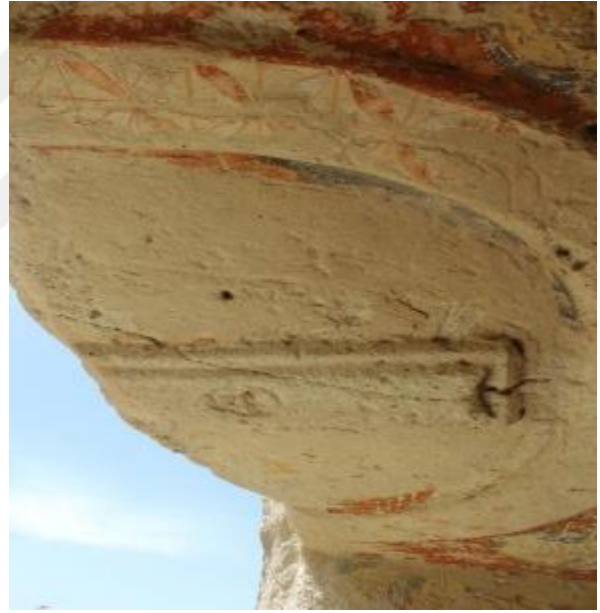
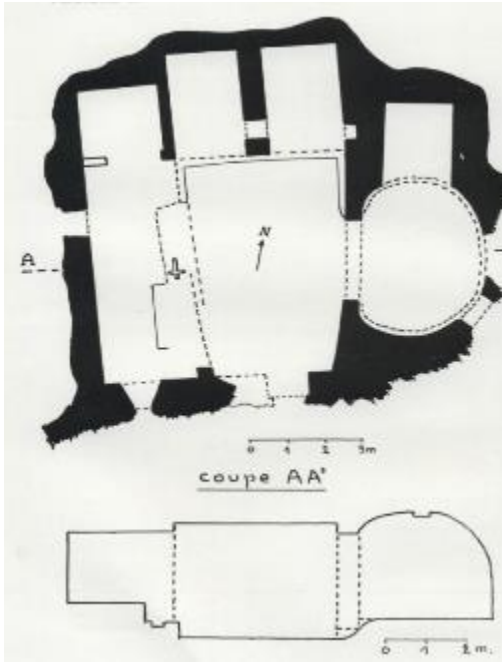

Foto. 57. Haç motifi

Foto. 58. Güllüdere Hagia Agathange Kilisesi

 izim 21. Hagia Agathange Kilisesi
(J.L.Dosogne)

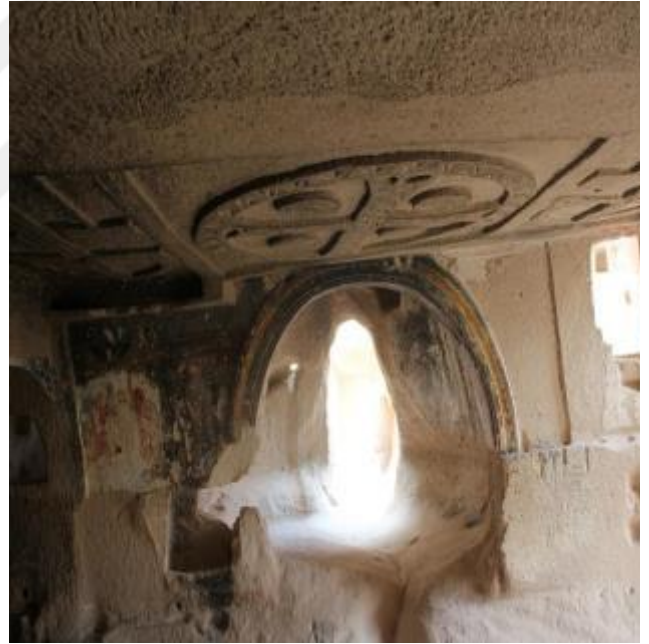
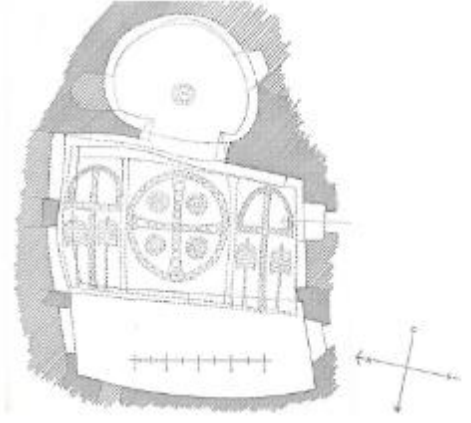

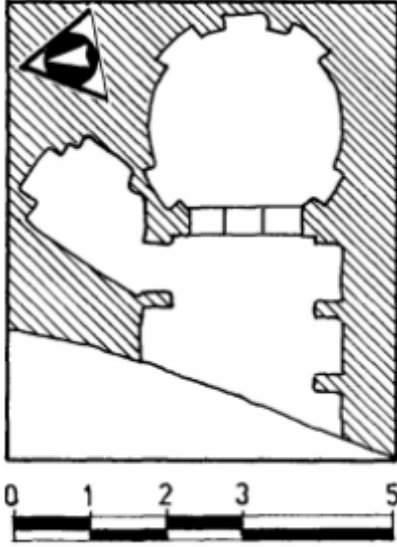
Foto. 59. Apsiden görünüm

Foto. 60. Haçların genel görünümü

Çizim 22. Haçların çizimi (Restle'den)

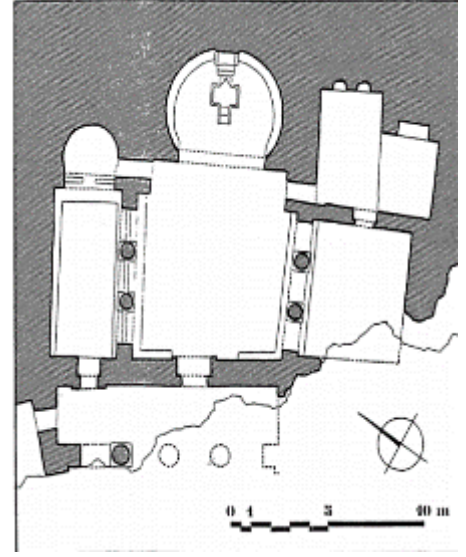
Çizim 23. Güllüdere 5 nolu Şapel (S. Wallace'den)

Foto. 61. Güllüdere 5 nolu Şapel Apsisi (<https://www.360cities.net> Erişim Tarihi: 20.06.2019)

Foto. 62. Vaftizci Yahya Kilisesi

Çizim 24. Vaftizci Yahya Kilisesi (S. Wallace'den)

Foto. 63. Vaftizci Yahya Kilisesi Apsisi

Foto. 64. Vaftizci Yahya Kilisesi haç motifi

Foto. 65. Madalyon içerisinde haç motifi

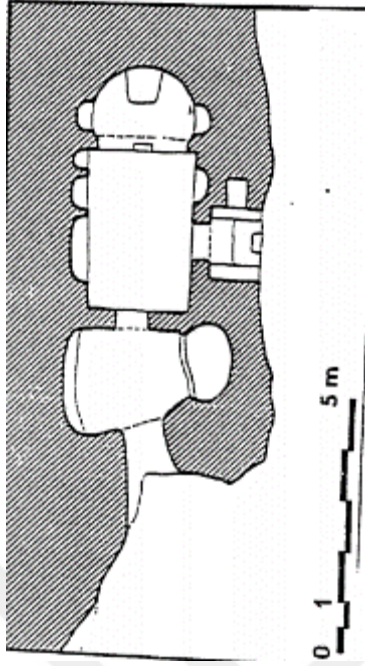
Foto. 66. Tavanında kırık haç motifi

Foto. 67. Kilisenin duvarında Haç motifi

Foto. 68. Zelve Vadisi

Çizim 25. Zelve 1 nolu Kilise (S. Wallace'den)

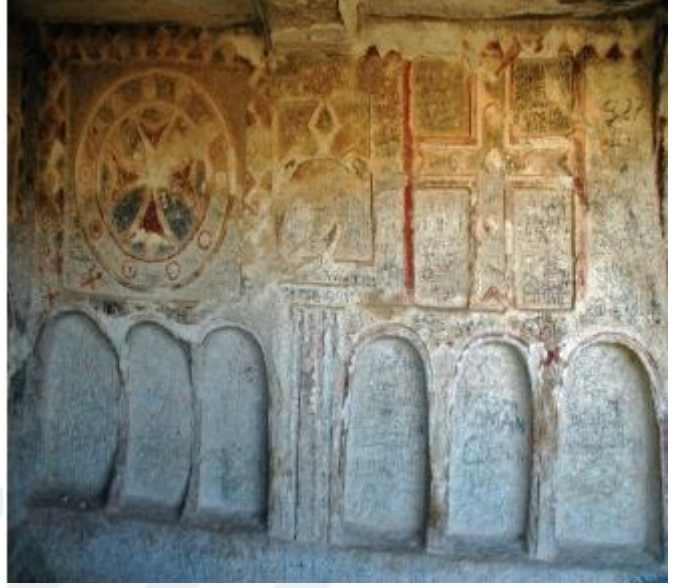

Foto. 69. Zelve 1 Nolu Kilise Haç motifi

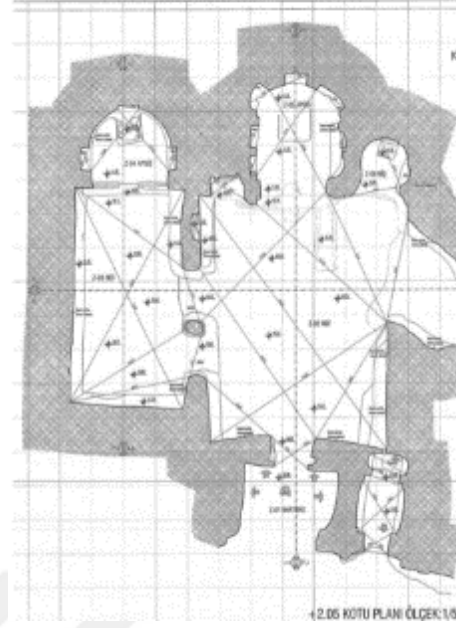
Foto. 70. Naos tavanında haç

Çizim 26. Zelve Açık Hava Müzesi (H.Tuncer'den)

Foto. 71. Balıklı ve Üzümlü Kilise

Çizim 27. Balıklı ve Üzümlü Kilise
(H.Tuncer'den)

Foto. 72. Balıklı ve Üzümlü Kilise Batı Cephe

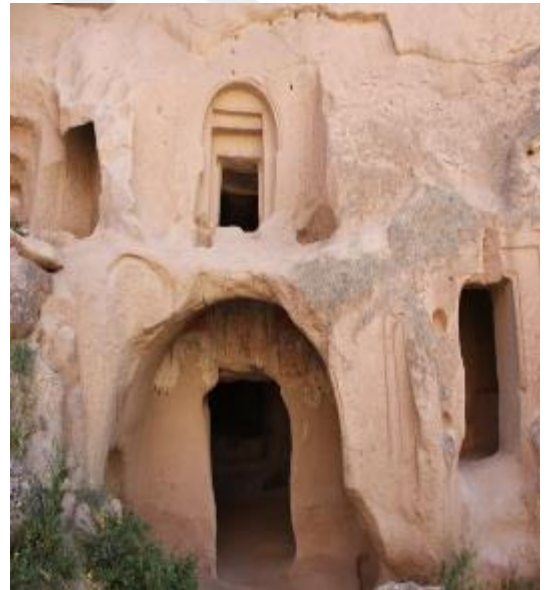
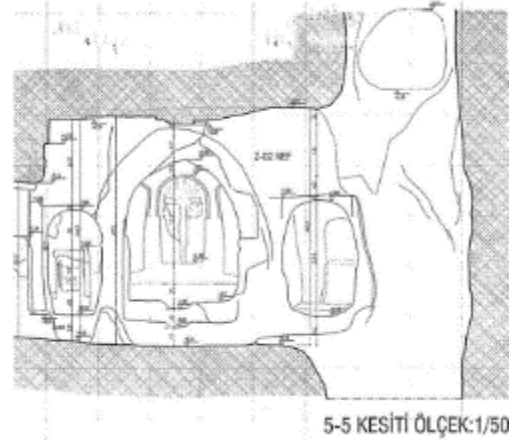

Foto. 73. Balıklı ve Üzümlü Kilise Narteks

Foto. 74. Bahıklı Kilise Üçlü Apsis Düzenlemesi

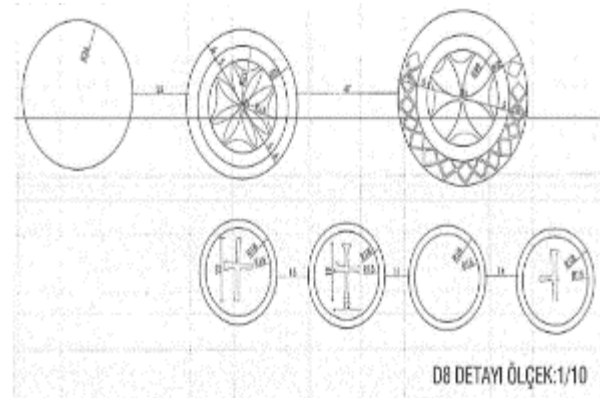
Çizim 28. Üçlüapsis (H.Tuncer'den)

Foto. 75. Ana apsis nişleri içerisinde haç motifi

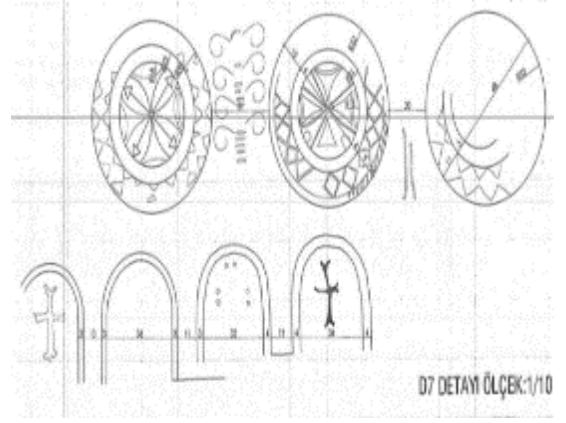
Foto. 76. Güney duvar haçmotifleri

Çizim 29. Güney duvar haç motifleri (H. Tuncer'den)

Foto. 77. Kuzey duvarda haç motifi

Çizim 30. Kuzey duvarda haç motifi (H. Tuncer'den)

Foto. 78. Tavanda haç motifi

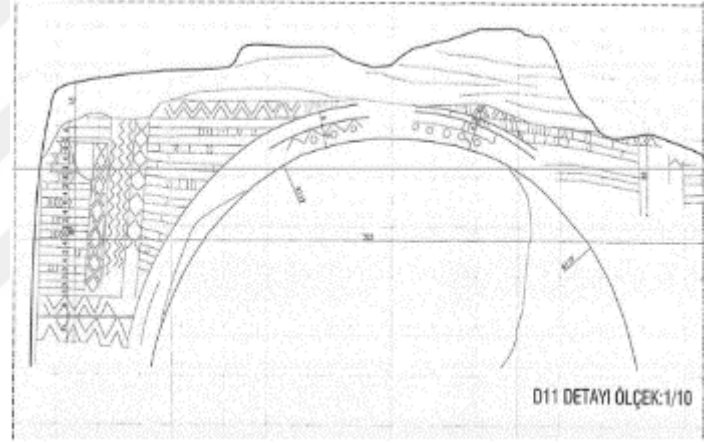
Foto. 79. Balık ve Malta haçı

Çizim 31. Balık ve Malta haçı (H. Tuncer'den)

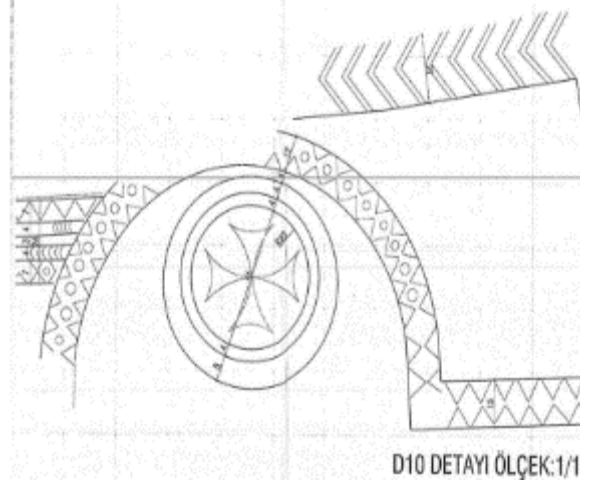
Foto. 80. Apsis kemer yayı süslemeleri

Çizim 32. Apsis kemer yayı süslemeleri (H. Tuncer'den)

Foto. 81. Kapı açıklığı alınlığında Malta haçı

Çizim 33. Kapı açıklığı alınlığında Malta haçı (H. Tuncer'den)

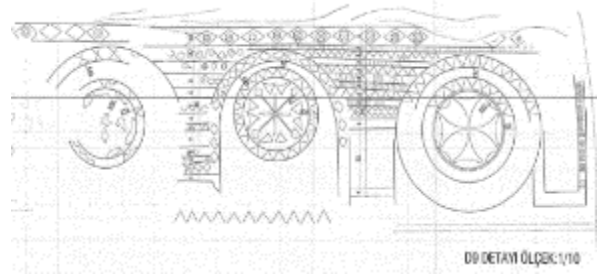
Foto. 82. Apsiste Asma ve üzüm

Çizim 34. Apsis Asma ve Üzüm (H. Tuncer'den)

Foto. 83. Kuzey duvarda malta haçı

Çizim 35. Kuzey duvarda malta haçı (H. Tuncer'den)

Foto. 84. Naosun tavanında haç

Foto. 85. Kuzey duvarı zikzak motifi

Foto. 86. Şapelin kapı açıklığında Malta haçı

Çizim 36. Şapelin kapı açıklığında Malta haçı (H. Tuncer'den)

Foto. 87. Şapelin tavanında Malta haçmotifi

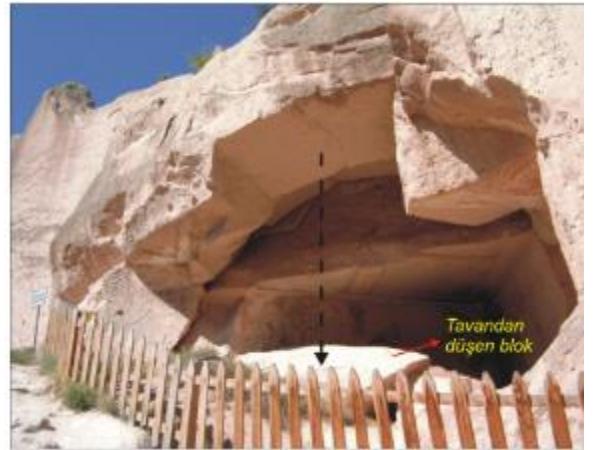
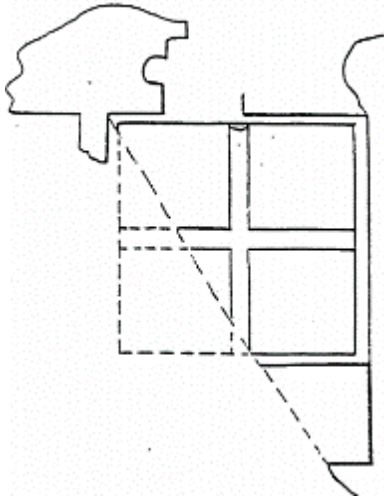
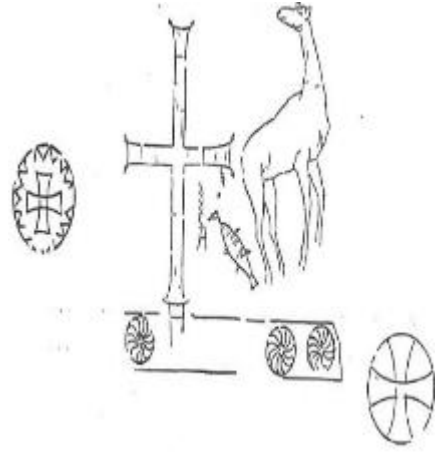

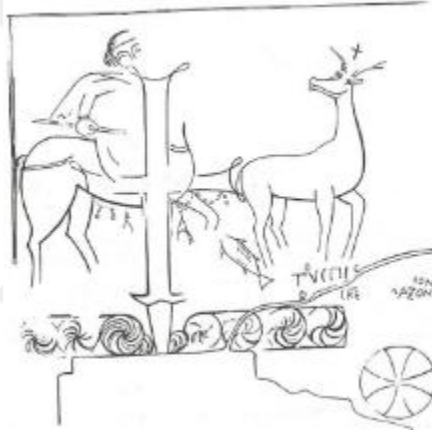
Foto. 88. Geyikli Kilise

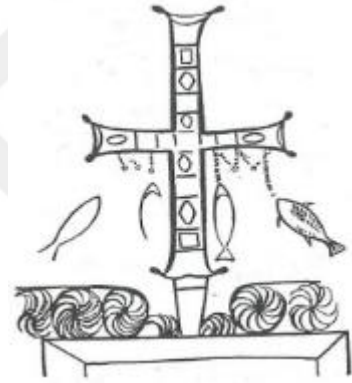
Çizim 37. Geyikli Kilise (S.Wallace'den)

Çizim 38. Aziz Eustathios (H. Tuncer'den)

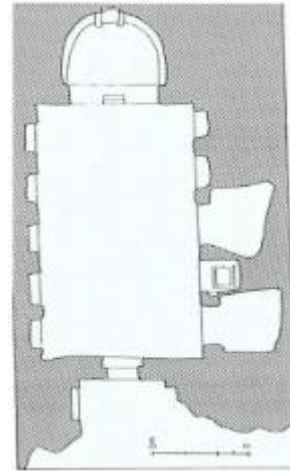
Çizim 39. Aziz Theodoros (H. Tuncer'den)

Çizim 40. Yaşam haçı (Hicran Tuncer'den)

Foto. 89. Zelve Kutsal Haç Kilisesi

Çizim 41. Kutsal Haç Kilisesi (H. Tuncer'den)

Foto. 90. Giriş alınlığında yazıt

Çizim 42. Giriş alınlığında yazıt (H. Tuncer'den)

Foto. 91. Güney duvar niş düzenlemesi

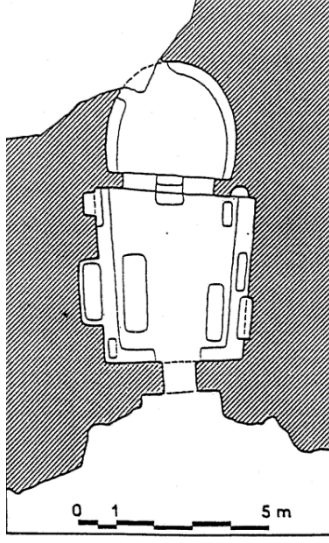
Foto. 92. Güney duvar frizlerinden detay

Foto. 93. Kuzey duvar frizinde haç motifi

Foto. 94. Haç motifinden detay

Çizim 43. Zelve 6 nolu Kilise
(S.Wallace'den)

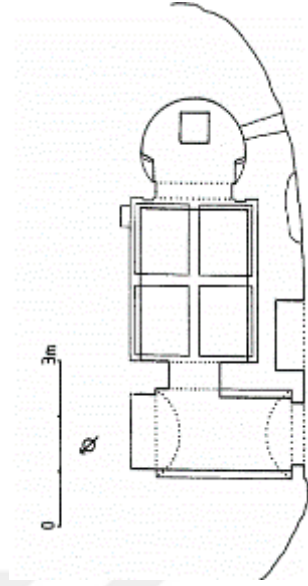
Foto. 95. Zelve 6 nolu Kilise Haç motifi

Foto. 96. Paşabağ Vadisi

Foto. 97. Hagios Simeon Stylites Şapeli

Çizim 44. Simeon Stylites Şapeli
(S.Wallace'den)

Foto. 98. Tavanda haç motifi

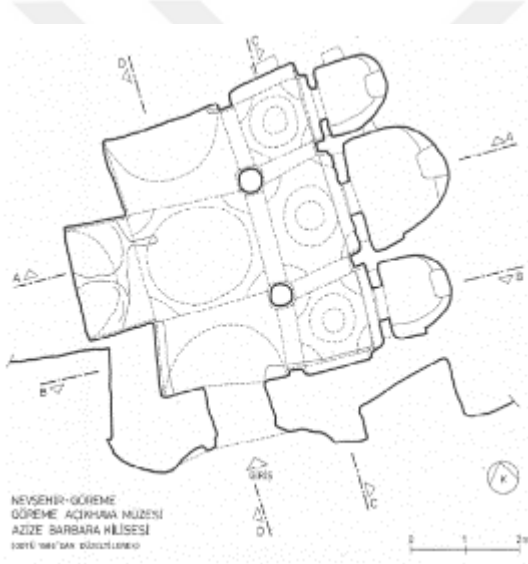
Foto. 99. Hagios Simeon Şapeli Apsisi

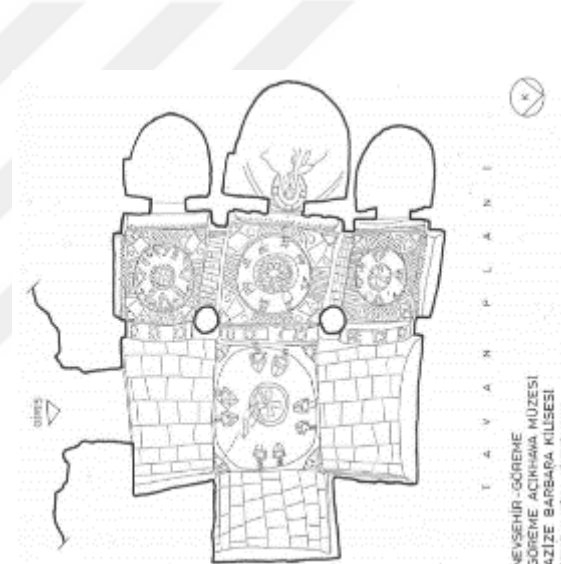
Foto. 100. Göreme Açık Hava Müzesi

Foto. 101. Azize Barbara Kilisesi

Çizim 45. Azize Barbara Kilise (H.Ceylan Karaca'dan)

Çizim 46. Azize Barbara Kilisesi Tavanı (H.Ceylan Karaca'dan)

Foto. 102. Azize Barbara Kilise Naosu

Foto. 103. Ana kubbe süslemeleri

Foto. 104. Doğu Haç Kolu Kubbe Süslemesi

Foto. 105. Güneydoğu Köşe Kubbe Süslemesi

Foto. 106. Kuzeydoğu Köşe Mekân Kubbesi

Foto. 107. Güney Apsis Bezemeleri

Foto. 108. Kuzey Apsis Bezemeleri

Foto. 109. Ana Apsis Kuzey templon haç motifi

Foto. 110. Ana Apsis Güney templon haç motifi

Foto. 111. Güney Apsis Kuzey templon haç motifi

Foto. 112. Güney Apsis Güney templon haç motifi

Foto. 113. Güney Haç Kolu Doğu Kemer Süslemesi

Foto. 114. Kuzey haç kolu doğu kemer süslemesi

Foto. 115. Doğu haç kolu güney kemer süslemesi

Foto. 116. Güney haç kolu duvar süslemesi

Foto. 117. Batı haç kolu batı duvar süslemesi

Foto. 118. Güneydoğu köşe süslemesi

Foto. 119. Kuzeydoğu köşe süslemesi

Foto. 120. Doğu haç kolu süslemesi

Foto. 121. Güney ve kuzey apsis alınlıkları süslemesi

Foto. 122. Kuzey haç kolu kuzey duvar

Foto. 123. Aynalı Kilise

Çizim 47. Aynalı Kilise (Marco Carpiceci'den)

Foto. 124. İç mekan görünümü

Foto. 125. Aynalı Kilise Haç motifi detay

Foto. 126. Aynalı Kilise süslemeleri

Foto. 127. Aynalı Kilise süslemelerden detay

Foto. 128. Aynalı Kilise Apsisi

Foto. 129. Naosda yer alan süslemeler

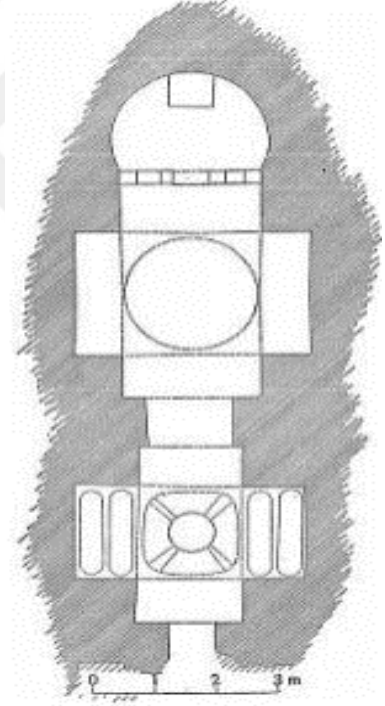
Foto. 130. Haç ve kartal motifi

Foto. 131. Kuzey mekân pandantifsüslemesi

Foto. 132. Azize Catherina Kilisesi

Çizim 48. Azize Catherina Kilisesi
(Restle'den)

Foto. 133. Kapı üzerinde yer alan kabartma haç motifleri

Foto. 134. Kubbesinde yer alan haç motifi

Foto. 135. Haç motifi

Foto. 136. Göreme Sergios (Mesevli) Kilisesi

Foto. 137. Kapı süslemeleri

Foto. 138. Apsis süslemeleri

Foto. 139. Haç motifi detayı

Foto. 140. Apsis tavanında haç motifi

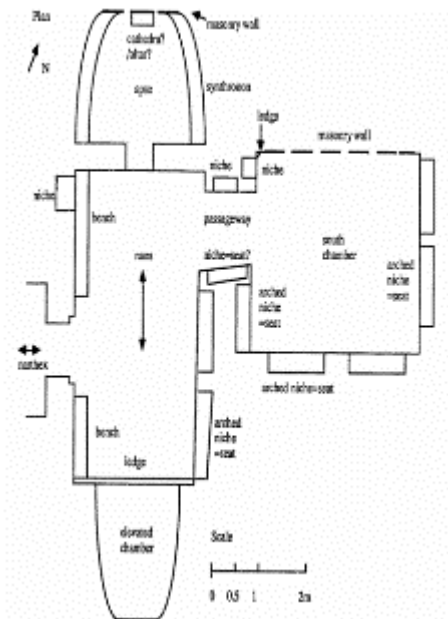
Foto. 141. Naos tavanında haç motifi

Foto. 142. Nef duvarında haç motifi

Foto. 143. Avcılar Karşibacak Kilisesi
(Maria Xenaki'den)

Çizim 49. Karşıbacak Kilisesi (S. Wallace'den)

Foto. 144. Kuzey nef (Maria Xenaki'den)

Foto. 145. Kuzey nef batı duvarı (Maria Xenaki'den)

Foto. 146. Kuzey nef süslemesi

Foto. 147. Kuzey nef apsis süslemesi (Maria Xenaki'den)

Foto. 148. Güney nef (Maria Xenaki'den)

Foto. 149. Güneynef doğu duvarı (Maria Xenaki'den)

Foto. 150. Güney nef kuzey duvarı (Maria Xenaki'den)

Foto. 151. Güneynef doğu duvarı süsleme süslemesi (Maria Xenaki'den)

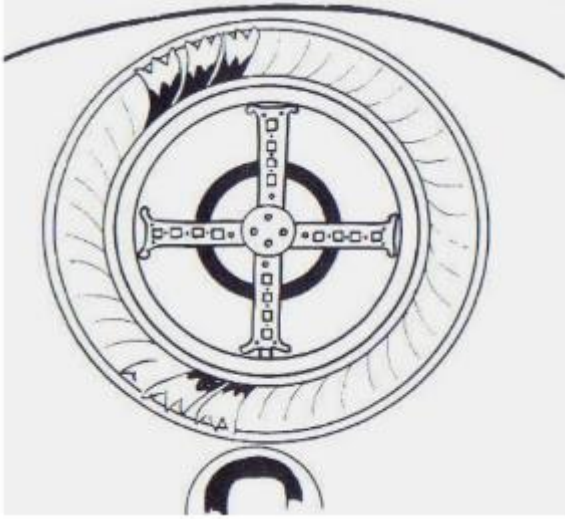
Foto. 152. Güney nefin güney duvar (Maria Xenaki'den)

Foto. 153. Güney nefin güney duvarı batı kemeri süsleme (Maria Xenaki'den)

Foto. 154. Güney nef tavan süslemesi (Maria Xenaki'den)

Çizim 50. Avcılar Mezarlar Altı Kilise haç (Alexandre V.Karagianni'den)

Foto. 155. İhlara Vadisi <https://www.ntv.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.01.2020)

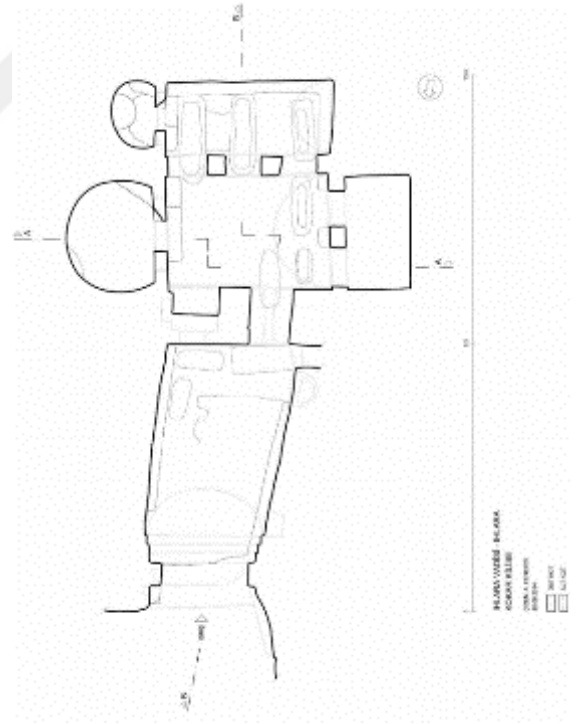
Foto. 156. Ihlara Vadisi

Foto. 157. Kokar Kilise Genel görünümü
(H.Şahna'dan)

Foto. 158. Kokar Kilise

Çizim 51. Kokar Kilise (H. Şahna'dan)

Foto. 159. Kokar Kilise Naos

Foto. 160. Kokar Kilise Doğu nef

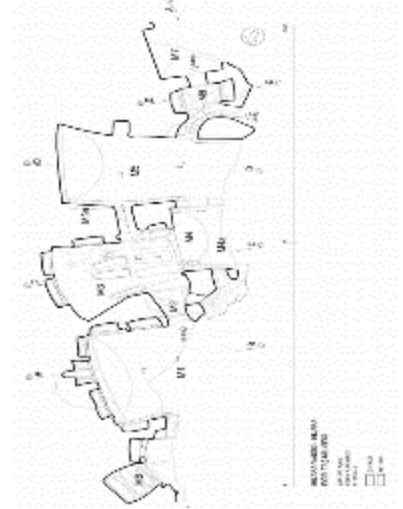
Foto. 161. Haç motifinden detay

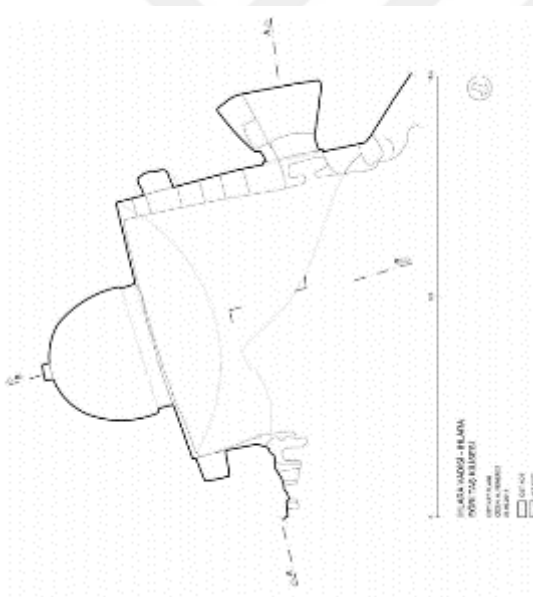
Foto. 162. Eğritaş Kilisesi (H.Şahna'dan)

Foto. 163. Eğritaş Kilisesi

Çizim 52. Ara kat planı (H. Şahna'dan)

Çizim 51. Üst kat planı (H.Şahna'dan)

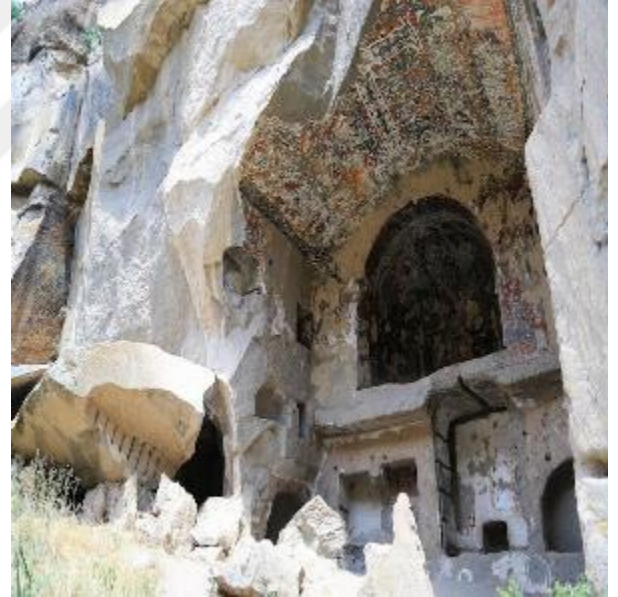

Foto. 164. Eğritaş Kilisesi Naos

Foto. 165. Eğritaş Kilisesi 3 nolu Mekân
(H.Şahna'dan)

Foto. 166. 4 ve 4a nolu Mekân

Foto. 167. 5 ve 5a nolu Mekân

Foto. 168. 6 nolu Mekân (H.Şahna'dan)

Foto. 169. 8 nolu Mekân

Foto. 170. Bani Kitabesi

Foto. 171. Doğu duvar yazıtı (H.Şahna'dan)

Foto. 172. Mezar yazıtı (H.Şahna'dan)

Foto. 173. Naos tavanında haç motifi

Foto. 174. 8 nolu mekânın tavanında haç

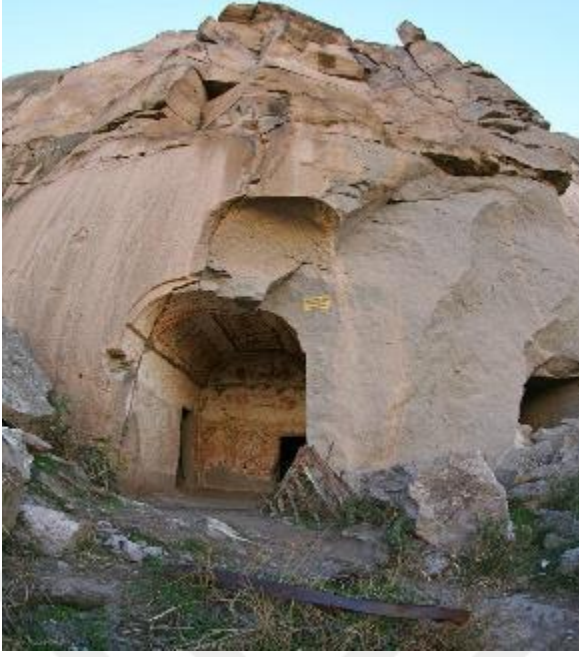
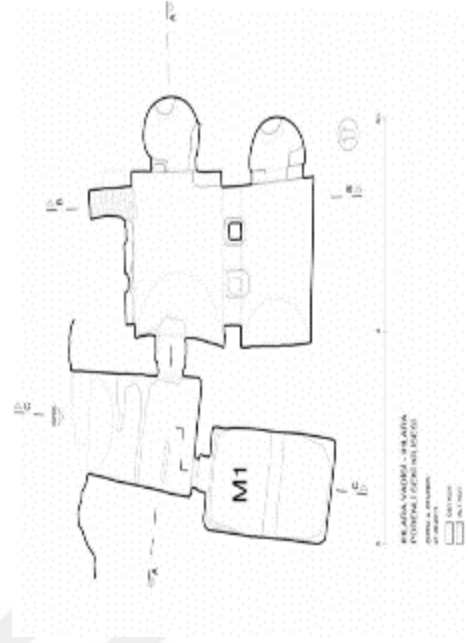

Foto. 175. Pürenliseki Kilisesi

Çizim 53. Pürenliseki Kilise Planı
(H.Şahna'dan)

Foto. 176. Kuzey nef ve apsisi

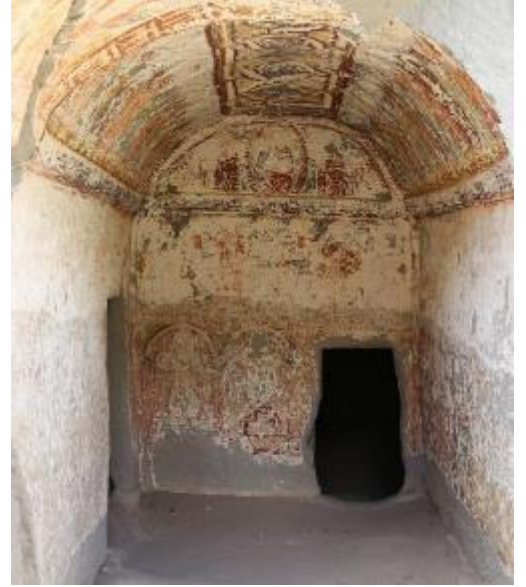

Foto. 177. Narteks

Foto. 178.Narteks tonozu

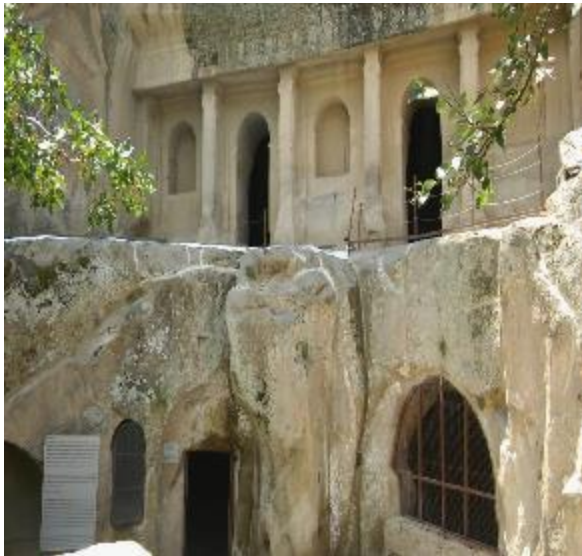
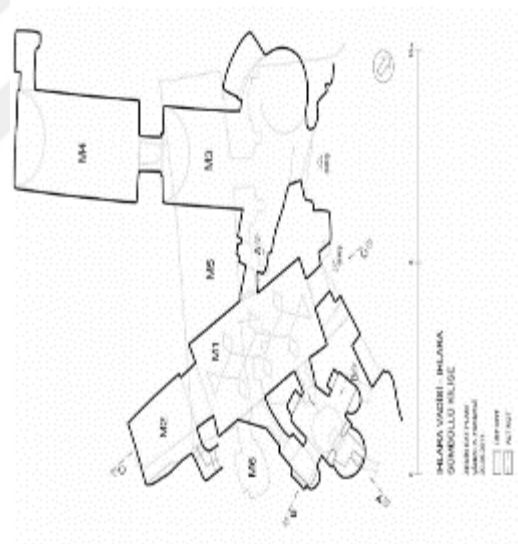

Foto. 179. Sümbüllü Kilise

Çizim 54. Sümbüllü Kilise (H. Şahna'dan)

Foto. 180. Sümbüllü Kilise Naosu

Foto. 181. 1 nolu Mekân

Foto. 182. 3nolu Mekan (H.Şahna'dan)

Foto. 183. 5 nolu Mekân cephe süslemesi (H.Şahna'dan)

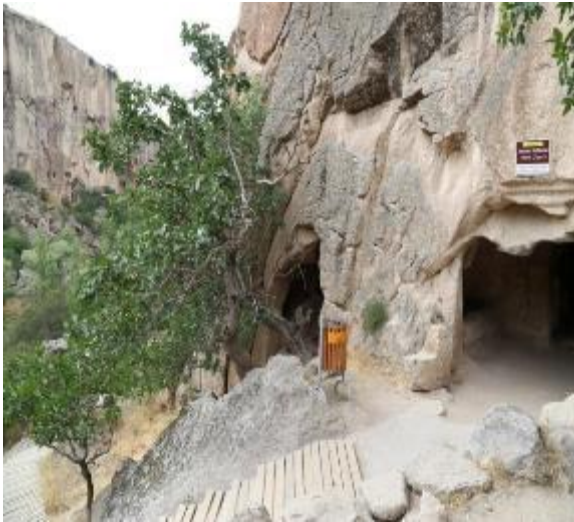
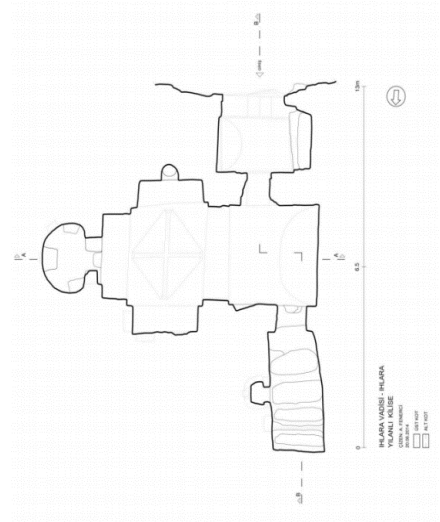

Foto. 184. Yılanlı Kilise Genel görünümü

Çizim 55. Yılanlı Kilise (H. Şahna'dan)

Foto. 185. Yılanlı Kilise Naos

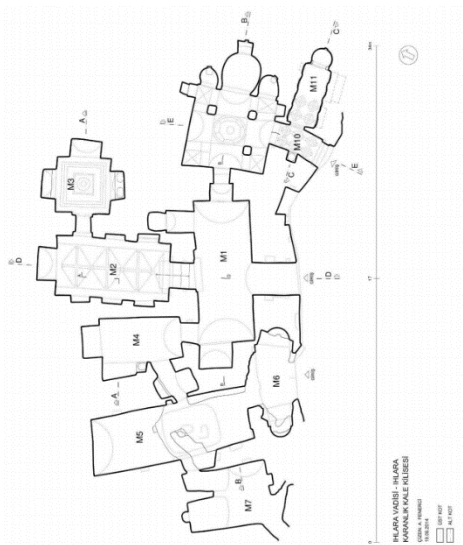
Foto. 186. Naos tavanında haç

Foto. 187. Narteks tonozunda düğümlü geçme

Foto. 188. Karanlık Kale Kilisesi

Çizim 56. Karanlık Kale (H. Şahna'dan)

Foto. 189. Karanlık Kale Kilise Naosu (H.Şahna'dan)

Foto. 190. 2 nolu Mekân
(H.Şahna'dan)

Foto. 191.3 Nolu Mekân (H.Şahna'dan)

Foto. 192. 10 nolu mekan (H.Şahna'dan)

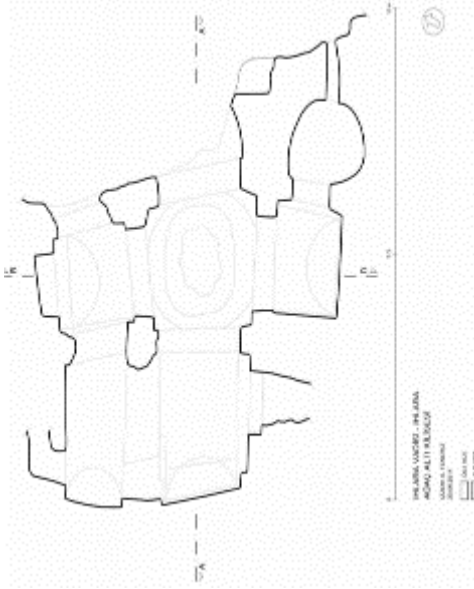
Foto. 193. 11 nolu mekan süslemesi

Foto. 194. Giriş kapısı üzerinde haç

Foto. 195. Ağaçaltı Kilise

Çizim 57. Ağaçaltı Kilise (H. Şahna'dan)

Foto. 196. Ağaçaltı Kilise Naosu

Foto. 197. Güney haç kolu ve haç motifi

Foto. 198. Batı haç kolu haç motifi

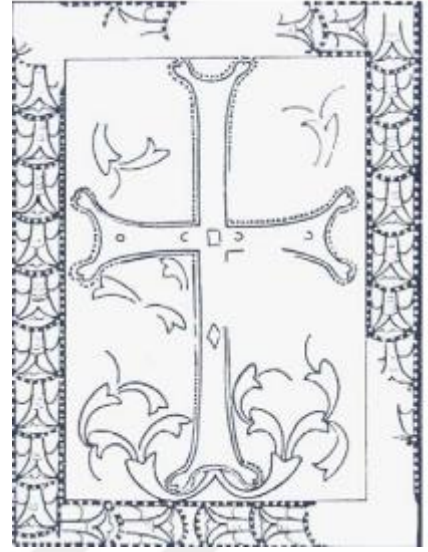
Foto. 199. Batı haç kolu kemerdeki dua yazıtı

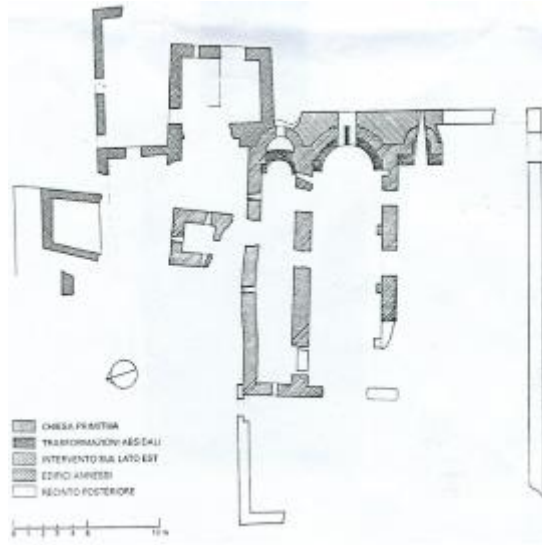
Foto. 200. Açıklık Ağa Kilisesi (H.Şahna'dan)

Çizim 59. Güzelöz Kilisesi (N.Thierry'den)

Çizim 60. Haç motifi detayı (N.Thierry'den)

Çizim 61. Yanartaş Bazilikası (Gökçen K.Öztaşkın'dan)

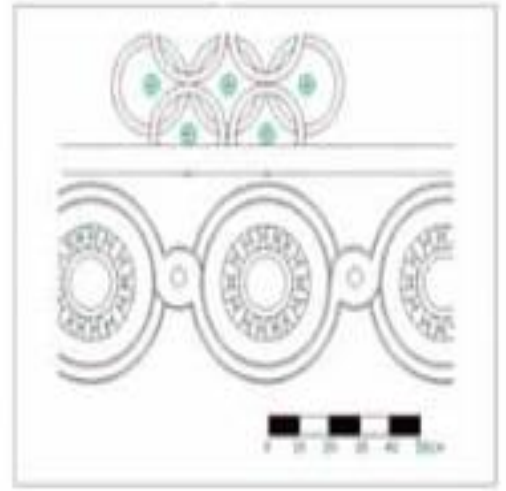
Foto. 203. Yanartaş (Khimera)Bazilikası (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 204. Orta nef, genel görünüş (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 205. Orta nef, kuzey duvarı (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Çizim 62. Orta nef kuzey duvar freskoları (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 206. Orta nef güney duvarı, birinci ve ikinci paye arası (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

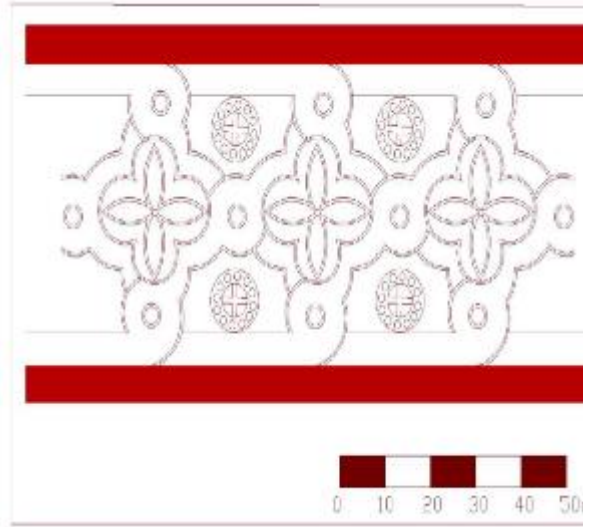
Foto. 207. Orta nef güney duvarı, birinci ve ikinci paye arası (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 208. Orta nef apsisi, güney bölümdeki hayat ağacı motifi (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 209. Orta nef apsisi, süslemesi (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Çizim 63. Orta nef apsisi süslemesi (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 210. Orta nef apsisi, fresko katmanları (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 211. Kuzey nef güney duvar süslemesi (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 212. Kuzey nef apsisi, genel görünüm (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 213. Kuzey Nef apsis süslemesi (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

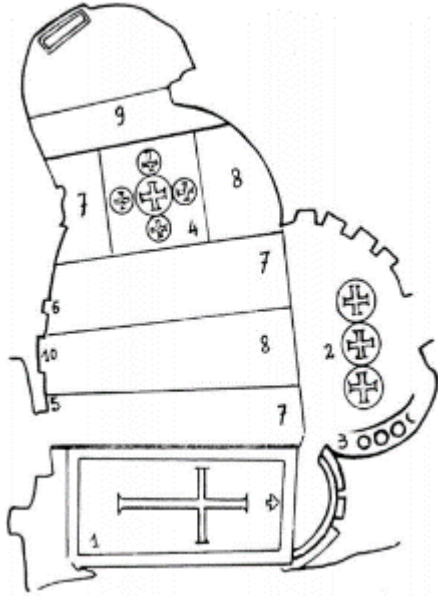
Foto. 214. Kuzey nef apsisi, yazıt (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

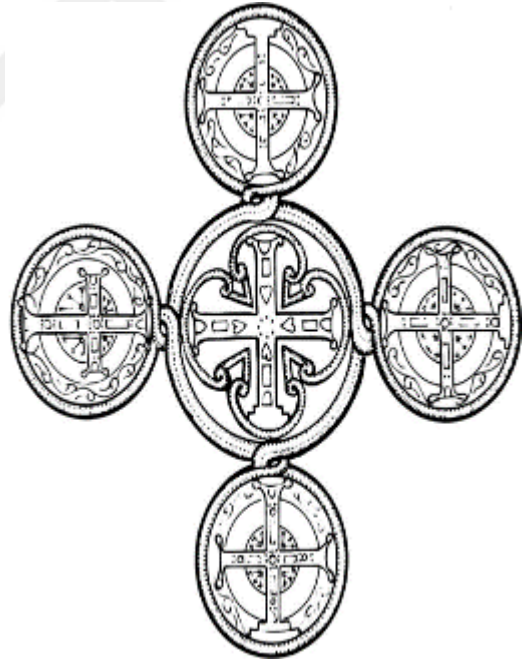
Foto. 215. Kuzey nef apsisi (Gökçen Kurtuluş Öztaşkın'dan)

Foto. 216. Küçük Tavşan Adası Bazilikası (<http://mdspr2002.blogspot.com>Erişim Tarihi : 12.11.2019)

Çizim 64. Al Oda Manastırı (N.Thierry'den)

Çizim 65. Al Oda Manastırı (N.Thierry'den)

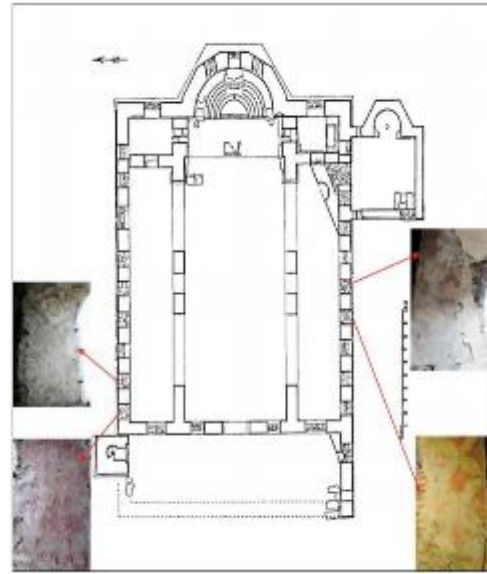
Foto. 217. İstanbul Ayasofya Kilisesi (<https://ayasofyamuzesi.gov.tr>Erişim Tarihi: 28.06.2019)

Foto. 218. Aya İrini Kilisesi (<https://kesfet.tv/aya-irini-penelope-topkapi-sarayi-avlusunda.html> Erişim Tarihi: 28.06.2019)

Foto. 219. İznik Koimesis Kilisesi (Vladimir Baranov'dan) (Ü.Melda Ermiş'den)

Çizim 66. İznik Aysaofya Kilisesi Freskoların Yerleri (Ü. Melda Ermiş'den)

Foto. 220. Kuzey Duvar, Batıdan Birinci Pencere İçi (Sol Kenar)
(Ü.Melda Ermiş'den)

Foto. 221. Pseudo-Kufi Fresko Batıdan Birinci Pencere (Ü.Melda Ermiş'den)

Foto. 222. Kuzey Duvar Batıdan İkinci Pencere İçindeki Süsleme (Sol Kenar)
(Ü.Melda Ermiş'den)

Foto. 223. Kuzey Duvar Batıdan İkinci Pencere (Sağ Kenar) (Ü.Melda Ermiş'den)

Foto. 224. Güney Duvar, Penceredeki Batıdan Dördüncü Pencere (Sol Kenar)
(Ü.Melda Ermiş'den)

Foto. 225. Dördüncü Pencere Kesişen Dairelerden Oluşan Düzenleme (Sağ Kenar)
(Ü.Melda Ermiş'den)

Foto. 226. Güney Duvar, Beşinci Pencere Sekizgen ve Haç (Sol Kenar) (Ü.Melda Ermiş'den)

Foto. 227. Güney Duvar Beşinci İçindeki Pencere (Sağ Kenar)
(Ü.Melda Ermiş'den)

Foto. 228. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi (<https://theduran.com/ancient-byzantine-orthodox-architectural-gems-decorated-with-international-cultural-heritage-awards/> Erişim Tarihi: 29.06.2019)

Foto. 229. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi iç mekan süslemeleri (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 230. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç motifi ve hayvan süslemeleri (Marielle Martiniani-Reber'den)

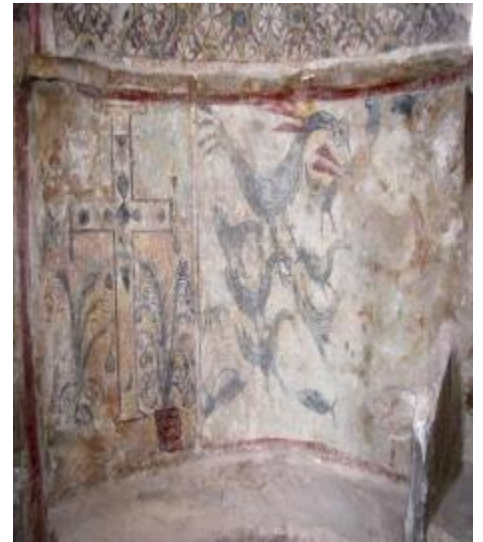

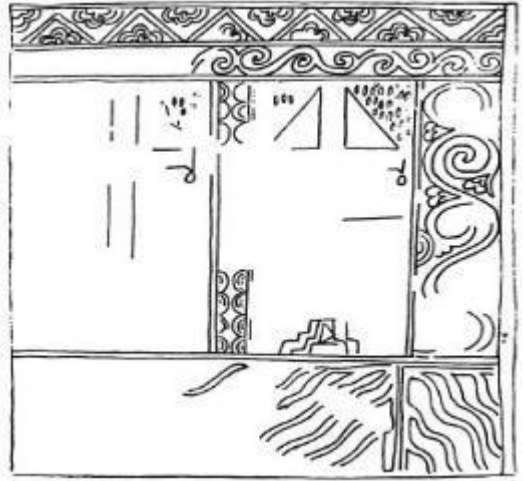
Foto. 231. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç motifi ve hayvan süslemelerinden detay (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 232. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç hayvan süslemeleri (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 233. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç motifleri (Marielle Martiniani-Reber'den)

Çizim 67. Yunanistan Hagios Kyriaki Kilisesi duvarında haç motifleri ve süslemelerin (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 234. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesi (<https://www.naxos.gr> (Erişim Tarihi: 29.06.2019))

Foto. 235. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin batı yz (<https://www.naxos.gr> (Erişim Tarihi: 29.06.2019))

Foto. 236. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin i mekn görünümü

Foto. 237. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin süslemeleri

Foto. 238. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin süslemelerinden detay (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 239. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin süslemeleri (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 240. Yunanistan Hagios Artemios Sağrı Kilisesinin kemer süslemeleri (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 241. Hagios Ioannes d'Adisarou Kilisesi (James Crow-Sam Turne'den)

Çizim 68. Hagios Ioannes d'Adisarou Kilisesi (James Crow-Sam Turner'den)

Foto. 242. Hagios Ioannes d'Adisarou Kilisesi Apsis süslemeleri (James Crow-Sam Turner'den)

Çizim 69. Hagios Ioannes d'Adisarou Kilisesi Apsis süslemeleri (James Crow'den)

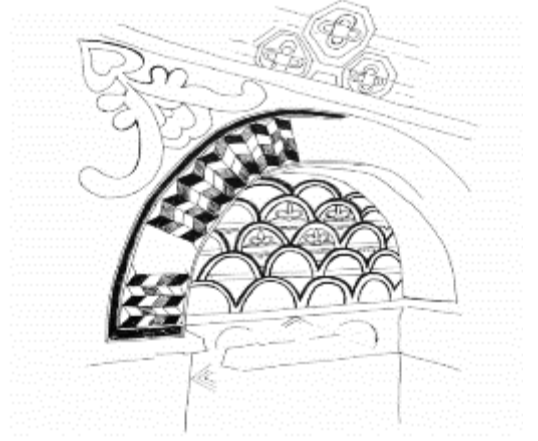
Foto. 243. Hagios Ioannes d'Adisarou Kilisesi süslemeleri (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 244. Hagios Ioannes d'Adisarou Kilisesi madalyonda çiçek süslemeleri (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 245. Hagios İoannes d'Adisarou Kilisesi
Kuzey duvar süslemeleri (James Crow)

Çizim 70. Hagios Ioannes d'Adisarou
Kilisesi Kuzey duvar süslemeleri (James
Crow'den)

Foto. 246. Hagios İoannes d'Adisarou Kilisesi duvar ve kemer süslemesi (James
Crow'den)

Foto. 247. Hagios İoannes d'Adisarou Kilisesi duvar ve kemer üzerinde süsleme detayı (Marielle Martiniani-Reber'den)

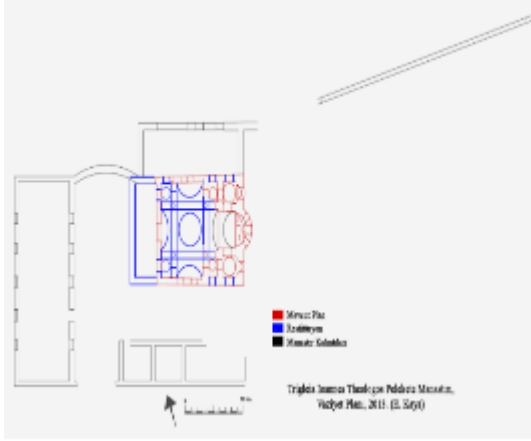
Çizim 71. Hagios İoannes d'Adisarou Kilisesi duvar ve kemer üzerinde süslemeleri (Marielle Martiniani-Reber'den)

Foto. 248. Tirilye Medikion (Hagios Sergios) Manastırı <https://www.mudanya.bel.tr/> (Erişim Tarihi: 13.11.2019)

Foto. 249. Ioannes Theologos Pelekete Manastır (Erkan Kaya)

Çizim 72. Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Erkan Kaya'dan)

Foto. 250. Siyi Kумыа Başmelekler Kilisesi (<http://haberciniz.biz/kumyaka-bas-melekler-kilisesi.com> Erişim Tarihi: 12.11.2019)

Foto. 251. Midye Hagios Nikholas Kilisesi (<https://www.ortodokslartoplulugu.org> Erişim Tarihi: 12.11.2019)

Foto. 252. Midye Hagios Nikholas Kilisesi (<https://arkeofili.com> Erişim Tarihi: 12.11.2019)

Foto. 253. Midye Hagios Nikholas Kilisesi (Mustafa Cambaz'dan)

Foto. 254. Hagios Nikholas Kilisesi (Mustafa Cambaz'dan)

Foto. 255. Sütün Başlıkları Süslemeleri (<https://steemit.com> Erişim Tarihi: 1311.2019)

EK 3. TABLOLAR

	Bitkisel Süslemeler					Geometrik Bezemeler									Haç Motifleri			Hayvan Figürü		
	Çiçek Motifi	Asma ve Üzüm	Bereket Boynuzu	Hayat Ağacı	Palmiye	Zincirek	Antrolak	Eşeknar Dörtgen-Altıgen	Kare	Üçgen	Baklava	Zikzak	Madalyon	Malta Haçı	Latin Haçı	Yunan Haçı	Balık	Geyik	Horoz	
H.Basileos Kilisesi	✓	-	-	-	-	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	✓	✓	-	✓	-	-	
H. Stephanos Kilisesi	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	
Anna and Joachim Kilisesi	-	✓	✓	-	-	-	-	-	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	-	-	-	
Haçlı Kilise	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	✓	-	-	-	-	-	
Üzümlü Kilise	-	✓	✓	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	
S.Pierre Paul Kilisesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
H.Agathange Kilisesi	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	✓	✓	-	-	-	
Güllüdere 5 Nolu Şapel	✓	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	

Vaftizci Yahya Kilisesi	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-
Zelve 1 Nolu Kilise	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-
Zelve Balıklı Kilise	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	-	✓	-	-	-
Zelve Üzümlü Kilise	-	✓	-	✓	-	-	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-
Zelve Geyikli Kilise	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	✓	-	-
Zelve Haç Kilisesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-
Zelve 6 Nolu Kilise	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-
Simeon Stylites Şapeli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-
Azize Barbara Kilisesi	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	✓	-	-	✓	-	-	-	-	-	✓	-
Aynalı Kilise	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-
Azize Catherina Kilisesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-
Sergios Kilisesi	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-

Karşıbacak Kilisesi	✓	-	✓	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-
Göreme Mezarlar Altı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-
Kokar Kilise	✓	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-
Eğritaş Kilise	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-
Pürenliseki Kilisesi	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sümbüllü Kilisesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-
Ihlara Yılanlı Kilise	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-
Karanlık Kale Kilise	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-
Ağaçaltı Kilise	✓	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-
Açıkelaga Kilise	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Güzelöz 3Nolu Şapel	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	✓	-	-	-	-	-

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hatice YURTSEVEN
Doğum Yeri ve Tarihi	Kırşehir -1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi-Sanat Tarihi Bölümü
Bildiği Yabancı diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	Erzincan Kemah Kale Kazısı
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-posta	17.zelal.08@gmail.com
Tarih	10.01.2020